

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
INSENERITEADUSKOND

Ehituse ja arhitektuuri instituut

KAASASKANTAVAD MAASTIKUD: AJUTISTE ELUPAIKADE VÄÄRINDAMINE LÄBI MAASTIKUARHITEKTUURI VAO MAJUTUSKESKUSE NÄITEL

PORTABLE LANDSCAPES: ENRICHING THE TEMPORARY DWELLINGS THROUGH LANDSCAPE ARCHITECTURE BY EXAMPLE OF VAO ACCOMMODATION CENTRE

MAGISTRITÖÖ

Üliõpilane: Merit Saik

Üliõpilaskood: 176622BAAM

Juhendaja: Kristi Grišakov

Tallinn 2019

AUTORIDEKLARATSIOON

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt.

Lõputöö alusel ei ole varem kutse- või teaduskraadi või inseneridiplomit taotletud. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

24.05.2019

Autor:

/ allkiri /

Töö vastab bakalaureusetöö/magistritööle esitatud nõuetele

“.....” 201.....

Juhendaja:

/ allkiri /

Kaitsmisele lubatud

“.....”201.... .

Kaitsmiskomisjoni esimees

/ nimi ja allkiri /

Sisukord

Sissejuhatus/Lähteülesanne.....	5
Metodoloogia.....	7
1. Teoreetiline taust.....	8
1.1 Kohakogemus keskkonnaesthetika teoriast lähtuvalt.....	8
1.2 Ruumikogemused ja 'kodu' mõiste migrantide ja varjupaigataotlejate seisukohalt.....	9
1.3 Varjupaigataotlejad ja pagulased Eestis.....	12
2. Piirkonna teoreetiline analüüs.....	14
2.1 Asukoht ja kontaktvöönd.....	14
2.2 ajalooline kujunemine.....	15
2.3 piirkonna loodusgeograafilised eripärad.....	19
2.4 kohalik kultuuripärand.....	20
2.5 demograafia.....	22
2.6 funktsioonid, üritused ja tegevused.....	22
2.7 Planeeringud ja arengustrateegiad.....	23
2.8 Maaomand.....	25
2.9 Varjupaigataotlejate majutuskeskus.....	26
3. Uurimus.....	29
3.1 Elu keskuses: Vao küla.....	29
3.2 Elu keskuses: kontaktvöönd.....	30
3.3 Ajaviitevõimalused ja eluolu Vao külas.....	31
4. Maastikuanalüütilised järeldused.....	32
5. Projektlahendus: Teekond.....	37
5.1 Kontseptsioon.....	37
5.2 kontseptsiooni elemendid.....	39
Lahenduse kirjeldus.....	41

Kokkuvõte.....	49
Summary.....	51
Viidatud allikate loetelu.....	53
Joonised.....	56
1.1 Asendiplaan.....	56
1.2 Jõeäärse ala asendiplaan ja istutused.....	57
1.3 Sooala istutusplaan.....	58
1.4 Torniplatsi asendiplaan.....	59
1.5 Lõige A-A'.....	60
1.6 Lõige B-B'.....	61
Lisad.....	62
Lisa 1. Välitööde joonised.....	63

Sissejuhatus/Lähteülesanne

Mis on maastik oma kasutajate seisukohalt? Millised tähendused on sinna sisse kodeeritud ning millised lisab sellele inimene läbi oma personaalsete kogemuste? Mis juhtub, kui inimene peab oma olemasolevad kogemused ja sidemed maastikuga telklaagri kombel kokku pakkima ning uude konteksti ümber mõtestama?

Antud töö eesmärgiks on uurida inimeste ja maastiku vastastikust suhet, selle sõltuvust kultuurilisest taustast ja isiklikust kogemusest, töötada välja selle analüüsi läbiviimiseks sobilik metoodika ning saadud tulemuste põhjal pakkuda välja maastikuarhitektuurne lahendus käsitletavale piirkonnale, pöörates erilist tähelepanu kohakogemuse muutlikkusele ajas ja ruumis ning lahenduse erinevatele tõlgendamisvõimalustele.

Vao küla puhul on tegemist Eesti mõistes omalaadse piirkonnaga, kus väike asula on ajutiseks koduks väga erineva kultuurilise tausta ja elukogemustega inimestele: Varjupaigataotlejate Majutuskeskuses oma taotlusele vastust ootavatele inimestele on küla ja selle lähiümbrus filtriks, läbi mille kogetakse ja kohanetakse Eesti eluoluga nii sotsiaalses, kui ka emotsionaalses ja puhtfüüsilises tähenduses. Kindlasti ei saa väita, et inimesed saavad keskusesse täiesti „puhtalt lehel” või ilma igasuguse eelneva ettekujutuse või hinnanguteta. Antud töö püstitab hüpoteesi, et senisel kogemusel on oluline mõju suhestumisel uue elukohaga ning selle esteetilisel kogemisel – ettekujutusel sellest, millised maastikud, hooned või paigad on esteetiliselt nauditavad, ebatavalised, olulised, turvalised või muul moel märkimisväärsed. Kuna maastikukogemus ei saa olla staatiline, võib ka oletada, et suhtumine muutub ajas ning on otseses seoses saadud kogemuste hulga ja variatsiooniga (nt aastaaegade vaheldumine), saadud info ning maastikukogemustega seostuvate positiivsete ja negatiivsete assotsiatsioonidega.

Töö käigus uurin majutuskeskuse elanike kohakogemusi ja suhet ümbritseva maastikuga Vao piirkonnas ja Eestis üleüldisemalt, kasutades uurimusmeetodina intervjuud, mida toetab visuaalne kaardimaterjal. Saadud info mõtestamiseks töotan läbi ka seda ümbritseva laiema teoreetilise konteksti, lähtudes varem läbi viidud uurimustest immigrantide ja sõjapõgenikke kohakogemuste valdkonnas ning keskkonnaesthetika teoreetikute poolt välja pakutud raamistikust inimese ja paiga omavaheliste suhete kontseptualiseerimiseks. Samuti lisandub uurimusele Vao küla ja selle kontaktvööndi maastikuanalüüs, mis seob teoreetilise info abstraktsemad aspektid otseselt käsitletava piirkonna füüsilise reaalsusega.

Läbiviidud uurimus ja selle analüüs on lähtepunktiks maastikuarhitektuursele lahendusele, mis võtab küla olemasolevad maastikulised väärtused – mitmekesine looduskeskkond, ajalooline arhitektuur, reljeefne Pandivere maastik, millelt avanevad kaunid vaated – ning muudab need kättesaadavaks nii füüsilisel kui ka emotsionaalsel tasandil, rõhutades iga paiga unikaalset eripära läbi selle, mis on nende juures universaalset. Lahendus on üles ehitatud teekonnana läbi Vao küla, põldude vahel ja jõekaldal ning tagasipöördumisena külakeskusesse, läbides erinevaid piirkonnale iseloomulikke maastikutüüpe ning luues võimalusi nende kogemiseks erineva vaatenurga alt. Põhjalikumalt on läbi lahendatud kaks piirkonda – Põltsamaa jõe äärne jalutusrada ning tornlinnuse tagune külaplats. Lahenduse kontseptsioon pakub võimalusi ruumi tõlgendamiseks erinevatel skaaladel: nii võib näiteks jõeäärset jalutusteekonda mõtestada kauni teelõiguna Vao külas, kui ühe jõe lugu allikatest suudmeni, või *Jõe* kui universaalse arhetüübi lugu, mis on oma põhielementidelt samasugune igal maailma jõel – ja sealjuures võib teekäija igasugused tähenduslikud tõlgendused ka täiesti kõrvale jätta ning kogeda paika meelelisel tasandil, nautides jalutuskäiku kaunis veeäärses paigas, kuhu seni on puudunud ligipääs.

Töö üheks läbivaks elemendiks on 'maastiku' mõiste ja selle tähendus erinevates kontekstides – maastik kui kodu, maastik kui füüsilise reaalsuse ja isikliku kogemuse süntees – kuid domineerima jääb idee maastikust kui suhtluskeelest: keelest, mis on struktureeritud läbi värvide ja vormide assotsiatsiooni, millel on oma tähendused, mis on peaaegu justkui üheselt mõistetav kuid tegelikult ei ole ka. Projektlahenduse ideelist alust võib kirjeldada kui katset luua Vao piirkonnale sõnavara, mis kõnetaks ruumikasutajaid üle keelebarjääride ning kutsuks neid üles välja pakutud lahendusele oma tähendusi looma. Kas see ka oma eesmärgi täidab, jääb juba vaateleja otsustada: kuivõrd maastikust ei ole võimalik valesti aru saada, on ka tõlgenduste puudumine omaette tõlgendus.

Metodoloogia

Seatud eesmärkide saavutamine eeldab uurimistegevust mitmel tasandil. Töö esimeses peatükis selgitan välja teoreetilise konteksti, millesse uurimisteema asetseb. Selleks tutvun erinevate keskkonnaaesthetika teooriatega, nende põhiliste lähtepositatsioonidega ning erinevate võimalustega, mida need pakuvad inimese ja maastiku omavahelise suhte kontseptualiseerimiseks. Info läbitöötamise käigus selgitan välja need ideed ja mõttesuunad, mis minu eesmärkide saavutamist kõige paremini toetavad ning jätkan nende detailsema uurimisega. Lisaks tutvun varem läbi viidud uurimustega, mis käsitlevad migrantide ja sõjapõgenike kohakogemusi, leian küsimused, mis kõige teravamalt esile tulevad, kuid samuti ka need aspektid, mida ei ole nii põhjalikult käsitletud. Lõpetuseks tutvun ka Vao Majutuskeskuse toimimist mõjutavate teguritega, nagu Eesti migratsioonipoliitika, relevantne seadusandlus ja statistika ning varjupaigataotlejate abistamisega tegelevad asutused ja organisatsioonid.

Teine peatükk käsitleb Vao piirkonna teoreetilist analüüsi, mille käigus tutvun ajalooliste allikate, kaardimaterjali, ametlike dokumentide ning piirkonda tutvustava veebimaterjaliga. Analüüsi käigus selgitan välja piirkonna poolt pakutavad võimalused, seal tegutsevad huvigrupid ning panen paika esialgse arusaama piirkonna väärtustest ja nõrkustest ning võimalikest arengusuundadest, hinnates sealjuures, millised neist võiksid olla relevantssed majutuskeskuse elanike seisukohalt.

Töö kolmas peatükk kirjeldab ja analüüsib koha peal läbi viidud intervjuusid ja uurimistegevust. Intervjuu toimub grupivestlusena, mida toetavad visuaalsed kaardimaterjalid ning värvikoodid positiivsete, negatiivsete või muidu oluliste ruumiomaduste esile toomiseks. Visuaalne materjal on oluline nii ideede edasiandmise ja jäädvustamise seisukohalt, kui ka tugivahendina vestlusele, mis toimub üle mitme keelebarjääri. Käsitletavat teemat puudutavad ruumikasutus (kus käiakse, kuidas käiakse, kui kaugel käiakse), arusaama ümbritsevatest paikadest (info paiga kohta, esteetilised hinnangud), võrdlusmomenti varem kogetud paikadega ja ideid selle kohta, millest tuntakse puudust ja mida soovitakse muuta. Intervjuude käigus kogutud infole lisandub ka isiklik kogemus tutvumisel küla ja selle kontaktvõõndiga.

Neljas peatükk analüüsib kogutud infot maastikuarhitektuurse lahenduse formuleerimise seisukohalt, mis toimiks loogilise järelalusena nii töö uurimuse kui ka maastikuanalüüsi käigus saadud infole. Viies peatükk tegeleb kavandatava projektlahenduse kirjeldusega.

1. Teoreetiline taust

1.1 Kohakogemus keskkonnaesthetika teooriast lähtuvalt

Maastikukogemuse kui psühholoogilise nähtuse lahti seletamise ning selle uurimise võimalustega tutvumise eesmärgil on järgnevas peatükis käsitletud erinevaid keskkonnaesthetika valdkonna teooriaid.

Allen Carlsoni tekst „*Environmental Aesthetics*”¹ selgitab lahti põhilised teoreetilised lähteaspektid – kognitiivne ja mitte-kognitiivne esthetika – ning käsitleb ka tänapäevase keskkonnaesthetika arengusuundi, nagu ökoloogiline ning igapäeva-esthetika, põhjendades nende väljakujunemise ja toimimise loogikat.

Lihtsustatult võib öelda, et kognitiivne esthetika lähtub põhimõttest, et kohakogemuses on keskse tähtsusega seda puudutavad teadmised, mistõttu on koha hindamiseks vajalik arusaam loodusteadustest, ajaloo ja muudest paikkonna nõ tselist loomust mõjutavatest teguritest. Vastuargumendina on väidetud, et teoreetilistel teadmistel põhinev hinnang ei ole keskkonna esthetiliste väärtuste suhtes piisavalt informatiivne, kuna see ei võta arvesse (teinekord väga muutlike) vaatlustingimuste praktilist konteksti ja nende olulist mõju saadavale kogemusele. Mitte-kognitiivne esthetika seevastu rõhub kaasavale kogemusele, kus inimene tunnetab ümbritsevat keskkonda kõigi meeltega, olles sealjuures ise üks osa laiemast tervikust. Samas on ka positsioone, mis väidavad, et kuivõrd loodus ise on inimese jaoks teatud määral võõras ja mõistetamatu, eeldab ka selle kogemine teatavat eraldatust kogetavast.¹

Kaasaegse keskkonnaesthetika teooriad, mis käsitlevad nii looduslikke kui ka inimese poolt mõjutatud keskkondi ning sisaldavad ka keskkonnakaitselist aspekti, eelistavad lähenemisi, mis seovad endas nii kognitiivse kui mitte-kognitiivse keskkonnaesthetika omadusi. Sellesse kategooriasse kuulub näiteks ökoloogiline esthetika, mis rakendab teadusliku kognitivismi meetodeid keskkonnakaitselise huvides, kuid lähtub ka kaasava kogemuse põhimõtetest ning käsitleb inimest looduskeskkonna osana. Nn igapäeva-esthetikat võib pidada kaasaval kogemusel põhineva keskkonnaesthetika loomulikuks arenguks, kuivõrd see loob võimaluse käsitleda esthetilise kogemusega kõiki inimelu valdkondi; nii kohapõhiselt, nagu inimese suhe linnade, külade, parkide, muuseumite või kodudega; kui ka tegevuspõhiselt, käsitledes paiku läbi nende kasutusfunktsiooni. Tänu sellele on võimalik rääkida mitte ainult aedade, vaid ka aianduse või aedniku esthetikast.¹

Käsitledes keskkonnaesthetikat kui kohakogemuste analüütilise lahtiseletamise vahendit, pakuvad just kaasaval kogemusel põhinevad meetodid kõige rohkem võimalusi, seades fookusesse inimese enda ning pöörates rohkem tähelepanu muljetele, mida ta ümbritsevast saab, kui nende objektiivsele väärtusele. Samuti tekib küsimus, kui kognitiivsed või mitte-kognitiivsed on uuritavad kohakogemused inimese enda seisukohalt ning milliseid aspekte kogemuse juures rohkem väärtustatakse. Uurimuse teemast lähtuvalt on kognitiivsete kogemisviiside hulgas eriliseks huviobjektiks nn 'kohataju' või 'sense of place' – inimese või inimgrupi side konkreetse kohaga ning tähendus, mida sellele omistatakse.²

1 Carlson, A. Environmental Aesthetics. — *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/environmental-aesthetics/>>. (13.03.2019)

2 Kudryavtsev, A., Stedman, R.C. and Krasny, M.E. (2012). Sense of Place in Environmental Education. — *Environmental Education Research*. 18. 229-250. https://www.researchgate.net/publication/233028456_Sense_of_Place_in_Environmental_Education (14.03.2019)

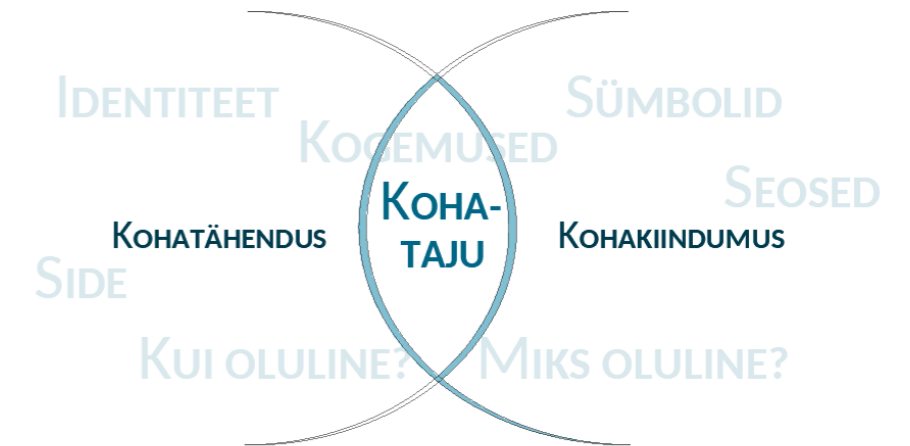
Kudryavtsev *et al.* on järeldanud, et kohataju, mida võib jaotada loodud sidemetel põhinevaks 'kohakiindumuseks' ja loodud seostel põhinevaks 'kohatähenduslikkuseks', on ajas muutlik ja pidevalt arenev nähtus, mida mõjutavad mitmed erinevad tegurid; kõige olulisemana käsitletavas paigas veedetud aeg ning selle tulemusena saadud kogemused, sealhulgas suhted paigaga seotud inimestega. Samas on oluline ka paiga kohta saadud teoreetiline info, sealhulgas kaaslaste suusõnalised kogemused, mille tulemusena välja kujunev kollektiivne narratiiv saab ajapikku osaks üleüldisest kohakogemusest. Sealjuures võivad eksperimentaalsed ja instruktiivsed kogemused olla nii positiivsed kui negatiivsed ning mõjutada välja kujunevat kohataju vastavalt.³ Samuti ei maksa alahinnata saadavate kogemuste sotsiopolitiilise ja kultuurilise konteksti olulisust kogetava maastiku väljakujunemist mõjutava tegurina, veelgi enam olukordades, kus maastiku kogevate inimeste väärtushinnangud ja prioriteedid erinevad maastikukujundaja omadest.⁴

Kuivõrd töö huviorbiidis on ajutised elupaigad, on olulise tähtsusega maastikukogemuse käsitlemine ajas muutuva protsessina; põhimõte, mida Pauline von Bonsdorff⁵ nimetab narratiivseks lähenemiseks, kus maastikku vaadeldakse mitte kui pilti või vistat, vaid kui dramaatilist etendust, kus nii minevik kui ka tulevik moodustavad osa mitmeti tõlgendatavast tervikust. Sealjuures võivad kogemust mõjutavate tegurite hulka kuuluda nii muutused maastikus eneses, kui ka muutused inimeses, näiteks aja jooksul kogunenud teadmised ja kogemused. Ann Armbrrecht läheb veelgi kaugemale, väites, et 'kodu' on pigem tegevus kui koht, moment mitte ruumis vaid ajas; vaikne hetk, mil kõik on selge ja rahulik.⁶ Eduka uurimuse seisukohalt on oluline koguda infot nii inimesi kui ka maastike puudutavate muutuste kohta, jätmata sealjuures tähelepanuta, mida need esmapilgul üheselt mõistetavad nähtused võivad nende jaoks tegelikult tähendada.

1.2 Ruumikogemused ja 'kodu' mõiste migrantide ja varjupaigataotlejate seisukohalt.

Seoses põgenike hulga kiire kasvuga Euroopas alates 2013. aastast⁷, on nii varjupaigataotlejate pakkujad kui ka taotlejad pidanud kohanema väga muutlike oludega ning vajalikke õppetunde saadakse sageli protsessi käigus. Sellest tulenevalt on viimaste aastate jooksul läbi viidud ka mitmeid uurimusi, mis käsitlevad pagulaste ja varjupaigataotlejate eluolu laagrites, kinnipidamisasutustes, majutuskeskustes ning kohalikes kogukondades; uuritakse kohanemist ja integratsiooniprotsessi mõjutavaid tegureid ning tingimusi, mis on vajalikud, et tagada võimalikult valutu ja inimväarikust austav protsess. Sealhulgas on ka uurimusi, mis pühenduvad otseselt põgenike elukeskkonnale ning kohanemisele uues keskkonnas, käsitledes seda arhitektuurses võtmes. Samuti on antud valdkonda käsitlenud arhitektuuri- ja maastikuarhitektuuriteemaline ajakirjandus.

Simona Schroederi uurimistöö „*Architecture and Asylum. A Critical Analysis of the Segregation/Integration of Asylum Seekers in Denmark*” käsitleb varjupaigataotlejate olukorda Taanis, kus keskuseid läbivate inimeste arv on Eestiga võrreldes kordades suurem, kuid esile tulevad probleemid –

3 Kudryavtsev, A., Stedman, R.C. and Krasny, M.E. (2012). Sense of Place in Environmental Education. — *Environmental Education Research*. 18. 229-250. https://www.researchgate.net/publication/233028456_Sense_of_Place_in_Environmental_Education (14.03.2019)

4 Lang, J. (1988). Symbolic Aesthetic in Architecture. — *Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Application*, J. L. Nasar (ed.), 11-26 https://books.google.ee/books?id=sS8rLMA6C5AC&pg=PR3&hl=et&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (24.03.2019)

5 Von Bonsdorff, P. (2005). Agriculture, Aesthetic Appreciation and the Worlds of Nature. — *Contemporary Aesthetics* 3. <https://contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=325> (14.03.2019)

6 Armbrrecht, A. (2009). *Thin Places: A Pilgrimage Home*. Columbia University Press.

7 Asylum statistics. — *Eurostat Statistics Explained*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics (11.03.2019)

üksildus, isoleeritus, kodutunde puudumine – siiski informatiivsed.⁸ Olulisena tulevad esile elukeskkonna semantilised omadused ja tahtlikud või tahtmatud sõnumid, mida need elanikele saadavad: kas majutusasutus on kortermajaks ehitatud, või on tegemist industriaalse kompleksiga, mida ümbritsevad kõrged aiad; kas asupaik on aktiivne või eraldatud, kas on loodud eeldused suhtlemiseks ümbritseva kogukonnaga. Väliruumi on uurimuses käsitletud pigem üldmulje loomise ning naabruskonnaga integreerumise võimaluste seisukohalt; loodusliku keskkonna või haljastuse olemasolu ja mõju eraldi ei puudutata. *Center Auderødi* majutushoonete juures on võimalik kasvatada köögivilju, kuid sealjuures täheldati, et riigist väljasaatmist ootavatele inimestele määratud keskuses on elanikel vähe lootust enda istutatud taimi kasvamas näha. Ennekõike rõhutab autor vajadust nii koduselt mõjuvate privaatsete, poolavalike, kui ka avalike ruumide olemasolu üle, mis annaksid võimalusi nii lõimumiseks ümbritseva kogukonnaga, kui ka oma kultuurilise identiteedi ja traditsioonide väljendamiseks.

'Kodu' või 'kodutunne' on läbivaks märksõnaks suures osas migratsiooni käsitlevas arhitektuurses retoorikas. Mida see antud kontekstis ikkagi tähendab? Kesk- ja Ida-Euroopat, sealhulgas Eestit, käsitlev 2019. aasta Bukaresti arhitektuuritriennaal on oma hüüdlauseks valinud '*HOME|any|more|?*', paisates õhku terava küsimuse: kas tänapäeva maailmas on üldse võimalik ennast koduselt tunda? Kui, siis kuidas? Mis vahe on 'elamisel' ja lihtsalt 'viibimisel'?⁹

Need küsimused ei ole uued: pigem võiks öelda et need on taas päevakorda tõusnud. Jane Jacobs käsitles erinevate autorite tõlgendusi 'kodust' sissejuhatuseks oma artiklile '*Too many houses for a home: Narrating the house in the Chinese Diaspora*'.¹⁰ Üleüldiseks järelduseks on, et kodu mõiste on ajas muutunud paindlikumaks, olles vähem seotud ruumiga, kus füüsiliselt viibitakse, või ulatudes sellest kaugemale – inimese jaoks, kes uude riiki elama asub, võib mõiste 'kodust' olla jagatud nii senise kui praeguse elukoha vahel. Teatud elemendid sellest võivad olla nõ kaaskantavad – justkui telklaager, mis edasi liikudes kokku pakitakse. Sealjuures ei saa siiski alahinnata kodu kui füüsilise reaalsuse olulisust, ennekõike just migrantide seisukohalt: elupaik toimib omamoodi ankruna kogemuslikule 'kodus-olemise' tundele ning loob võimaluse sellega seotud emotsioonide – turvatunde, tuttavlikkuse, kiindumuse – välja kujunemiseks.

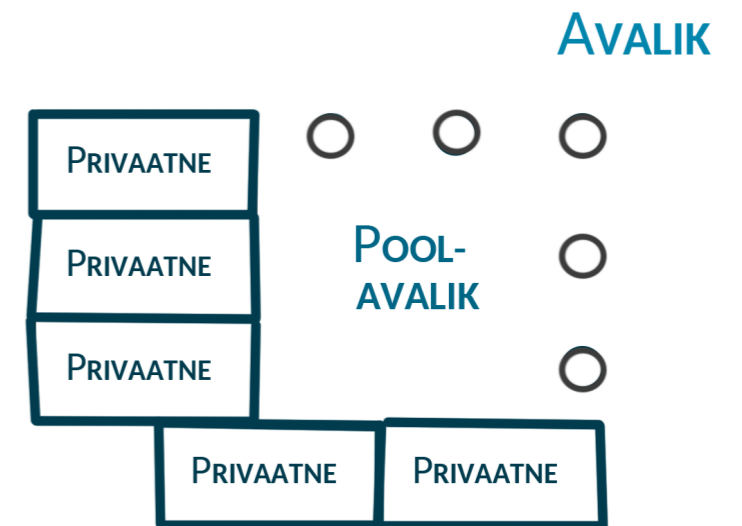
Uues elupaigas kohanemine eeldab uut moodi suhete loomist mitte ainult uue kodu, kogukonna ja ühiskonnaga, vaid ka nendega, mis maha jäid.¹⁰ Sealjuures võib inimene otsida võimalusi eristuda uuest kultuuriruumist, tuua oma ruumikujunduses esile elemente, mis seostuvad maha jäänud koduga. Samas otsitakse teinekord ka midagi universaalset, mis seostaks endist ja praegust kodukohta: Blogiartikli *Feeling at home* autor ja kommentaatorid on diskuteerinud oma kogemusi uude riiki kolimisel, ning leidnud, et kõige kodusemalt tuntakse ennast aedades, parkides, või maastikualadel.¹¹ Ühest küljest võib looduses käimine olla omamoodi rituaalne tegevus, võimalus uues kohas harjumusi välja kujundada ning õppida kohanema ümbritsevate mustrite ja seaduspäradega. Samas võib spekuloida, kas looduslikus keskkonnas, kui erinev see paikkonniti ka poleks, ei ole iseenesest midagi universaalset? Pargid täidavad inimeste jaoks sarnast funktsiooni kõikjal maailmas ja tekitavad meis sarnaseid emotsioone; me räägime nendega ühises keeles.

8 Schroeder, S. (2014). Architecture and Asylum. A Critical Analysis of the Segregation/Integration of Asylum Seekers in Denmark. <http://unit-21.com/wp-content/uploads/2014/06/Simona-Thesis.pdf> (18.02.2019)

9 Bucharest Triennale. <http://bucharest-triennale.eu/critical-discourses-essay-contest-open-call/> (12.03.2019)

10 Jacobs, J. (2004). Too Many Houses for a Home: Narrating the House in the Chinese Diaspora. — *Online papers archived by the Institute of Geography, School of Geosciences, University of Edinburgh*. <https://core.ac.uk/download/pdf/277347.pdf> (11.03.2019)

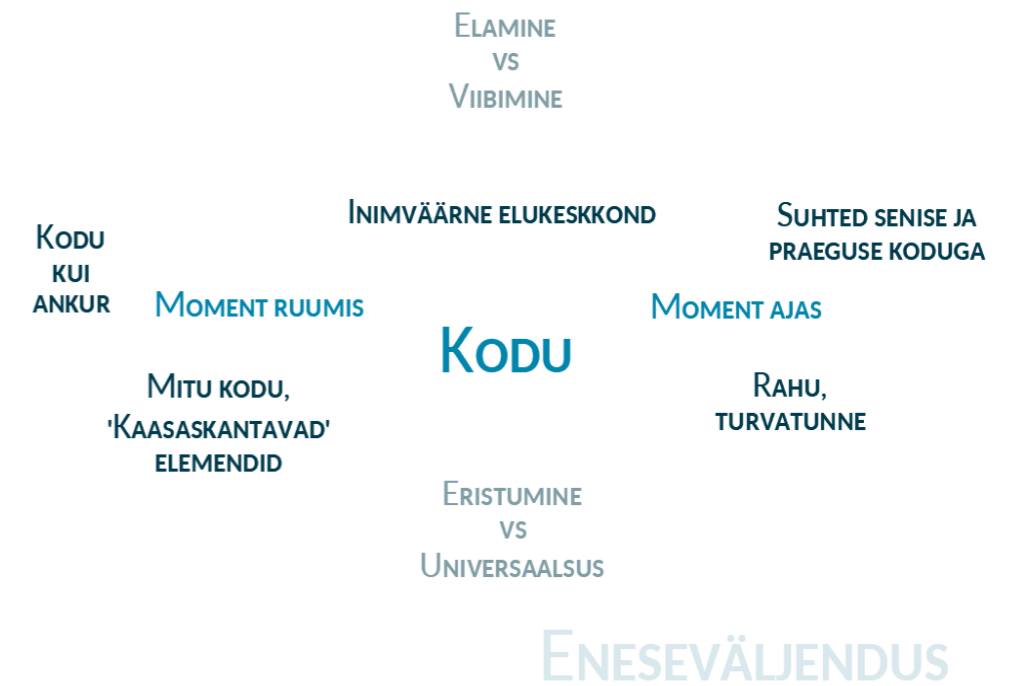
11 Feeling at home. — *A landscape lover's blog*. <https://landscapelover.wordpress.com/2011/06/13/feeling-at-home/> (12.03.2019)

Lisaks võib haljastus ja maastikukujundus toimida ka otsese kultuurilise eneseväljenduse ja kohanemise vahendina: maastikuarhitektuuri professor Elizabeth Brabec¹² on uurinud sõjapõgenike rajatud aedasid üle maailma, dokumenteerides viise, kuidas autorid rakendavad oma koduseid traditsioone, luues sealjuures emotsionaalseid sidemeid uue paigaga ning saavutades teatavat kontrolli oma elukeskkonna üle. Sellises käsitluses saavad aedadest sillad vana ja uue maailma vahel, väljendades vanu traditsioone, kuid kohandatuna uue keskkonnaga. Raamatu „*Immigrant Pastoral*” autor Susan Dieterlern toob välja asjaolu,¹³ et võrreldes tavaliste migrantidega on sõjapõgenike lahkumine oma kodumaast reeglina valulisem, mis võib muuhulgas väljenduda suuremas huvis oma ümbruse personaliseerimise vastu läbi ruumikujunduse või -kasutuse: sealjuures ei ole oluline mitte ainult ruumi füüsiline üldmulje, vaid ka toimingud, mida seal on võimalik läbi viia.

Kogutud infost võib järeldada, et ümbritseva arhitektuurse ja maastikulise keskkonna mõju varjupaigataotlejate elu-olule ning selle poolt pakutavad võimalused kultuuriliseks eneseväljenduseks on märkimisväärse tähtsusega uues elupaigas kohanemise protsessis. Samuti leiab toetust hüpotees, et keskkonnakogemuses on nii universaalseid kui senisele kogemusele tuginevaid aspekte: ühest küljest tekitavad sarnase tüpoloogiga või funktsiooniga hooned ja maastikud inimestes sarnaseid emotsionaalseid reaktsioone ja täidavad sarnaseid vajadusi, kuid kasutades võimalust ümbritsevat oma käe järgi kujundada, peegeldavad tulemused sageli autori kultuurilist tausta, kas läbi taimeliikide valiku, paigutuse struktuuri või mõne muu aspekti ning ka näiliselt neutraalsest koduaiast saab peatükk inimese kohakogemuslikus biograafias.

Üheks teemaks, mida uuritud kirjandus kuigivõrd ei puudutanud, on ajutised ruumilahendused; kui need ka päevakorda tulid, käsitleti seda kui midagi traagilist, märguannet pagulasestaatuses ebakindlusest ja ohust, et inimene peatselt kodumaale tagasi saadetakse. Läbi arhitektuuri edastatavate sõnumite keeles on teatav oht muidugi olemas – kõike mis on ajutine, võib tõlgendada tuleviku lubadustest keeldumisena, nõ kätte puhtaks pesemiseks moraalsest vastutusest. Lisaks on tänapäeva maailmas sügavale juurdunud idee väärtusest kui millestki, millel on ajaline mõõde – kõik mis on uus, alles kogub väärtust; kõik mis on ajutine, saab olla vaid tühine, pinnapealne, odav, väärtusetu. Kahtlemata on selles idees omad paradoksid ka ainuüksi arhitektuursete lahenduste seisukohalt – miks muidu meie linnapildid nii kiirelt vahelduvad – kuid veelgi segasemaks muutuvad asjaolud, kui tuua sisse eluslooduse ja kogemuslikkuse aspekt. Kindlasti ei saa hinnata istutatud taime või toimunud üritust vaid nende eluea alusel – kuigi teatud kontekstis seda siiski tehakse. Vähem tõenäoline on ajalise kriteeriumi rakendamine sündmuste suhtes, mis on seotud paindumatult temporaalsete asjaoludega – näiteks aastaaegade vaheldumine. Lastele mängimiseks mõeldud värvilised lehehunnikud või talvel ehitatud lumelinn on kahtlemata ajutised ruumilahendused, kuid sõnum, mida need edasi annavad on teistsugune ning puudub igasugune kohtumõistmine.

12 Schuler, T. (2018). Far from Home. — *Landscape Architecture Magazine*, (9/18). <https://landscapearchitecturemagazine.org/2018/09/06/far-from-home/> (15.02.2019)

13 Dieterlern, S. (2015). Refugees and Landscapes. — *Routledge*. <https://www.routledge.com/landscape/posts/8636> (20.02.2019)

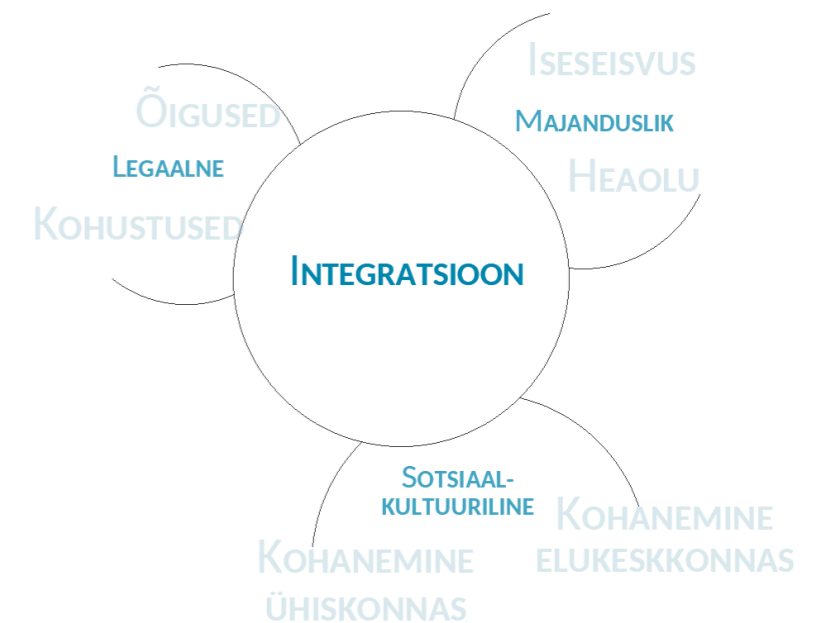
1.3 Varjupaigataotlejad ja pagulased Eestis

Eestis on varjupaigataotlusi vastu võetud alates 1997. aastast, kui hakkas kehtima esimene pagulasseadus ning liituti ÜRO 1951. aasta pagulasseisundi konventsiooniga.¹⁴ Alates 2006. aastast reguleerib põgenike vastuvõtmise korda *Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus*,¹⁵ millest lähtuvalt tunnustatakse rahvusvahelise kaitse taotlejat pagulase või täiendava kaitse saajana ja antakse talle ajutine elamisluba, või lükatakse taotlus tagasi. Vastavalt seadusele vaadatakse taotlus läbi nii kiiresti kui võimalik, kuid mitte hiljem kui kuus kuud pärast taotluse vastuvõtmist. Kuna varjupaigataotlejal on õigus negatiivne otsus vaidlustada, võib protsessi reaalne kestvus venida mitu korda pikemaks.

Varjupaigataotluse menetlemise perioodiks paigutatakse taotlejad majutuskeskusesse, kus korraldatakse nende majutamine, varustamine hädavajalikuga, nõustamine, ligipääs eluks vajalikele teenustele nagu arstiabi ning laste kooliharidus, õpetatakse eesti keelt ning toetatakse sulandumisel Eesti ühiskonda. Hetkel on Eestis kasutusel kaks varjupaigataotlejate majutuskeskust – Vao Keskus, mis asub Vao külas, Väike-Maarja vallas Lääne-Virumaal, kuhu on korraka võimalik majutada kuni 70 inimest ning Vägeva Keskus Selli külas, Jõgeva vallas Jõgevamaal, mis mahutab kuni 50 inimest. 01.03.2019 seisuga on keskustes viibivate inimeste arv vastavalt 32 ja 13.¹⁶

Majutuskeskuse teenuse pakkumisega tegeleb Eestis AS Hoolekandeteenused Sotsiaalministeeriumiga sõlmitud lepingu alusel. Oluline on sealjuures ka vabaühenduste roll: MTÜ Eesti Pagulasabi, mis tegeleb tugiteenuste pakkumisega, huvikaitse ja koolituste korraldamisega¹⁴, MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus, mis viib läbi pagulastele mõeldud kultuuri- ja spordiprogrammi ning pakub sammuti tugiisiku teenust¹⁷ ning SA Eesti Inimõiguste Keskus, mis tegeleb muuhulgas nõustamise ja õigusnõustamisega ning esindab abivajajaid ametiasutustes, sealhulgas kohtus.¹⁸ Riigiasutustest tegelevad pagulasküsimusega Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, Politsei- ja Piirivalveamet, vajadusel ka õiguskantsler; rahvusvahelistest organisatsioonidest ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet (UNHCR) ja Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (IOM).

2016 aastal viis UNHCR läbi uurimuse „*Integration of Refugees in Estonia. Participation and Empowerment*”,¹⁹ mis ei pühendu otseselt Vao keskusele, kuid käsitleb mitmeid logistilisi, sotsiaalseid ja igapäevaelulisi probleeme, mis informeerivad ka inimeste suhestumist ümbritseva keskkonnaga. Sealjuures võib täheldada, et UNHCR defineerib integratsiooni kui mitmekülgelist protsessi, millel on nii legaalne, majanduslik, kui ka sotsiaalkultuuriline aspekt; teisisõnu, käsitletakse pagulaste õigusi, majanduslikku iseseisvust ja heaolu ning kohanemist ühiskonnas. Kuigi viimane valdkond keskendub ennekõike diskrimineerimise ja sotsiaalse lõimumise küsimustele, võib sinna kuuluvaks pidada ka kohanemist ruumilises keskkonnas: ruumis orienteerumist, arusaama selle toimise loogikast ning kodu- ja turvatunde tekkimist. Vao Majutuskeskust käsitletakse raportis ennekõike lähtuvalt seal pakutavatest teenustest, nagu keeleõpe ja tugiteenused. Üks uurimuse käigus intervjueritud isikutest rõhutas Vaos väljakujunenud kogukonna olulisust ka peale keskusest lahkumist.

14 Pagulased Eestis. — Eesti Pagulasabi. <http://www.pagulasabi.ee/pagulased-estis> (11.03.2019)

15 Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus. — Riigi Teataja I 2006, 2, 3. <https://www.riigiteataja.ee/akt/VRKS> (11.03.2019)

16 Varjupaigataotlejate Majutuskeskus. <http://www.hoolekandeteenused.ee/vaokeskus/pages/est/avaleht.php> (02.03.2019)

17 Pagulasele. — Johannes Mihkelsoni Keskus. <http://www.jmk.ee/pagulasele2/> (11.03.2019)

18 Pagulased. — Eesti Inimõiguste Keskus. <https://humanrights.ee/teemad/pagulased/> (11.03.2019)

19 Integration of refugees in Estonia. Participation and Empowerment. (2016). https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/unhcr-print_version_estonia-integration_mapping.pdf (20.02.2019)

18.06.2018 kontrollisid õiguskantsleri nõunikud ette teatamata Vao keskust.²⁰ Raport väljendab üldist rahulolu pakutavate teenustega. Nagu UNHCR'i uurimus, rõhutas ka õiguskantsleri raport ennekõike mõtestatud integratsiooni olulisusele: muuhulgas toodi välja maja juurde rajatud mänguväljak kui lõimumist toetav vahend; samadel põhjustel tunti puudust kättesaadavast lasteaiateenusest ning lastele suunatud huvitegevusest.

1.4 Järeldused

Käesolevas peatükis käsitletud teemad, kuigi oma põhimõtelt erinevate eesmärkide ja suunitlusega, kannavad endas siiski märkimisväärset ühisosa ning üldistused, mida nende põhjal inimeste ja paikade omavaheliste suhete kohta teha võib, on üllatavalt koherentsed.

Väga selgelt tuleb esile inimeste kohakogemuste olulisus nende igapäevaelu seisukohalt: mõnes mõttes on tegemist ilmselge tööga – kohati nii ilmselge, et see jääb igapäevakontekstis, sealhulgas põgenikekriisi ümbritsevas diskursuses, sama hästi kui nähtamatuks. Läbivaks märksõnaks üle valdkondade on 'kodu' ja 'kodutunne' – kas siis sõna otseses tähenduses, käsitledes inimese elupaika tema maastikuliste kogemuste epitsentrina, või sünonüümina stabiilsusele ja turvatundele, mis on inimese põhivajadused.

Sellest ideest lähtuvalt võib esialgset ideed ka vastupidiselt sõnastada – nii nagu inimese suhe teda ümbritseva maastikuga mõjutab tema igapäevast heaolu, mõjutavad ka tema elus toimuvad sündmused ja kogemused ettekujutust, mis tal ümbritsevast keskkonnast tekib. Taaskord tuleb esile inimese personaalse vaatevinkli olulisus maastiku tõlgendamisel: „objektivist” esteetilisest väärtusest veelgi oluliseks muutuvad sõnumid, mida inimene oma elukeskkonnalt saab. Kas see tähendab, et läbi maastikuarhitektuurse kujunduskeele edastatud toetus inimese elulisi probleeme mainimsväärses ulatuses parandada võib, on muidugi iseküsimus. Kuid igal juhul on siin tegemist mõtlemise kohaga.

20 Kontrollkäigu kokkuvõte. Varjupaigataotlejate Majutuskeskuse Vao Keskus. (2018). https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Kontrollk%C3%A4ik%20Varjupaigataotlejate%20Majutuskeskusesse%20Vao%20Keskus.pdf (20.12.2019)

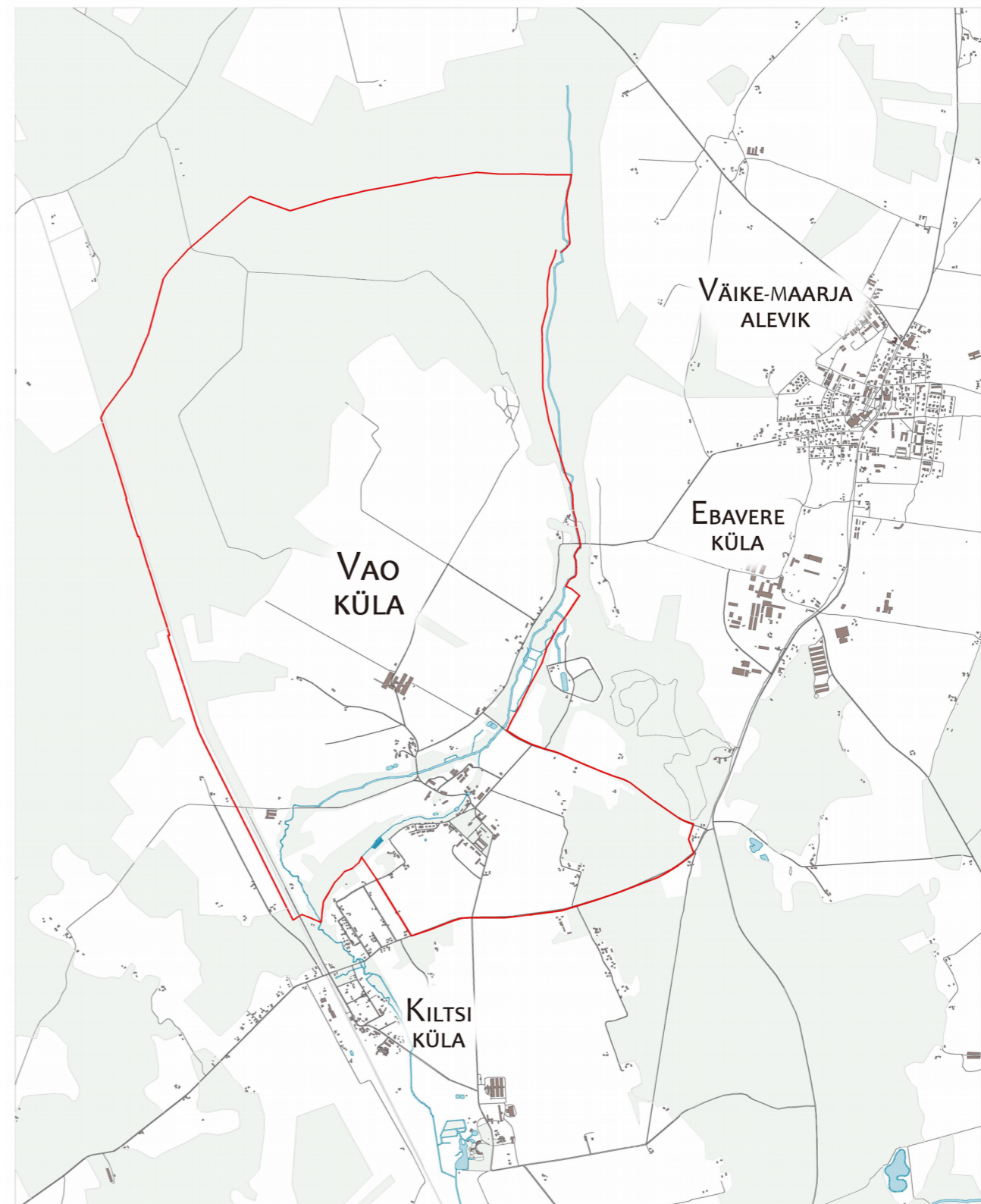
2. Piirkonna teoreetiline analüüs

2.1 Asukoht ja kontaktvöönd

Vao küla asub Lääne-Viru maakonnas Väike-Maarja vallas, 17 km² suurusel maa-alal. Kompaktse asustusega külakeskus on koondunud ajaloolise mõisasüdame ümber küla lõunaosas ning Põltsamaa jõe kallastele (vt joonis 16).

Lähimateks naaberasulateks on Kiltsi alevik ning Liivaküla, Sandimetsa ja Ebavere külad; 5 km kaugusel paiknevast Väike-Maarja alevikust eraldab küla Vao ürgorg, mille piirides paikneb Ebavere maastikukaitseala. Küla idapiiriks on Tallinn-Tapa-Tartu raudtee. Lähimateks linnadeks on Rakvere (32 km) ja Tapa (34 km). Kaugus Tallinnast on 117 km ja Tartust 97 km.

Bussiühenduse maakonnakeskuse Rakverega tagab külas paiknev bussipeatus 'Vao tee' – bussid väljuvad mõlemal suunal kolm korda päevas. Külakeskusest 2 km kaugusel paiknevast Kiltsi raudteejaamast väljuvad rongid Tallinna ja Tartu suundadel neli korda päevas. Väike-Maarja, Ebavere ja Kiltsi pakub ühendust ka piki küla lõunapiiri kulgev kergliiklustee.

Joonis 1. Vao küla

2.2 ajalooline kujunemine

Püsiva inimasustuse ajalugu käsitletavas piirkonnas ulatub tõenäoliselt tagasi juba esimese aastatuhande algusesse, kui rajati Agelinde linnus Punamäel, tänapäevases Vao külast u 7 km kaugusel.²¹ Esimesed kirjalikud andmed Väike-Maarja piirkonna asulate kohta pärinevad 13. sajandist, kui neid käsitleti nii Läti Henriku kroonikas kui ka Taani hindamisraamatus. 14. sajandil moodustati Väike-Maarja kirikukihelkond, kirik valmis tõenäoliselt 15 saj lõpukümnenditel.²² Vao kohanime on võimalik tagasi viidata 1442. aastasse, kust pärinevad esimesed kirjalikud teated *Wack'*ide suguvõsa valduses olnud mõisa kohta.²³

Vao vasallilinnus, ruudukujulise põhiplaaniga torn-ehitis (vt joonis 2), valmis tõenäoliselt 15. sajandi lõpus ning oli mõisa peahoone kasutusel 1770. aastateni. Tornilinnus on ligikaudu 13 m kõrgune, pörandala pindalaga 10x10 m ning jaotatud neljaks korruseks. Tegemist oli nii kaitse- kui ka elamufunktsiooni täitva ehitisega: esimene korrus oli ette nähtud toidu ja moona ladustamiseks, väljastpoolt oli ligipääs võimalik vaid teisele korrusele, mis funktsioneeris töö- ja esindusruumidena. Eluruumid paiknesid kolmandal korrusel, neljas korrus oli ette nähtud linnuse kaitseks ja vahipidamiseks. Kaitsefunktsioonile annab tunnistust ka hoone seinte paksus maapinna kõrgusel, mis ulatub 1,3 kuni 2,4 meetrini.²⁴ Lisaks räägib rahvasuu maa-alusest käigust, mis pidavat tornlinnusest 3 km kaugusele Kiltssisse suunduma.²⁵ Tänapäeval on Vao tornlinnuse puhul tegemist ühe Eesti kõige paremini säilinud väikese keskaegse vasallilinnusega. Hoonet restaureeriti 1986. aastal, töid viisid läbi arhitektid U. Arike ja M. Rähni.²⁴ Praegu tegutseb seal Vao tornilinnus-muuseum, mis tutvustab mõisa ja küla ajalugu.²⁵

Vao piirkonnas on läbi aegade tegeletud põhiliselt põllumajanduse ning loomakasvatusega. Piirkond kannatas nii Liivi sõja kui ka Põhjasõja ja sellega kaasnenud katku ja näljahäda läbi, kuid sõjajärgne asustustihedus taastus suhteliselt kiiresti. 18. saj lõpus kuulus Vao külasse 19 talu ning külakõrts. Asustus oli suhteliselt kompaktne. Mõisa valdusesse kuuluvast jõest püüti kala, oli olemas ka vesiveski, tuuleveski, kudumiskoda ning viinaköök. Mõisaansambel oli sajandi lõpuks põhiliselt välja ehitatud, sealhulgas ka puust härrastemaja, mis hiljem hävis. 19. sajandi teisel poolel ehitati välja majandusõu koos viinavabriku, sepikoja ja tiseritöökojaga. 1913. aasta seisuga oli mõisal olemas aurumasinaga saeveski, lubjaahi ja kivimurd. Piirkonna arengule andis hoogu juurde Tapa-Tartu raudteeliini avamine 1877. aasta, millega kerkis ka Kiltsi raudteejaam ja seda ümbritsev asula.²³ Juba 18. sajandi lõpul oli välja ehitatud Kiltsi mõisakompleks koos suurejoonelise hilisbarokse peahoonega.²⁶

19. sajandist säilinud mõisa plaanidel võib näha barokk- ja klassitsismiajastule iseloomulikke sümmeetrilise põhiplaaniga ansamblit, mille keskseks elemendiks on härrastemaja ja selle esine paraadring (vt joonis 4). Tänapäeval on härrastemaja hävinud, paraadring aerofotodelt õrnalt aimatav ning haljastuse sümmeetria täielikult kadunud (vt joonis 3).

Joonis 2. Vao tornilinnus
Allikas: autori foto 26.03.2019

21 10942 Linnus „Äntu Punamägi”, „Agelinde”. — *Kultuurimälestiste Riiklik Register*. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=10942> (09.03.2019)

22 16107 Väike-Maarja kirik. — *Kultuurimälestiste Riiklik Register*. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16107> (07.03.2019)

23 Vao mõis. Ajalooline õiend. — *Kultuurimälestiste Riiklik Register*. https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0010512.pdf (04.03.2019)

24 16092 Vao tornilinnus. — *Kultuurimälestiste Riiklik Register*. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16092> (04.03.2019)

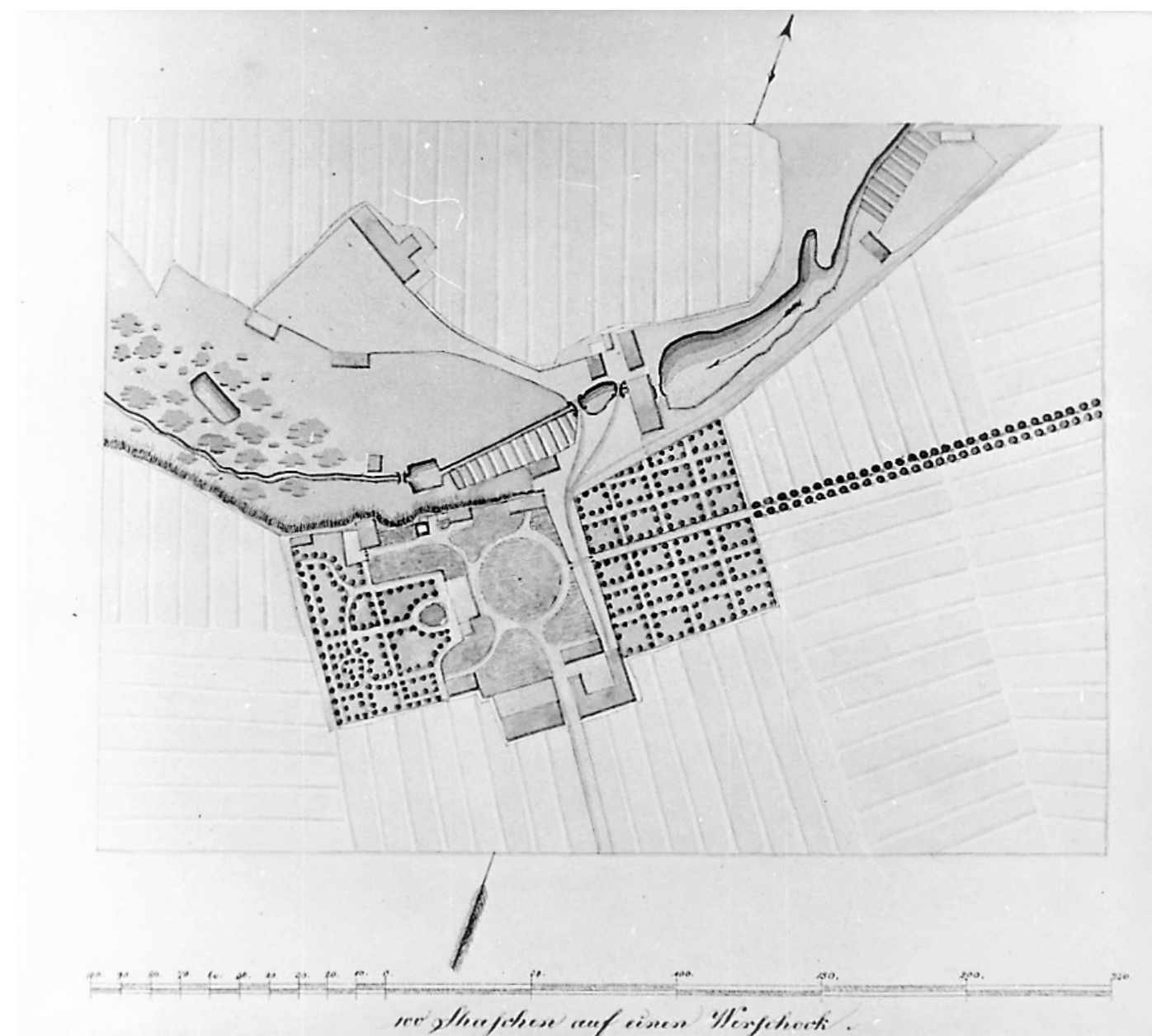
25 Vao mõis. — *Eesti mõisaportaal*. <http://www.mois.ee/viru/vao.shtml> (04.03.2019)

26 Kiltsi mõis. — *Eesti mõisaportaal*. <http://www.mois.ee/viru/kiltsi.shtml> (07.03.2019)

Joonis 3: Muinsuskaitsealused objektid tänapäeval.

Allikas: Maa-ameti kaardiserver. <http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis>

Joonis 4. Mõisaasula asendi plaan. Arvatavasti 19. saj. Kolmandast veerandist

Allikas: Vao mõis. Ajalooline õiend. https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0010512.pdf

Kultuurimälestiste Riiklikus Registris on arvel 14 Vao mõisa abihoonet; peahoone ümbruse puhul on tegemist põhiliselt 18. sajandi varaklassitsistlikust perioodist pärineva hoonestusega, majandusõue hooned pärinevad 19. sajandi teisest poolest. Enamik hooneid on kehvast seisukorras.²⁷ Mõned neist vääriavad erilist tähelepanu: 1786. aastal valminud tuuleveski on üks vanimatest Eestis säilinud hollandi stiilis tuulikuteist. Samuti 18 saj. pärinevate aida ja tall-tõllakuuri puhul on iseloomulikud üheksa-avalised kõrged kaaristud. Kunagise majandusõue piirkonda domineeriva viinavabriku 1864. aastal ehitatud hoone puhul on tegemist kroonuhistoritsismi omalaadse näitega.²⁸

Vao mõisa park sidus endas baroksele regulaarpargile ja klassitsismiajastule iseloomulikke jooni. Rakvere poolt otse mõisa peahoone sihis kulgenud lehtpuuallee teelõik paikneb endiselt samas asukohas, kuid mõisaõue sissesõidule eelnevast regulaarsest puuviljaaiast on säilinud vaid paekivimüüride varemed. Mõnevõrra aimatav on härrastemaja esine auring. Härrastemaja taga paiknenud pargi põhiosa on säilitanud oma senise funktsiooni haljasalana ning teatud osa parki eraldanud müüride jäänustest, kuid mitte oma ajaloolise kujunduslahenduse. Samuti ei ole midagi säilinud pargi loodurgas paiknenud triiphoonest.²⁸ Muinsuskaitsealuse objektina parki arvele võetud ei ole. Ajaloolise väärtusega istutustest on säilinud kunagise härrastemaja nurga juures kasvav lehis, mis on ka üksikobjektina looduskaitse alla võetud.²⁹ Lisaks hoonetele ja haljastusele iseloomustab mõisakompleksi maastikku muutlik reljeef ning küla läbiva oja äärde paisutatud tiigid, mis ilmestavad tänapäevalgi kunagist majandushoovi ning tornlinnuse ja meierei tagust ala (vt joonis 3).

Vao küla tänapäevane keskus hakkas mõisasüdame ümber välja kujunema alles 20. sajandi keskpaigas. 19. sajandi lõpul ning veel esimese Eesti Vabariigi päevil oli asustus koondunud pigem veski ümber ning tänapäevase Kiltsi aleviku piiri äärde. (vt joonis 6) Seoses maareformiga kasvas majapidamiste arv Mõisamaa tee ääres ning Vao ürgoru piiril, kuid tihedam asutus kujunes välja Nõukogude perioodil, kui piirkonna võttis üle Vao sovhoos ning rajati jõeäärne tootmishoonete kompleks ja Pargi tänav koos sealse hoonestusega (vt joonis 7). Sovhoosi valdusesse kuulusid ka ajaloolised mõisahooned. Tänapäeval tegutseb mõisakompleksis OÜ Pandivere Pansion, osad hooned kuuluvad ka Vao ratsaklubile; mõisapark on aiaga piiratud ja külaelanikele suletud.

Joonis 5. Vao mõisa tall-tõllakuur ja park
Allikas: autori fotod 26.03.19

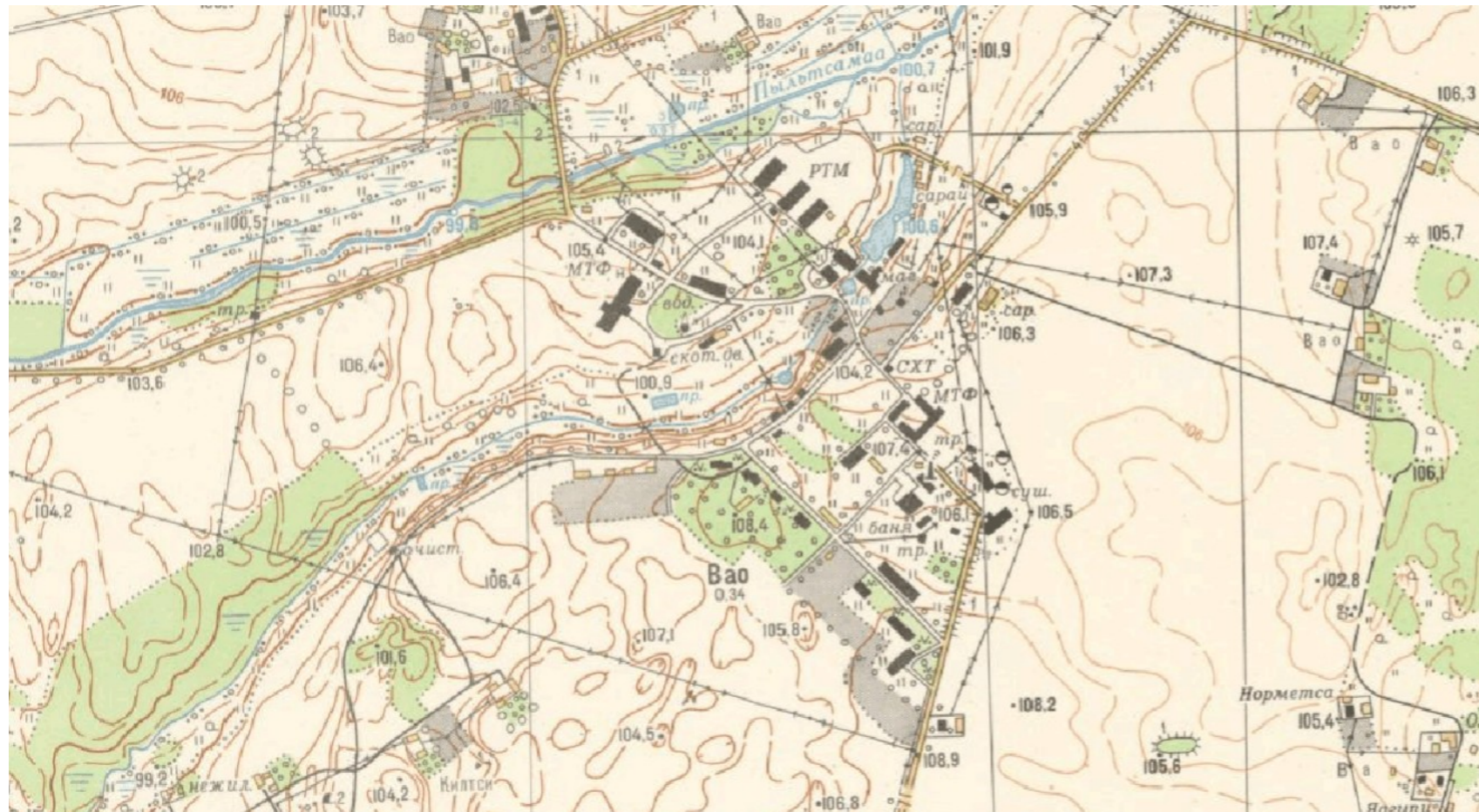
27 Vao mõis. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=672> (05.03.2019)

28 Vao mõis. Ajalooline õiend. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0010512.pdf (04.03.2019)

29 Vao lehis. — Keskkonnaregister. http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main?reg_kood=KLO4000360&mount=view#HTTPWT45Vwy1LqgSXoZgpOBHXZsGoqA7u7 (06.03.2019)

Joonis 6. Üheverstane kaart 1:42000 (1897) Allikas: Maa-ameti kaardiserver <https://xgis.maaamet.ee>

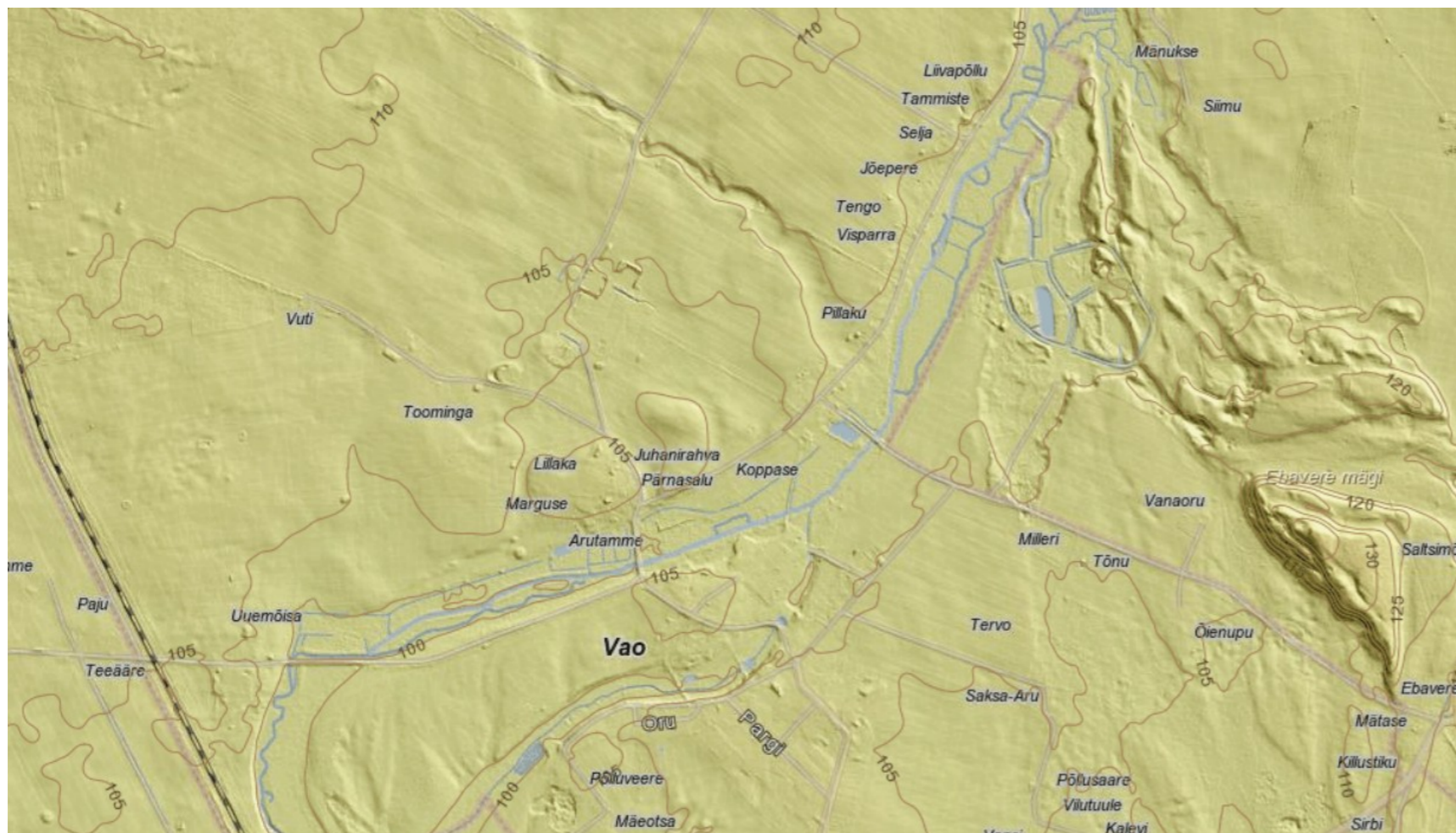

Joonis 7. NL Topokaart 1:10000 (1981) Allikas: Maa-ameti kaardiserver <https://xgis.maaamet.ee>

2.3 piirkonna loodusgeograafilised eripärad

Vao küla paikneb Pandivere kõrgustiku keskosas; iseloomulikuks pinnavormiks on liivsavised moreentasandikud. Õhukene moreenikiht päekivist aluspinnasel on loonud tingimused Eesti suurima karstiaia välja kujunemiseks. Karstiõõnsustesse kogunenud veereservid toidavad kõrgustikust algavate jõgede, sealhulgas Vao küla läbiva Põltsamaa jõe äravoolu.³⁰ Tegemist on Eesti suurima põhjavee moodustumisalaga, mis on reostuse eest looduslikult kaitsmata. Seetõttu on piirkond arvele võetud kui Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundlik ala, mida reguleerib kaitse-eeskiri.³¹

Küla maastik on suhteliselt lauge reljeefiga, kuid langeb järsult Põltsamaa jõe ja küla läbiva oja kaldapiirkondades. Moreentasandikele rajatud põllumaadele on iseloomulikud hea boniteediga (45-55) liivsavimullad (vt joonis 8). Läänes paiknevat Väike-Maarja alevikku eraldab külast Vao-Porkuni ürgoru lõunapoolne ots ning seda ümbritsevad künkad ja oosid.³² Org on umbes 3 km pikk ja 100-200 m lai ning moodustab Pandivere kõrgustiku kõige madalama osa. Oru lõunaosas, Vao külast kirdes paiknevatest allikatest saab alguse küla läbiv Põltsamaa jõgi.³⁰ Lõunas kulmineerub org 146 m kõrguse Ebavere mäega (vt joonis 9), mis paikneb külast u 1,5 km ida pool. Ajaloolis-kultuurilise väärtusega Ebavere mäe, sealse metsaökosüsteemi, kaitsealuste

Joonis 8. Vao piirkond reljeefkaardil

Allikas: Maa-ameti kaardiserver <https://xgis.maaamet.ee>

30 Arold, I. (2005). Eesti maastikud. 212-217. Tartu Ülikooli kirjastus.

31 Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala kaitse-eeskiri. — *Riigi Teataja* I 2003, 10, 49. <https://www.riigiteataja.ee/akt/242635> (06.03.2019)

32 Asukoht. — *Väike-Maarja vald*. <http://v-maarja.kovtp.ee/asukoht> (18.02.2019)

liikide ning mitmekesise elustiku kaitseks on 1959 a loodud 39 ha pindalaga Ebavere maastikukaitseala.³³ Alates 2008. aastast on sama territoorium kaitse all ka kui Natura 2000 loodusala, eesmärgiga kaitsta elupaigatüüpi 'rohunditerikkad kuusikud' ning taimeliiki 'karvane maarjalepp' (*Agrimonia pilosa*)³⁴ Maastikukaitsealaga tutvumiseks on olemas 5 km pikkune loodus-matkarada, mis algab Ebavere tervisespordikeskuse juurest.³⁵ Alates 2018 aasta kevadest tegutseb MTÜ "Uus Ürgorg", mille eesmärgiks on kogu Vao ürgoru kaitse alla viimine ja selle huvilistele tutvustamine.

2.4 kohalik kultuuripärand

Piirkonna pikk ja mitmekesine ajalugu on pakkunud nii tõsiselul põhinevat kui ka mütoloogilist ainet kohapärimuse ning traditsioonide väljakujunemiseks, millel on oluline mõju nii kohaliku elaniku kui ka turisti suhestumisel siinsete paikadega ning piirkonnas läbiviidavatel tegevustel.

Joonis 9. Ebavere mägi 1930. aastatel.

Allikas: Gustav Oskari foto. <https://ajapaik.ee/photo/129633/ebavere-magi-v-maarja-khk/>

Joonis 10. Pühapaik Ebavere mäel

Allikas: autori foto 24.04.2019

33 Ebavere maastikukaitseala. — *Keskonnaregister*. http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main?reg_kood=KLO1000465 (18.02.2019)

34 Ebavere loodusala. — *Keskonnaregister*. <http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main#HTTPIJLgibT38miXaQ2BGmoHPFgzmezphGi> (06.03.2019)

35 Ebavere loodus-matkarada, Lääne-Viru maakond — *Puhka Eestis*. <https://www.puhkaeestis.ee/et/ebavere-loodus-matkarada> (26.02.2019)

Folkloristika seisukohalt on väga rikkaliku ajaloo muistne hiie- ja ohvrikoht Ebavere mägi, mis on veel tänapäevalgi pühapaigana kasutusel.^{36, 37} Samuti seostuvad mäega mitmed erinevad legendid: ühe versiooni järgi on tegemist Läti Henriku Liivimaa kroonikas kirjeldatud mäega, kus olevat sündinud jumal Tarapita ning kus ristirüütlid jumalate kujusid hävitasid. Väga populaarne on ka lugu mäe sisse peidetud linnast, millest on jäädvustatud mitmeid erinevaid versioone.^{38, 39, 40} Nagu paljusid teisigi Pandivere piirkondi, on Ebavere seostatud Kalevipoja legendidega: nimelt pidavat mäe sees paiknema Kalevipoja seppapada, kust aeg-ajalt suitsu tõuseb.⁴⁰ Ebavere mäe alust linna on oma loomingus käsitletud ka luuletaja Jakob Tamm⁴¹ ning kujutanud kunstnik Kaja Kruup⁴²

Kalevipoja legendidega on seotud ka Kiltsi külas paiknevad rändrahnud, mille vägilane olevat visanud põgenevate huntide pihta, kes tema hobust taga ajanud. Põgeneva hobuse jäljerivi ilmestavad maastikus paiknevad lohud, mis kulgevad Kiltisist kuni Väike-Maarjani ja sealt piki Vao ürgoru länekallast põhja poole. Kalevipoeg ja tema hobune olevat ka Äntu järvede tekkimise taga.⁴³

Oma legend on olemas ka Vao tornlinnuse kohta – nimelt olevat rajatud maa-alune käik, mille kaudu oli võimalik linnusest Kiltisisse põgeneda. Kuna tunneli alguskoht restaureerimistöde käigus ka leiti, võis juttudel ka mõningane tõepõhi all olla.⁴⁴

Lisaks mütoloogilistele kangelastele ning muinasajal olulistele paikadele on kohalikus kultuuripärandis väga tähtsal kohal ka piirkonnas elanud ja tegutsenud inimesed, kes omal ajal millegi poolest silma paistsid ning kodukandile kuulsust töid. Nende hulgas on olulisel kohal kunagine Kiltsi mõisnik Adam Johann von Krusenstern, kes meresõitja ja maadeavastajana juhtis 1803-1806 a esimest Vene ümbermaailmareisi ning koostas mitmed oma aja parimad merekaardid. Tema elu ja tegevusega on võimalik tutvuda Kiltsi mõisa muuseumitoas.⁴⁵ Veel tänapäevalgi avaldab piirkonna identiteedile väga suurt mõju Väike-Maarjas sündinud maadleja ja rammumees Georg Lurich, kelle mälestuskivi seisab Väike-Maarja alevikus Aia tänava alguses ning kelle sünniaastapäeva tähistatakse iga-aastase Lurichi kevadjooksuga. Samuti peetakse tema nimel rammuvõistlust „Georgi Kange” ja jagatakse Georg Lurichi fondi stipendiumit noorsportlastele.⁴⁶

36 Kõivupuu, M. (2011). 101 Eesti pühapaika. 12-13. Varrak

37 Kaasik, A. (2017). Eesti pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad. 228-232. Tallinna raamatutrükikoda.

38 Ebavere mägi. — *Eesti rahvaluule*. <http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/vanad/eisen/kodujutt/38.html> (11.03.2019)

39 Ebavere mäe linn. — *Eesti rahvaluule*. <http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/vanad/eisen/jaan/20.html> (11.03.2019)

40 Pärimus. — *Ebavere mägi*. <https://sites.google.com/site/ebavere/paerimus> (11.03.2019)

41 Tamm, J. Ebavere mägi. — *Eesti värss*. <http://www.ut.ee/verse/index.php?&m=authors&aid=14&obj=poems&apid=776> (11.04.2019)

42 Väike-Maarja Valla Infoleht 6 oktoober 2009 — *DIGAR Eesti artiklid* <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=vaikemaarjav20091006.2.17> (07.03.2019)

43 Leppik, E. (1999) Kultuurilooline Väike-Maarja. 11. Kohtla-Järve.

44 Vao mõis. — *Eesti mõisaportaal*. <http://www.mois.ee/viru/vao.shtml> (04.03.2019)

45 Kiltsi mõis. — *Eesti mõisaportaal*. <http://www.mois.ee/viru/kiltsi.shtml> (07.03.2019)

46 Väike-Maarja valla arengukava 2019-2027. (2018) 34 lk

http://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/20142522/VKm+30+Lisa+1_VM+valla+arengukava+2019-2027.pdf/8e4b86d9-5895-4689-aa51-9aa7d0d93d01 (08.03.2019)

Joonis 11. Adam Johann von Krusenstern

Allikas: Wikimedia Commons

Joonis 12. Georg Lurichi mälestuskivi Väike-Maarjas

Joonis 13. Georg Lurich.

Allikas: Wikimedia Commons

Väike-Maarja piirkonnas elanud mõjukate isikutega seotud paikadest tähistatakse helilooja ja dirigendi Tuudur Vettiku sünnikohta, kultuuri- ja seltsitegelase köster Johan Kotli elupaika, arhitekt Alar Kotli sünni- ja lapseõlvekodu, Märt Meose maja Väike-Maarja alevikus, Eduard Vilde sünnikohta Pudivere mõisas, riigitegelase Juhan Kuke kodukohta Kärü külas ning kirurgi ja arstiteadlase Werner Zoege von Manteuffeli sünnikohta Määri külas.⁴⁷

Väike-Maarja kirikuaeda on maetud kihelkonna baltisaksa mõisnikud. Väike-Maarja pargis asub Eesti kirjaniku ja omavalitsustegelase Jakob Liivi monument. Väike-Maarja vanal kalmistul paikneb luuletaja Jakob Tamme mälestussammas ning monumentaalskulptuur "Lahkumine".⁴⁷

2.5 demograafia

Väike-Maarja valla 682,43 km² suurusel pindalal elab 01.09.2018. aasta seisuga 5963 inimest. Rahvastiku keskmine tihedus vallas on 8,7 inimest km² kohta.⁴⁸ Vao külas on elanikke 319.⁴⁹

Väike-Maarja elanike arv on viimase aastakümne jooksul olnud pidevas langustrendis; iive on negatiivne, toimub elanikkonna vananemine. Laste ja noorte osakaal rahvastikust on viimase 10 aastal jooksul langenud 30%-lt 25%-le.⁴⁶

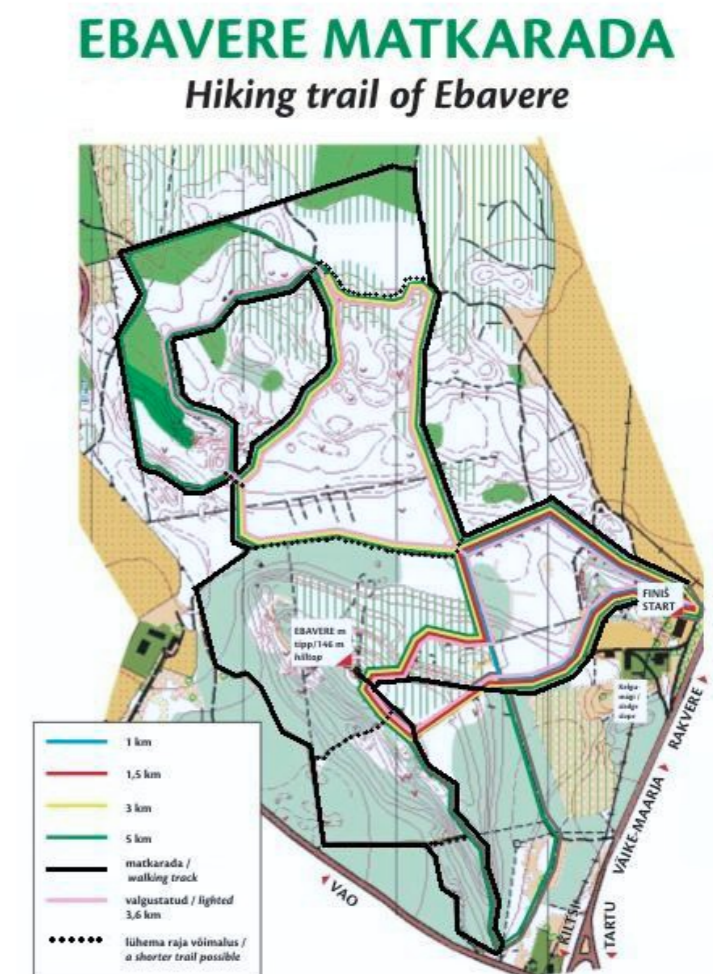
Piirkonna tähtsaimaks majandusharuks on ajalooliselt kuni tänase päevani olnud põllumajandus ja metsandus. Teisel kohal on ehitus ja kolmandal hulgi- ja jaekaubandus. Äriregistri andmetel on Väike-Maarja vallas 2018. aasta augusti seisuga registreeritud 753 ettevõtet, mille peamised tegevusalad on taime- ja loomakasvatus, kaubavedu ja ehitus, saematerjali tootmine, masinate ja seadmete remont, kaubandus ja teenindus. Valla suurimatest tööandjatest on Vao külas registreeritud Vao Agro OÜ, põhiliselt piimakarjakasvatusega tegelev ettevõtte, kus töötab 27 inimest. Valla palgatöötajate kuu keskmine brutotulu oli 2017. aastal 989 eurot ning brutotulu saajate keskmine arv kalendrikuus 2264. Kohalikel suurematel tööandjatel on elanike tööhõives suhteliselt suur osakaal, samuti käiakse tööle Rakvere linnas. Töötuse osakaal on hetkeseisuga suhteliselt madal.⁵⁰

2.6 funktsioonid, üritused ja tegevused

Vao külas tegutseb Varjupaigataotlejate Majutuskeskus, Vao tornlinnus-muuseum ning eraomandis olev Pandivere pansion⁵¹, mis pakub üldhooldusteenust eakatele. Mõisa tallis tegutseb Vao ratsaklubi. Küla kortermajade juures on olemas väike mänguväljak ja palliplats. Pooleteise kilomeetri kaugusel asuvas Kiltsi külas paikneb raudteejaam, samuti tegutseb sealses mõisahoones Kiltsi põhikool ning Väike-Maarja lasteaia üks rühm. Lisaks on huvilistel võimalik tutvuda mõisa ja sealsete elanike ajalooga. Alevikus on olemas ka raamatukogu ja rahvamaja.^{47,50}

Joonis 14. Ebavere matkarada

Allikas: <https://www.puhkaestis.ee/et/ebavere-loodus-matkarada>

47 Väike-Maarja valla üldplaneering. (2008) /Koost. OÜ Tinter-Projekt. 118 lk <https://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/19801103/Seletuskiri.pdf/1de6f207-e5b4-4a2a-9a93-244ff112b2dc> (07.03.2019)

48 Asukoht. — Väike-Maarja vald. <http://v-maarja.kovtp.ee/asukoht> (18.02.2019)

49 Eesti Statistika <https://www.stat.ee/> (17.02.2019)

50 Väike-Maarja valla arengukava 2019-2027. (2018) 34 lk http://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/20142522/VKm+30+Lisa+1_VM+valla+arengukava+2019-2027.pdf/8e4b86d9-5895-4689-aa51-9aa7d0d93d01 (08.03.2019)

51 Pandivere Pansion <http://www.pandiverepansion.ee/> (08.03.2019)

Valla keskus, Väike-Maarja alevik on tänu soodsale asukohale kogu maakonna lõunapiirkonna tõmbekeskuseks. Seal töötab vallavalitsus, gümnaasium, noortekeskus, muusikakool, hoolekande- ja tervisekeskus, kirik, muuseum ja turismiinfo punkt, toitlustusasutused, spordikeskus, rahvamaja, raamatukogu ja internetipunkt.⁵² Kuni 2018. aastani tegutses alevikus Väike-Maarja õppekeskus; seoses selle tegevuse lõppemisega jätkub õppetöö Rakvere Ametikooli Väike-Maarja õppekohana. Samuti tegutseb Sisekaitseakadeemia Väike-Maarja Päästekool. Valla arengukava näeb ette kaasaegse staadioni rajamise Väike-Maarjasse.⁵⁰

Väike-Maarja ja Vao vahele jääb kogu regiooni teenindav Ebavere mäe tervisespordikeskus, mille juurde on rajatud valgustatud suusa-, jooksu-, jalgratta- ja matkarajad ning laste kelgumägi. Tervisekeskuse juures tegutseb RK Ebavere Suusaklubi ning seal toimuvad nii kohalikud kui ka üle-eestilised võistlused. Ebaverest 4 km kaugusele lõunasse jääb 13 km pikkune Äntu-Nõmme matkarada, mis võimaldab külastada Äntu järvi ning Punamäel paiknenud Agelinde linnuse-kohta. Matkaraja ääres on olemas ka supluskohad ning kolm tähistatud telkimisplatsi.⁵⁰

Mõningad valla spordiatraktsioonid tõmbavad ligi huvilisi kaugemaltki: 2013. aastal avatud Väike-Maarja mudelihall, mis pakub võimalusi automudelispordiga tegelemiseks, on Eestis veel suhteliselt haruldane. Müüriku krossirada, kus on võimalik tegeleda nii motokrossi kui ka mootorsaanikrossiga, on kasutusel Eesti karikavõistluste etapi rajana. Igasuvisel Väike-Maarja motokrossil osalevad sportlased nii Eestist kui väljastpoolt.⁵⁰

Populaarsete spordiürituste hulka kuulub ka iga-aastane Georg Lurichi kevadjooks, Pandivere rattaralli, mis on osa Filter Eesti Maanteekarikasarjast, rammuvõistlus Georgi Kange, ainult kohaliku päritolu osalejatele mõeldud Ebavere Kange triatlon, Ebavere radadel toimuv Reinpauli sügisjooks ning palju muud. Samuti korraldatakse piirkonnas erinevaid kultuuriüritusi – Pandivere päeva, Rakke päeva, F. J. Wiedemanni keelekonverentsi, Väike-Maarja Muusikafestivali jne.⁵⁰

2.7 Planeeringud ja arengustrateegiad

Väike-Maarja valla kehtiv üldplaneering kehtestati Väike-Maarja Vallavolikogu 26.11.2008 määrusega nr 14. Üldplaneeringut koostades viidi läbi ka strateegiline keskkonnamõjude hindamine. Möödunud aasta lõpus, vallavolikogu 15.10.2018 otsusega nr 28 algatati uue üldplaneeringu koostamine.⁵² Vao küla puudutavaid detailplaneeringuid kehtestatud ei ole.

Kehtiv üldplaneering⁵² asetab fookusesse põlluharimise ja loomakasvatuse, kui valla elanike peamised tegevusalad, mida toetab ka põllumuldade kõrge boniteet. Samas on oluliseks murekohaks paiknemine Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundlikul alal: karstialade ja õhukese pinnakatte tõttu on Eesti suurim põhjavee moodustumisala reostuse eest looduslikult kaitsmata. Põllumajanduse reguleerimiseks on kehtestatud kaitse-eeskirjad.

Lisaks traditsioonilistele majandusaladele pöörab üldplaneering olulist tähelepanu ka turismile, kus piirkonna tugevusteks on mitmekesised loodusväärtused ning ajaloolis-kultuuriline pärand. Vao piirkonda loetakse rikkaliku ehitus- ja kultuuripärandiga ajalooliseks pärandkultuurimaastikuks.

⁵² Üldplaneering — Väike-Maarja vald. <https://v-maarja.kovtp.ee/uldplaneering> (07.03.2019)

Külas endas väärtustatakse ennekõike mõisakompleksi, mis on ka arvele võetud miljööväärtusliku alana, kus tuleb säilitada ajaloolist hoonestusstruktuuri, järgida väljakujunenud arhitektuuritraditsiooni ning säilitada väärtuslikke arhitektuurseid ja maastikulisi elemente. Vao teederist on määratletud ilusa vaatekohana ning Vao–Väike-Maarja teelõik ilusa teelõiguna. Vao küla territooriumile jäävad metsamaad on määratletud rohevõrgu piirkondliku tähtsusega tuumikaladena. Küla lähiümbruse piirkondadest on spordi- ja puhkemajanduse seisukohalt oluline Ebavere maastikukaitseala koos sealsete matkaradade ning tervisespordikeskusega, samuti Äntu maastikukaitseala, kus on olemas õpperajad ja supluskohad. Samuti tõmbab huvilisi ligi suurejooneline Kiltsi mõisahoone.

Üldplaneeringus esile toodud valdkondade arendamise nimel nähti ette mitmesuguseid tegevusi, sealhulgas puhkealade arendamine, väärtuslike maastike kaitsmine ning asulate infrastruktuuride korrastamine ja arendamine. Tiheasustusega piirkondades, sh Vao külas sooviti jätkata aktiivset elamuehitust, keskendudes väike- ja ridaelamutele.

Kuna planeering kehtestati juba 2008. a, siis varjupaigataotlejate majutuskeskust seal käsitletud ei ole.⁵³

Piirkonna sotsiaalsete, kultuuriliste ja majanduslike eesmärkide elluviimiseks on 15.10.2018 kehtestatud *Väike-Maarja valla arengukava 2019-2027*, mis näeb ette nimetatud valdkondi puudutavad tegevused ja nende rahastuse.⁵³

Otseselt Vao küla puudutavad tegevused on oma iseloomult pigem funktsionaalsed kui ruumikujunduslikud (tornlinnuse katuse renoveerimine, katlamaja rekonstrueerimine, jäätmemaja rajamine). Samas on omavalitsusel jätkuvalt suur huvi turismivaldkonna arendamise vastu, mistõttu tuntakse vajadust piirkonna ühtse turismikorralduse järele, mis hõlmaks nii info paremat levikut (sh teeviidad ja infotahvlid) kui ka nõ keske atraktsiooni välja kujunemist, mis oleks äratuntav ning inimesi ligi tõmbav. Eriti tuntakse huvi loodusturismi senisest laiaulatuslikuma rakendamise vastu.

Väliskeskonda mõjutavate tegevustena nägi arengukava ette ka kampaaniate *Hoovid korda!* ja *Värvid valda!* rakendamise järgnevate aastate jooksul, millest võib järeldada, et elamupiirkondade atraktiivne ja kasutajasõbralik välimus on oluliseks prioriteediks.⁵⁴

53 Väike-Maarja valla arengukava 2019-2027. (2018) 34 lk http://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/20142522/VKm+30+Lisa+1_VM+valla+arengukava+2019-2027.pdf/8e4b86d9-5895-4689-aa51-9aa7d0d93d01 (08.03.2019)

2.8 Maaomand

Projektlahenduse lähtetingimusena on oluliseks küsimuseks käsitletava maa-ala omandiline kuuluvus, sihtotstarve ja kasutusfunktsioon, mis seab piirid seal läbi viidavatele võimalikele tegevustele. Antud töö seisukohalt on potentsiaalse projektalana käsitletud riigi- ja munitsipaalomandis olevaid maaüksusi, mille kasutusfunktsioon ei takista alternatiivseid tegevusi.

Maa-ameti andmete põhjal läbi viidud analüüs (vt joonis) näitab, et munitsipaalomandisse kuulub märkimisväärne osa külakeskuse katastriüksustest, sealhulgas suhteliselt suur ala küla läbiva oja ääres, aiamaad, mänguväljaku plats ning tänavad. Riigile kuulub suur osa Põltsamaa jõe äärses piirkonnast. Mõisapark koos seal paikneva pansioniga on eraomandis ning aiaga piiratud. Enamik kortermajade kinnistutest, sealhulgas majutuskeskus, on segaomandis.

Joonis 15. Riigi- ja munitsipaalomandis olevad maatükid Vao külas

Allikas: autori koostatud skeem maa-ameti andmete põhjal

2.9 Varjupaigataotlejate majutuskeskus

Vao Varjupaigataotlejate Majutuskeskus on Vao külas paiknev asutus, mille ülesandeks on pakkuda varjupaigataotlejate majutuskeskuse teenust ning korraldada rahvusvahelise kaitse saajate kohalikesse omavalitsustesse elama asumist. Keskus korraldab varjupaigataotlejate majutamist ja muid toimetulekuvõimet toetavaid ja säilitavaid teenuseid isiku rahvusvahelise kaitse menetluse ajal.⁵⁴ Teenust osutab AS Hoolekandeteenused, Sotsiaalministeeriumiga sõlmitud lepingu alusel. Kuivõrd tegemist on ühega kahest omataolisest asutusest Eestis, on keskuse tegevus oluline kogu riigi seisukohalt, pakutava funktsiooni iseloomust tulenevalt on selle mõjupiirkond aga märgatavalt laiem.

Joonis 16. Varjupaigataotlejate majutuskeskus aadressil Pargi 5

Joonis 17. Varjupaigataotlejate majutuskeskus
Allikas: autori foto 26.03.19

⁵⁴ Varjupaigataotlejate Majutuskeskus. <http://www.hoolekandeteenused.ee/vaokeskus/pages/est/avaleht.php> (02.03.2019)

Vao külas aadressil Pargi tn 5 (92701:001:0107) (vt joonis 16) tegutsev majutushoone võeti kasutusele 2014. aasta alguses.⁵⁵ Tegemist on 1974.a ehitatud ning renoveeritud kahekorruselise kortermajaga,⁵⁶ kus on võimalik teenust osutada korraga kuni 70-le varjupaiga-taotlejale (vt joonis 17). 01.03.2019 seisuga elab majutuskeskuses 32 inimest: 17 rahvusvahelise kaitse taotlejat ning 15 rahvusvahelise kaitse saanud isikut. Vao majutab käesoleval ajal 12 riigi kodakondsusega isikuid: kõige rohkem on inimesi Süüriast, Gruusiast, Venemaalt, Iraanist ja Aserbaidžaanist. Keskuses elab hetkel 10 last ja 5 naist. Peresid elab keskuses 5.⁵⁷

Majutuskeskuse teenust tarvitavate inimeste arv on ajas muutunud, sõltuvalt nii globaalsetest sündmustest kui olemasolevatest võimalustest: omaaegne Illuka keskus majutas keskmiselt 15-20 varjupaigataotlejat, kuid Süürias ja Ukrainas toimuva sõjategevuse tõttu on teenust vajavate inimeste arv kasvanud. 2015. aasta juuni alguses oli Vao keskuses 82 inimest, 2016 aastal 60-70, 2017. aastal 45 ja 2018. aastal keskmiselt 40-50 inimest. Väike-Maarja vallavalitsuse hinnangul ei ole mõistlik varjupaigateenuse taotlejate arvu Vaos suurendada, vaid eelistatakse vajaduse korral uue keskuse avamist mõnes teises Eesti piirkonnas.⁵⁸

Teenusepakkujate esmane huvi on, et oleks võimalik osutada varjupaigataotlejatele kõiki vajalike teenuseid ja abi ning et protsess oleks võimalikult sujuv ja sisukas. Oluline on sealjuures koostöö nii riigiasutuste, vabaühenduste, rahvusvaheliste organisatsioonide kui ka kohaliku omavalitsuse ning igapäevaeluks vajalike teenuseid pakkuvate asutustega, nagu koolid, lasteaiad ja meditsiinasutused. Edukal kohanemisel ümbritseva keskkonnaga on oluline tähtsus nii konkreetsel ajahetkel majutuskeskuses elavate inimeste kui ka organisatsiooni jätkusuutliku toimimise osas.

Joonis 18. Vao küla mänguväljak Allikas: autori foto 18.04.2019

55 Einmann, A. „Varjupaigataotlejate keskus alustas tegevust Vao külas.” Postimees 28.01.2014 <https://www.postimees.ee/2676938/varjupaigataotlejate-keskus-alustas-tegevust-vao-kulas> (16.02.2019)

56 Ehitusregister <https://www.ehr.ee/app/otsing?1> (10.03.2019)

57 Varjupaigataotlejate Majutuskeskus. <http://www.hoolekandeteenused.ee/vaokeskus/pages/est/avaleht.php> (02.03.2019)

58 Väike-Maarja valla arengukava 2019-2027. (2018) 34 lk http://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/20142522/VKm+30+Lisa+1_VM+valla+arengukava+2019-2027.pdf/8e4b86d9-5895-4689-aa51-9aa7d0d93d01 (08.03.2019)

Lisaks integratsioonile suunatud üritustele, nagu erinevaid rahvuseid tutvustavate teemapäevade korraldamine, organiseeritakse ka tegevusi, mille eesmärgiks on tutvuda ümbritseva piirkonnaga ning selle poolt pakutavatest võimalustest osa saada. Muuhulgas käiakse matkamas ning ajalooliste vaatamisväärsustega tutvumas. Samuti on olemas sportimisvõimalused, sealhulgas ka palliplats, samuti laste mänguväljak majutuskeskuse naabruses. Ümbruse korrastamiseks korraldatakse talgupäevi ning keskuse elanikel on võimalus kasutadapeenramaad ja kasvatada enda tarbeks aiasaadusi.⁵⁹

Huvitegevuseks ja ruumikujunduseks (sh majutuskohtade renoveerimiseks) vajalike vahendite leidmine on seni toimunud läbi projektide, mida rahastab 75% ulatuses *Asylum, Migration and Integration Fund* (AMIF) ning 25% ulatuses Eesti riik.⁵⁸

59 Varjupaigataotlejate Majutuskeskus. <http://www.hoolekandeteenused.ee/vaokeskus/pages/est/avaleht.php> (02.03.2019)

3. Uurimus

Vao piirkonna ja selle asukate, sealhulgas varjupaigataotlejate, kohakogemuste uurimise eesmärgil läbi viidud välitööde esimene etapp toimus 26.03.2019 Vao majutuskeskuses.

Keskuses viibides oli mul võimalus vestelda keskuse juhataja Jana Selesnevaga ja 5 keskuses elava inimesega, kelle andmed on varjupaigataotleja staatusest tulenevalt konfidentsiaalsed. Intervjueeritavate hulgas oli mitme erineva rahvuse esindajaid, nii mehi kui naisi, sealhulgas ka lapsevanema staatuses inimesi.

Vestlus varjupaigataotlejatega toimus põhiliselt inglise, vähemal määral eesti keeles. Intervjuu läbiviimise juures olid toeks Vao küla ning selle lähiümbruse kaardid, mida intervjueeritavatel oli võimalus erinevate värvikoodidega täiendada. Täidetud kaartide informatiivne väärtus on analüüsi kontekstis mõnevõrra piiratud, kuid nende põhiliseks kasuteguriks võib pidada vestluse avamist ja suunamist: kindlasti jäi intervjuud läbi viies mulje, et visuaalse ja kirjaliku väljendusvahendi olemasolu julgustas aktiivsemat diskussiooni kui keelebarjääridest tulenev ebakindlus seda muidu võimaldanud oleks. [Kaardid on esitatud lisas 1.](#)

Samuti avanes võimalus tutvuda keskuse ümbrusega, kus maja vahelduv elanikkond on aastate jooksul tegelenud ka väliruumi kujundamisega. Näiteks on maja taha rajatud lillepeenrad ja istumisnurk ning jalgpalliplats, mida kasutavad koos nii keskuse kui ka küla elanikud (vt joonis 19). Samuti on keskuse lähedal olemas aiamaa, kus elanikud kasvatavad kartuleid ja muid aiasaaduseid. Sealjuures on tavaline, et kevadised istutajad on sügisese saagikoristamise ajaks juba keskusest lahkunud, kuid sellegipoolest suhtutakse aiandusega tegelemise võimalusse pigem entusiastlikult, kuna selles nähakse head võimalust kasulikult aega parajaks teha. Aiatööd on olnud ka üheks valdkonnaks, kus inimeste senised maastikulised kogemused selgelt esile tulevad ja tulemusi mõjutavad: näiteks on möödunud aastate elanikud olnud sunnitud nentima, et tomatite kasvatamine avamaal ei ole Eesti kliimas kuigi tulutoov tegevus.

Välitööde teine ja kolmas etapp toimusid 18. ja 25. aprillil; neil puhkudel oli fookuses külakeskkond, pakutavate võimaluste kasutus ning kaardimaterjali analüüsi käigus tehtud järelduste kontrollimine.

3.1 Elu keskuses: Vao küla

Keskuse elanike igapäevaelu on seotud Vao küla ning selle lähimate asulate Kiltsi ja Väike-Maarjaga; suuremaks kohalikuks tõmbekeskuseks on Rakvere. Lisaks on elanikud külastanud mitmeid kohti Vao lähiümbruses ja kaugemal ning otsivad ka iseseisvalt infot erinevate Eesti piirkondade kohta.

Vao küla piires hindasid intervjueeritavad kõige olulisemaks ja meeldivamaks kohaks keskust ennast ning selle lähiümbrust. Laste ja nende vanemate seisukohalt on olulise tähtsusega mänguväljak, samuti hinnatakse meeldivana kunagist mõisaparki, kus küll hetkel on ligipääs piiratud. Üks intervjueeritavatest tõi meeldiva paigana välja küla läbiva oja kalda, kirjeldades seda kauni vaatega rahuliku kohana, kus on hea jalutada, joosta, või isegi tantsida. Oluliseks peetakse ka külas asuvat poodi, kuid põhilised toiduvarud ostetakse Väike-Maarjast.

Joonis 19. Palliplats ja istumisnurk Vao majutuskeskuse taga
Allikas: autori foto 26.03.19

Siinjuures tuleks täheldada, et väliruumi ja seal läbiviidavate tegevuste kirjelduse juures on oluline mõju ka intervjuude läbiviimise aastaajal: sügisel saabunud elanikud on piirkonda kogenud vaid talvisel perioodil ning suurem osa küla väliruumi poolt pakutavatest võimalustest – peenrad, aiamaad, palliplats, istumisnurk, mänguväljak – on pigem suvise iseloomuga. Mitmed intervjuueeritavad nõustasid, et pikk, külm ja pime talv on olnud raske ja harjumatu kogemus ning rõõmustasid kevade saabumise üle, rääkides võimalustest rohkem aega õues veeta, muru peal istuda ja pikniku pidada või ujumas käia. Talvise aja positiivsetest külgedest räägiti pigem laste seisukohalt; kelgutamisest ja lumememmede ehitamisest.

Üldiselt kirjeldati Vaod kui vaikset, turvalist ja meeldivat elukeskkonda. Põhiliseks probleemiks on nii igapäevaeluks vajalike kui ka meelelahutuslike funktsioonide puudumine, mistõttu on vähe võimalusi tegutsemiseks ilma külast lahkumata: ennekõike tuntakse puudust suuremast kauplusest, lasteaiast ja sportimisvõimalustest. Külma talve tõttu igatsetakse ka sauna olemasolu.

'Kodu' ja 'kodutunne' olid keskuse kirjeldamise juures läbivateks märksõnadeks, mis hõlmasid nii paika ennast kui seal välja kujunenud kogukonda. Sealjuures tehti vähe juttu senistest elukohariikidest ja neile iseloomulikest maastikest või arhitektuursetest elementidest.

3.2 Elu keskuses: kontaktvõõnd

Naaberasulatest on olulise tähtsusega Kiltsi, kuna seal on olemas raudteejaam, kool ja lasteaed. Väike-Maarja toimib kohaliku tõmbekeskusena, kus käiakse toidupoes ning muude eluks vajalike toimingute täitmiseks. Väike-Maarja vahet liikumiseks kasutatakse kohalikku liinibussi, mis väljub mõlemal suunal olenevalt nädalapäevast 3-9 korda päevas. Juhataja sõnul kasutatakse suvisel ajal üsna sagedasti ka kergliiklusteed. Ebaverega on kokkupuuteid vähe: hetkel keskuses viibivad inimesed ei ole sealseid matkaradu veel külastanud ning kõle, raagus mets, kust bussiga läbi sõidetakse, on jätnud pigem negatiivse mulje – üks intervjuueeritavatest kirjeldas seda kui „džunglit“.

Ebavere mäega seotud legendidega ollakse tuttavad eesti keele klassidest, kuid erilist huvi nende vastu üles ei näidatud.

Vähemal määral ollakse tuttavad ka teiste lähiümbruse asulatega, ennekõike nendega, kust rong läbi sõidab, nagu Tamsalu, Tapa, Rakke ja Vägeva. Vao ja Vägeva majutuskeskuse inimesed on omavahel regulaarses kontaktis, osad intervjuueeritavatest on ka sealset keskust külastanud.

Suurematest linnadest on igapäevaelu seisukohalt olulisemaks tõmbekeskuseks Rakvere, kuhu on võimalik sõita nii bussi kui rongiga. Seal käiakse nii praktilistel kui ka meelelahutuslikel eesmärkidel, külastatakse Põhjakeskuse kaupluseid ja Rakvere spordikeskust. Lisaks toimub Rakveres sügisene toidufestival Kamalamm, kus Vao keskus on mitmeid kordi esindatud olnud.

Samuti olid intervjuueeritavad külastanud Tallinnat ja Tartut; erilise huviobjektina toodi välja plaan külastada Narvat. Väljasõidud erinevatesse linnadesse on täitnud mitut eesmärki, võimaldades tutvumist erinevate Eesti piirkondadega ning pakkudes ajaviidet ja võimalusi kultuurilisteks kogemusteks: näiteks on külastatud Tartu Ahhaa teaduskeskust ja Tallinna Lennusadamat, samuti on osaletud mitmesugustes töötubades.

Varjupaigataotlejate huvi juures erinevate Eesti piirkondade vastu on oluliseks aspektiks mõtted tulevikust: kui taotlus saavutab positiivse otsuse, tekib vajadus kuhugi elama asuda. Seetõttu vaadeldakse iga uut kohta mitte ainult kultuurilise ja arhitektuurse huviobjektina, vaid võimaliku elukeskkonnana.

Kuna keskuses lähedaseks saanud inimesed hoiavad kontakti ka peale lahkumist, on võimaldatud jätkuv kogemuste vahetus, mis informeerib uue kodukoha otsingut.

3.3 Ajaviitevõimalused ja eluolu Vao külas

Kuna välitööd toimusid mitmenädalaste pausidega märtsis ja aprillis, avanes võimalus vaadelda, kuidas kevade saabumine väliruumi kasutust mõjutas; olemasolevad tegevusvõimalused, nagu mänguväljak ja aiamaad, on suures osas hooajalise iseloomuga ning nende kasutus on otseses sõltuvuses ilmastikust. Samuti leidsid soojadel aprillipäevadel kasutust ka erinevad istumiskohad nii avalikel aladel kui ka kortermajade ümbruses. Palju mängiti muusikat, sõideti jalgratastega ning jalutati ja istuti niisama.

Võrreldes 2011. aastast pärineva Google tänavavaatega on huvitav täheldada, et tornlinnuse tagune munitsipaalomandis maatükk ja seal paiknevad kraavid ja tiik on vahepeal võsast puhastatud ning on rajatud lõkkekoht. Platsilt avaneb maaliline vaade kõrgemal reljeefil paiknevale tornlinnusele ja seda ümbritsevatele hoonetele. Tänu varasele aastaajale oli oodatust ligipääsetavam ka jõeäärne ala, kus oli ainsaks alustaimestikuks pajuvõsa. Kuigi suurvesi ei olnud luhtadelt veel täielikult taandunud, olid jõekaldad teega piirneval alal suhteliselt kuivad ja stabiilsed ning jõgi kergesti ligipääsetav

Joonis 21: Tornlinnuse tagune plats ja sealt avanev vaade

Allikas: autori foto 18.04.2019

Joonis 20: Vaade Põltsamaa jõe.

Allikas: autori foto 18.04.2019

4. Maastikuanalüütilised järeldused

Olemasolevate andmete põhjal võib Vao küla kirjeldada kui pika ajalooga looduskaunist paika, ümbritsetud suurematest ja väiksematest küladest, kuid linnadest kaugel ning suhteliselt eraldatud. Piirkonna ajaloolis-kultuuriliste ja looduslike väärtuste hulgas on nii selliseid, mis on kergesti märgatavad ja kogetavad (näiteks ajaloolised hooned, matkarajad, kaunid vaated), kui ka selliseid, mille kogemine eeldab teatava taustainfo ja huvi olemasolu (näiteks kuulsate inimeste sünnikohad, kohalikud legendid, kaitsealused taimeliigid). Küla elanikkond on mitmekesine, varjupaigataotlejate ja pansioni paiknemine külas tagab erinevate kogemuste, huvide ja vajadustega ruumikasutajate olemasolu.

Läbiviidud analüüs võimaldab teha mõningaid järeldusi nii olemasolevate ressursside poolt pakutavate võimaluste, kui ka potentsiaalsete edasi liikumise suundade osas. Kogutud info erinevate positiivsete ja negatiivsete aspektide parema läbitöötlemise eesmärgil on järeldused esitatud SWOT-formaadis, külakeskuse ja erilist huvi pakkuvate piirkondade poolt pakutavad võimalused on välja toodud joonistena:

S – tugevused

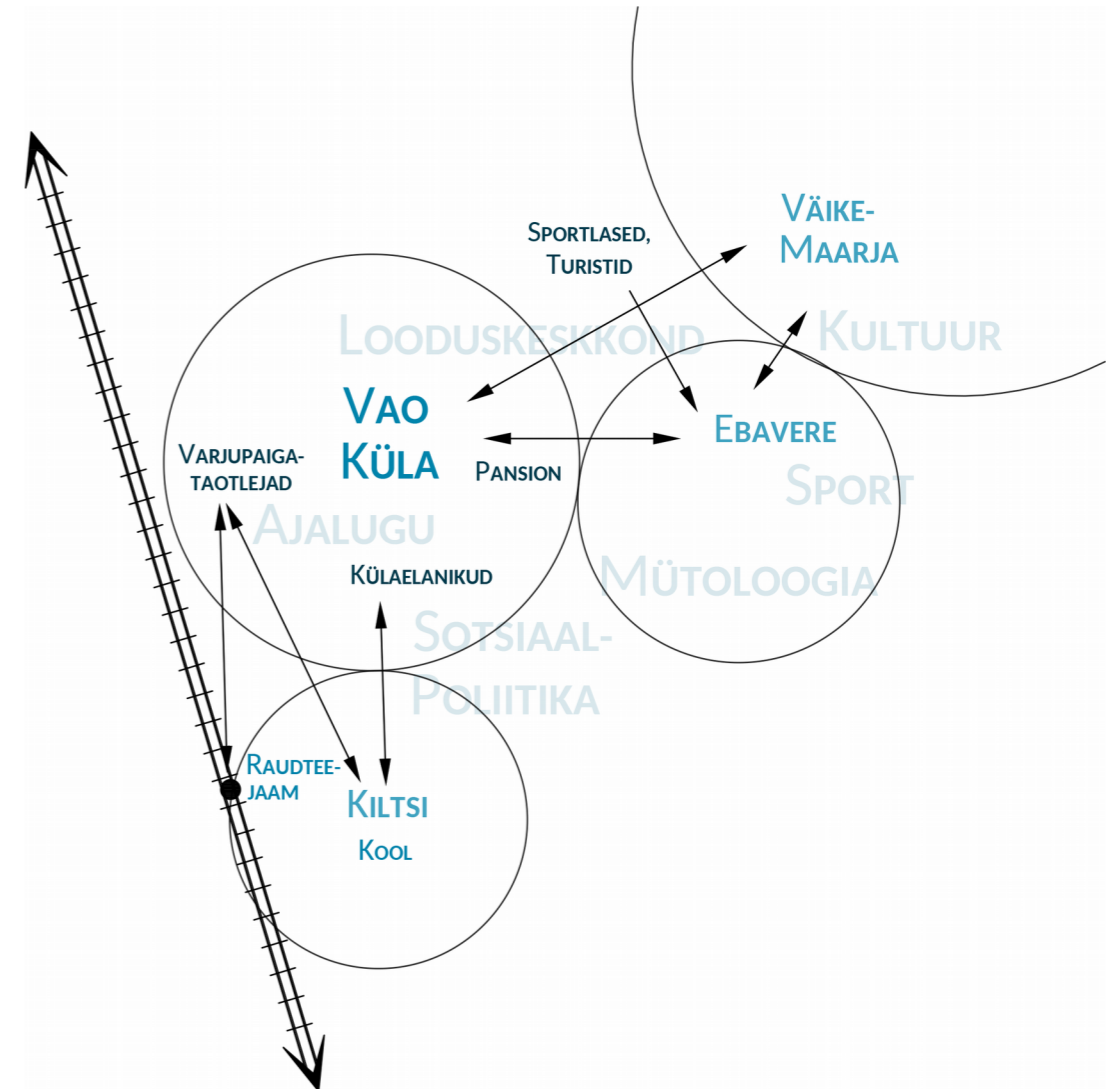
Vao külal ning Väike-Maarja vallal ja Pandivere piirkonnal laiemalt on mõned silmapaistvad tugevad küljed, mis analüüsi käigus väga selgelt esile tulevad ning mida ka valla planeeringud ja arengukavad on üksmeelselt kajastanud – kaunis ja mitmekesine keskkond, millel on väljapaistvad loodusgeograafilised ja ajaloolis-kultuurilised väärtused; aktiivne kultuurielu, mitmesugused piirkondliku ja üle-eestilise tähtsusega sündmused ning toimiv infrastruktuur, mis võimaldab nii ürituste läbi viimist kui ka vajalike igapäevaeluliste funktsioonide täitmist; lühidalt võib öelda, et nii kohalikule inimesele kui ka turistile on olemas põhjused ja võimalused selles piirkonnas aja veetmiseks.

Külakeskuses võib erilise tugevusena esile tuua muinsuskaitsealust mõisakompleksi, mis pakub mitmeid erinevaid kasutusfunktsioone ning lisab väliruumile erilise väärtuse kauni ja mitmekesise keskkonna läbi. Reljeefne maastik, kõrghaljastuse suur osakaal ning eriilmelised veekogud muudavad esteetilise kogemuse kolmemõõtmeliseks: külas on palju kauneid vaatekohti, kuid saadavat kogemust on raske taandada vaid visuaalsele ja statsionaarsele tasandile. Küla väärtuste kogemisel on oluline roll liikumisel ja avastamisel.

Küla olemasolevad väärtused, vaba aja veetmise kohad ning kaunid vaatekohad on esitatud joonisel 21

W – nõrkused

Kõige ilmselgemaks nõrkuseks võib pidada piirkonna suhtelist eraldatust ning füüsilist ja logistilist distantsti aktiivsematest Eesti piirkondadest, mis annab tõuke noore ja aktiivse kontingendi väljarändele ning seab ohtu senise sotsiaalse ja kultuurilise infrastruktuuri püsijäämise. Mõningat leevendust pakub raudteeühenduse olemasolu Tallinna ja Tartuga, kuid suhteliselt harv rongide ja busside sõidugraafik ei võimalda seda ressursi

maksimaalselt ära kasutada. Vao küla puhul on isoleerituse aste veelgi rõhutatud, kuna suur osa igapäevaeluks vajalikke toiminguid tuleb läbi viia 5 km kaugusel Väike-Maarjas, mida lisaks distantstile eraldab visuaalselt ja mentaalselt ka Ebavere mägi ja mets. Teataval määral võib isoleeritust pidada probleemiks ka külakeskuse sees: paljud olemasolevad väärtuslikud piirkonnad nagu jõekallas ja tornitagune heinamaa on raskesti ligipääsetavad või jäävad kergesti märkamatuks, kuna puuduvad teerajad, istekohad ja aja veetmise võimalused. Eraldatuse toon tuleb esile ka intervjuudest majutuskeskuse elanikega, kella jaoks viibimine Vaos on suhteliselt isoleeriv kogemus ning tuntakse puudust võimalikest tegevustest just küla sees.

Omavalitsuse tasandil tuntakse puudust nõ keskest elemendist, mis võimaldaks käsitleda piirkonna olemasolevaid väärtuseid kui koherentset tervikut, läbi mille kohalikku identiteedi edasi arendada ning seda ka külastajatele tutvustada.

O – võimalused

Eelmises punktis tõstatatud küsimused pakuvad käesolevale tööle välja võimaliku suuna edasiliikumiseks: võttes lähtepunktiks intervjuudes esile tulnud huvid ja kasutajakogemused, panna rõhuasetus küla olemasolevatele väärtustele ning luua võimalusi nende kogemiseks erinevatest vaatepunktidest lähtuvalt: leida üles need elemendid külakeskkonnas mis võimendatult esile tulevad ning taandada need universaalsetele arhetüüpidele, läbi mille iga ruumikasutaja saab üles ehitada just oma versiooni Vao külast.

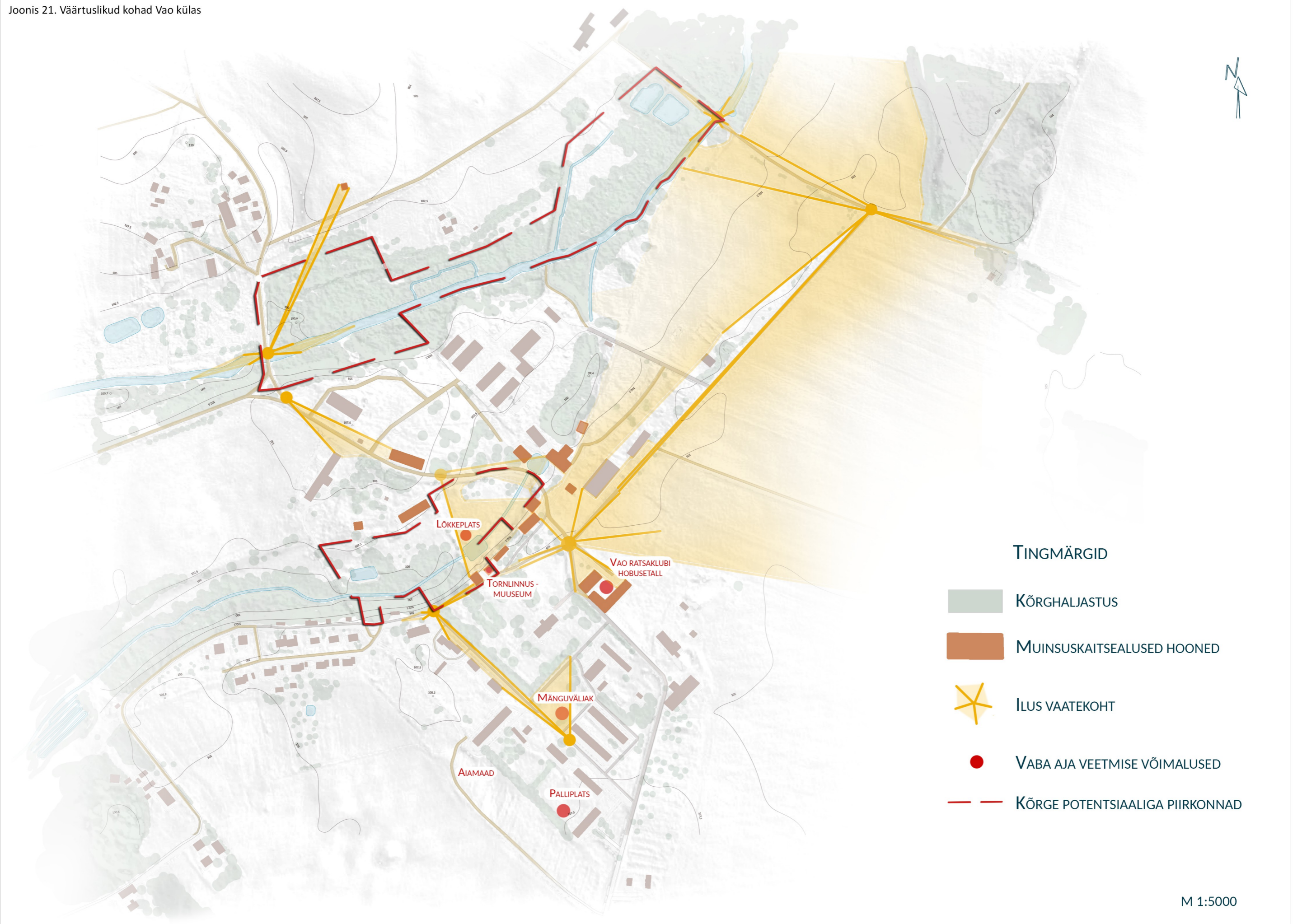
Külas tuleb esile kaks kõrge potentsiaaliga vähekasutatud piirkonda, mis paiknevad valdavas osas riigi- või munitsipaalomandis olevatel kinnistutel ning on seeläbi erinevatele lahendustele avatavad: üheks neist on küla läbivat oja ümbritsev heinamaa, kust avaneb kaunis vaade kõrgemal reljeefil paiknevale tornlinnusele ning mida juba praegu kasutatakse lõkkekohana (vt joonis 22). Platsi läänepoolsem osa on võsastunud ning lisab piirkonnale mitmekesisust, moodustades metsiku eraldatud ala otse külakeskuses. Teise olulise piirkonnana tuleb esile Põltsamaa jõe kallas, mis on antud hetkel võssakasvanud ning inimtegevusest peaaegu täiesti puutumata (vt joonis 23). Lisaks jõe endale ja seda ümbritsevale haljastusele lisab esteetilist väärtust lõunakaldalt avanev vaade üle jõe paiknevale tuuleveskile. Kasutajakogemuse seisukohalt ei saa kõrvale jätta ka teekonda, mida külaelanik nendesse piirkondadesse jõudmiseks läbima peab: mõisahoonete vahel kulgevad tänavaid ja ristmikud ning neilt avanevaid vaated. Piirkonnas, kus vahemaad on väikesed ja toimub palju jalgsi, jalgrattaga ning isegi hobusega liikumist on igast teelõigust saadaval kogemusel oluline mõju igapäevaelu kvaliteedile.

T – ohud

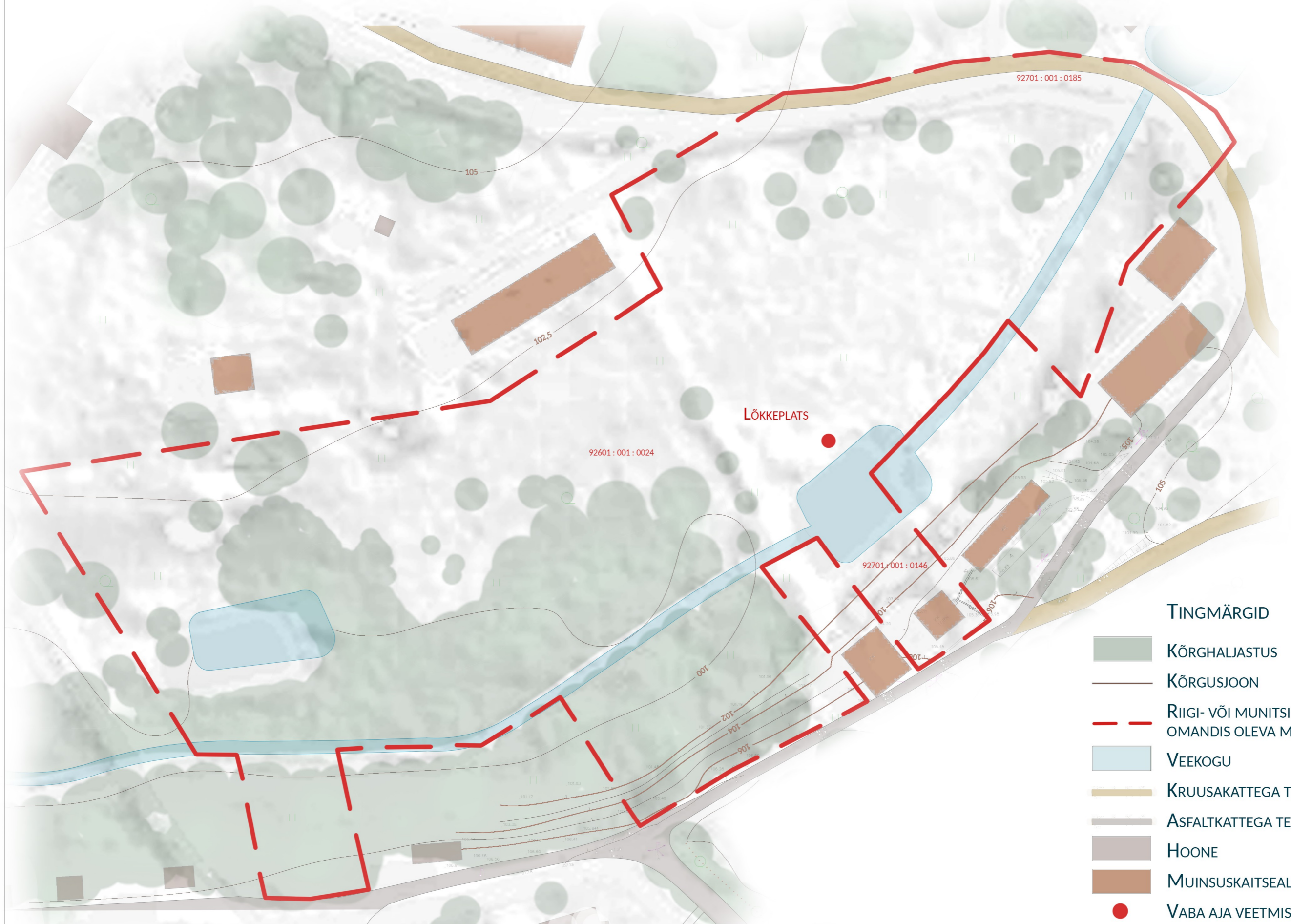
Lahenduskontseptsioon, mis põhineb teiste inimeste kogemustel ja ettekujutustel, kannab autori jaoks riski sattuda oma eelarvamuste lõksu ning otsides erinevaid perspektiive, näha vaid omaenda huvide peegeldust. Läbiviidud analüüsi lahenduseks ümber tõlgendades on oluline meeles pidada, et ei ole olemas universaalseid kogemusi, ning ka parim tahtmine ja kõige põhjalikum uurimus annab edasi vaid väikese osakese sellest, mida inimesed antud piirkonnas näevad ja kogevad. Seetõttu peab igasuguste üldistuste tegemise juures tavalisest rohkem ettevaatust üles näidata, kuna igal uuel ruumikasutajal on iseeneslikult olemas õigus ja võimalus need ümber lükata.

Joonis 21. Väärtuslikud kohad Vao külas

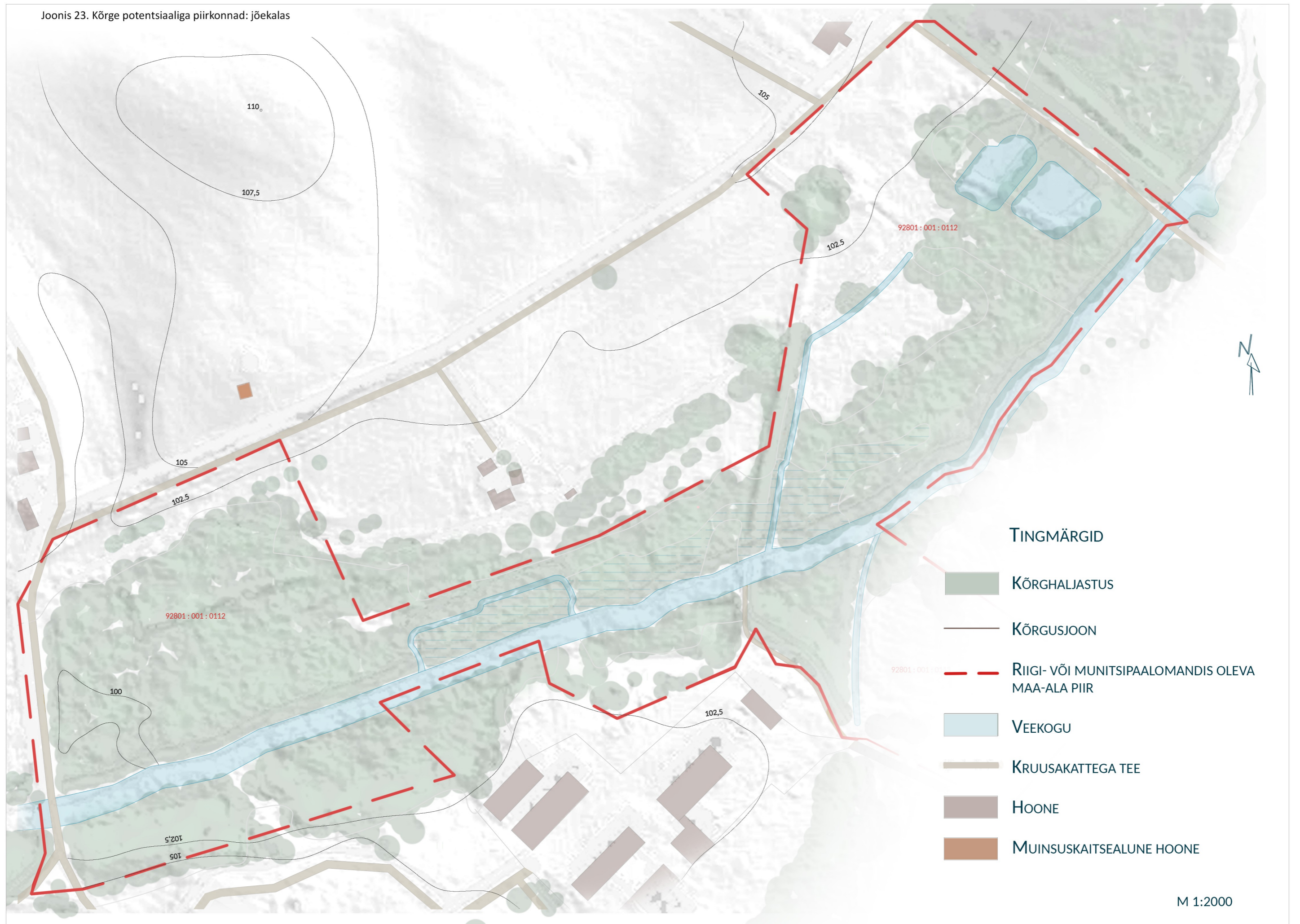
Joonis 22. Kõrge potentsiaaliga piirkonnad: torni tagune plats

TINGMÄRGID

- KÕRGHALJASTUS
- KÕRGUSJOO
- RIIGI- VÕI MUNITSIPAAL-OMANDIS OLEVA MAA-ALA PIIR
- VEEKOGU
- KRUSAKATTEGA TEE
- ASFALKATTEGA TEE
- HOONE
- MUINSUSKAITSEALUNE HOONE
- VABA AJA VEETMISE KOHT

Joonis 23. Kõrge potentsiaaliga piirkonnad: jõekalas

5. Projektlahendus: Teekond

5.1 Kontseptsioon

Kui töö kokkuvõtvalt kannab nime "Kaasaskantavad maastikud" siis selle alusel koostatud projektlahenduse läbiva idee annab kõige paremini edasi nimetus TEEKOND

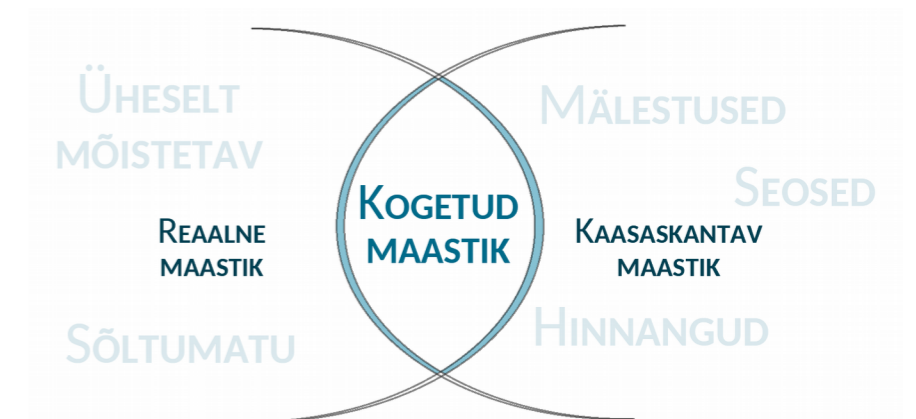
Teekond viib inimese läbi Vao piirkonna mitmekesise maastiku ning selle kaudu tema enda sisemaailma ja maastikesse, mida ta on elu jooksul kogunud; rännakukogemuse ülesehituses on kasutatud koha-arhetüüpe ning geograafilisi vorme, mille tähendused on ühteaegu universaalselt mõistetavad kui väga isiklikud.

Lahenduse väljakujundamisel olen lähtunud keskkonnaesthetika teooriatest, mis püüavad lahti mõtestada „maastikku“, mida me igapäevaselt kogeme, kui füüsilise reaalsuse ja meie hetkearusaamade ning assotsiatsioonide sünteesi, mis on pidevas ajalises ja ruumilises muutumises. Selle idee kontseptualiseerimiseks olen defineerinud mõiste **kaasaskantav maastik** kui see osa kohakogemusest, mis jääb inimese sisse ja informeerib tema edasisi kohakogemusi – näiteks arusaama ilust, ohutusest või kodususest. See on põhjus, miks kogu oma elu suurlinnas elanud inimene võib metsadest ja mägedest vaimustusse sattuda, kuid suhtuda neisse ka ettevaatusega, pidades neid ohtlikeks või kartes äraeksimist. Samamoodi võib maainimene pidada ohtlikumaks just linnalist keskkonda.

Sellised kogemused on olemas igas inimeses, mistõttu ei saa kasutajakogemuse seisukohalt rääkida nõ realsest maastikust või maastikust kui sõltumatust muutumatust väärtusest iseeneses. Realse maastiku kogemisele lisandub alati subjektiivne 'kaasaskantav' väärtus, mille tulemuseks on **kogemuslik maastik** – inimeste individuaalne või kollektiivne mentaalne tunnetus ümbritsevast maastikust, mis on kombinatsioon "reaalsetest" füüsiliselt tajutavatest faktidest ja filtrist, mida neile lisavad vaatleja huvid, prioriteedid ja senised kogemused, sealhulgas kohakogemused.

Käesoleva lahenduskontseptsiooni rakendamisel on üheks eesmärgiks anda ruumi kasutajatele kontroll oma 'kogemusliku maastiku' kujundamise üle, pakkudes välja lahendusi, mis loovad võimalusi kogeda olemasolevat maastikku erinevatest vaatenurkadest ning saadud kogemusi teistega jagada. Lahendus käsitleb mitmeid erinevaid 'kaasaskantavuse' vorme: maastikke on võimalik vaadelda läbi erinevate geograafiliste kogemuste, piirkonna ajaloost ja mütoloogiast lähtuvalt, vaadeldes maastiku muutumist aastaegade vaheldumisel või taandades tuttavad maastikuelemendid universaalsete arhetüüpide tasandile.

Teekonna põhimarsruut on 3 km pikkune, ning jõuab lõpuks tagasi samasse punkti, kust see alguse sai – nagu eluteel, ei ole ka selle rännaku fookuses mitte selle lõpp-punkt, vaid tee peal nähtu. Tähelepanu on protsessil, kõigel sellel, mida tee peal kogetakse ning kuidas ka abstraktsena näivad ruumikujunduslikud omadused täidavad inimese väga reaalseid vajadusi. Teekonnal on võimalik tutvuda Vao külakeskuse ja ajaloolise mõisakompleksiga, õppida tundma Põltsamaa jõge, liikuda põldude ja metsade vahelistel külateedel ning leida võimalusi sotsiaalseks tegevuseks, vaikselt omaetteolemiseks, eneseharimiseks või endast märgi maha jätmiseks. Rännaku käigus läbitakse kaks aktiivsemat tsooni – jõekalda äärne rada ja tornlinnuse tagune plats – kus sekkumine on sügavam ning tegevusvõimalused mitmekesisemad.

Maastikuarhetüübid, mis Teekonnal esile tulevad, on mingil kujul tuttavad igale inimesele, kuigi nende isiklikud kogemused võivad olla väga erinevad: alustades liikumist kodusest Külast, jõutakse Ristteele, kus tuleb langetada otsus edasiliikumise suuna üle. Kõndides Põldude vahelistel teedel ulatub maastikukogemus lähiümbrusest kaugemale, kaasates silmapiiril terendava Metsa ja Mäe, vastassuunas liikudes aga jällegi Küla. Liikudes piki Jõge on võimalik kogeda voolava vee lugu lätetest suudmeni, seejärel aga jõuda tagasi Külasse, kus kõrgemal reljeefil seisev tornlinnus ja seda ümbritsevad muinsuskaitsealused mõisahooned loovad ajatu kogemuse. Süvenenum vaatleja võib leida Külast Maja ja Tänavat, Põllu äärest Puitu või Jõelt Silla. Lahenduse eesmärgiks ei ole iga võimalikku detaili esile tuua, vaid pigem julgustada ümbritsevat teise pilguga vaatlema, lootuses, et iga inimene võiks edasi liikudes leida selle, mis just tema hinge puudutab.

Joonis 22. Lahenduse tsoneering

5.2 kontseptsiooni elemendid

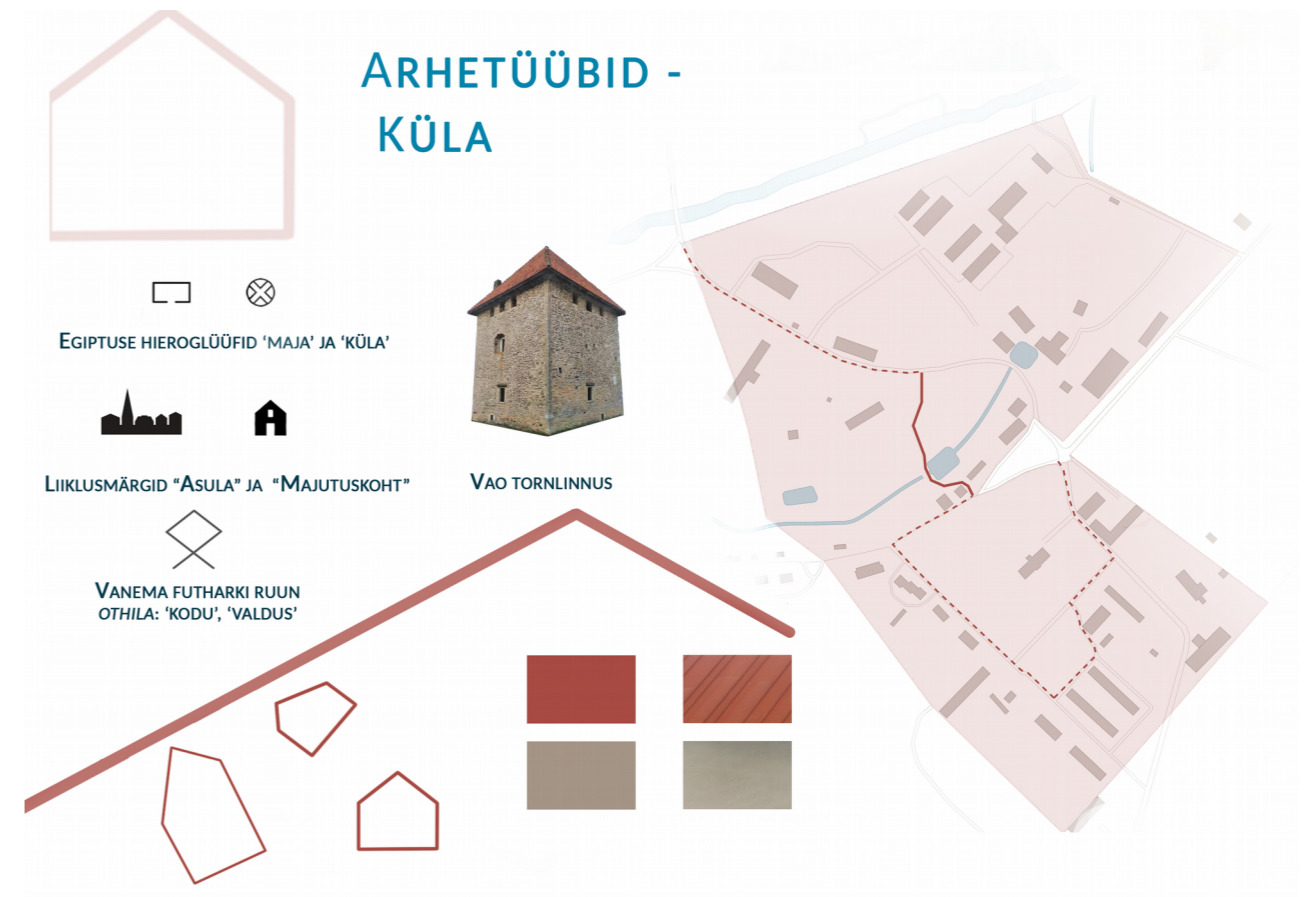
Lahenduse kontseptsiooni aluseks olevate arhetüüpide tõlgendamiseks füüsilisse ruumi olen kasutanud materjale, värve ja vorme, mis võtavad inspiratsiooni nii otseselt Vao ümbrusest, kui ka nende ideede edasi andmise viisidest erinevates sümbolkeeltes: inspiratsiooni allikateks on olnud nii ruunikiri, Egiptuse hieroglüüfid kui ka tänapäeva Eesti liiklusemärgid, logod ja muu igapäeva-sümbolika.

Küla-arhetüübist lähtuva lahenduskeele aluseks on klassikaline hoone motiiv, mis kajastub varieerual, kuid siiski äratuntaval kujul läbi kultuuride ja ajastute. Vao külas väljendub see kõige paremini tornlinnuse vormis, mille silmapaistev välimus, paiknemine ning ajaloolis-kultuuriline väärtus seavad selle külapiirkonna lahenduse keskmesse. Tornriistkarva katus ja hallid seinad annavad lahendusele värvikeele, põhilisteks materjalideks saab roostepunane teras ja hall betoon, samuti punaseks värvitud puit ning punakates toonides männikooremultš (vt joonis 23).

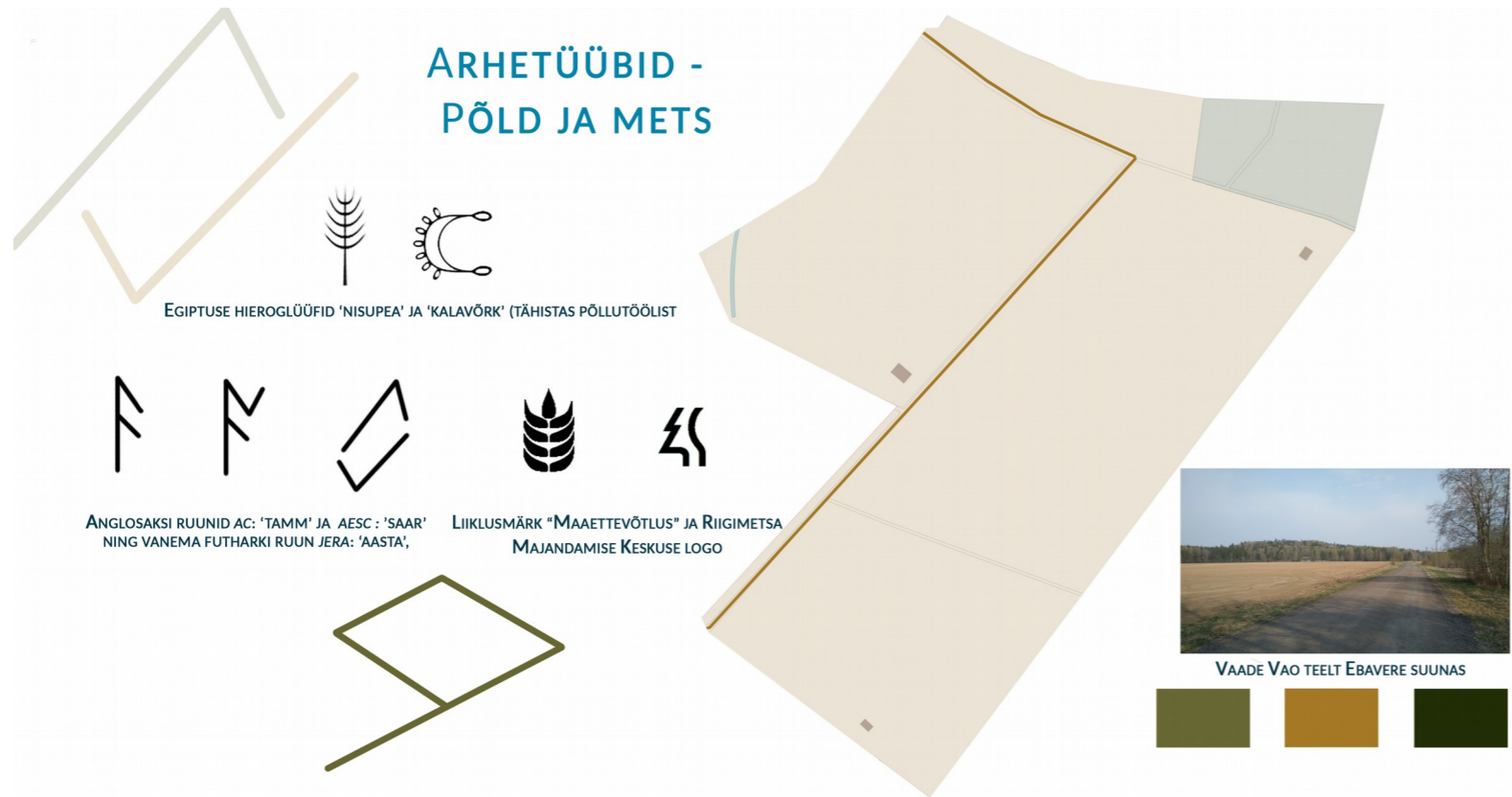
Joonis 24. Jõekalda kontseptsioon

Jõe-, või vee-elementide kujutusviis on võrdlemisi ambivalentsem, pakkudes võimalusi nii laugeks kui nurgeliseks tõlgenduseks. Läbivaks elemendiks on vee lainetuse või virvenduse imitatsioon, mida teatud määral kajastab ka ruun 'laguz'. Värvitoonidest jääb valdavaks jõevee tumesinine ja naturaalne puidutoon. Materjalidena on kasutusel sinine teras ja hall betoon, samuti termotöödeldud puit, puiduhakke multš ning elus taimmaterjal (vt joonis 24).

Joonis 23. Külapiirkonna kontseptsioon

Põllu- ja metsamaastiku kogemuse puhul on sekkumine minimaalne, kuna fookus on avanevatel vaadetel. Seetõttu on ka kasutatavad materjalid naturaalsed – puiduhakke multš ja puit - ning värvid looduslähedased kollakad ja rohelised: ümbritsevast maastikust eristab neid ennekõike vormide teravnurgeline struktuur (vt joonis 25).

Joonis 25. Põllu ja metsa kontseptsioon

Lahenduse vaimseks keskpunktiks võib pidada küla keskel paiknevat viieharulist ristteed. Lisaks teede ristumist, liikumissuundi, rännakut ja liikumist kirjeldavale sümboloogiale on selle koha ülesehitusel oluline tähtsus ka Anglo-Saksi 'ear' ruunil (vt joonis 26), mis tähistab maailma, kuid ka alguseid ja lõppe, elu ja surma.

Joonis 26. 'ear' ruunimärk
Allikas: Wikimedia Commons

Lahenduse kirjeldus

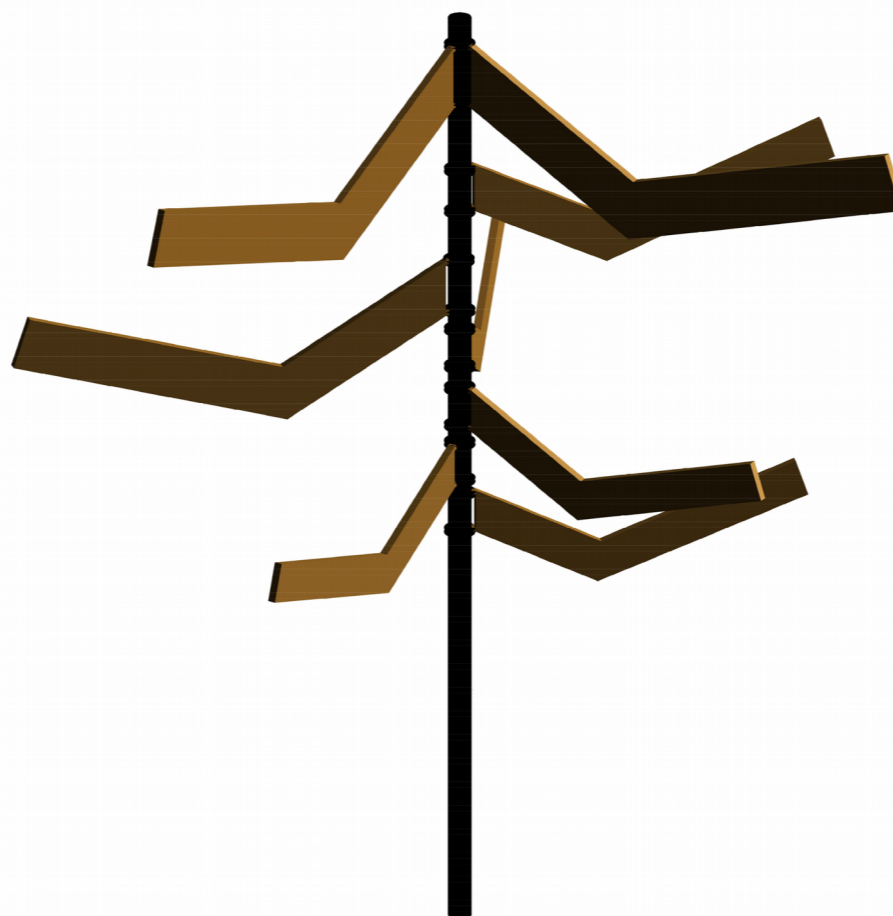
Teekond saab alguse Pargi tänava kortermajade teeristil, mänguväljaku ja majutuskeskuse (Pargi 5) hoone vahelisel alal (asendiplaanil punkt 1) ning moodustab 3 km pikkuse ringi, mida on võimalik läbida mõlemas suunas. Teele jääb kaks aktiivsemat tsooni – jõeäärne rada ja tornlinnuse tagune plats – kus tegevusvõimalusi on rohkem ning moodustuvad väikesed kõrvalrajad, kus on võimalik maastikuga lähemalt tutvuda.

Marsruudi algust – ja lõppu – tähistab suunav viit: viidapost on mustast puidust, viida pinnana on kasutatud punast helkurmaterjali. Raja passiivsemates osades on läbivaks suunavaks elemendiks 120 cm kõrgused tikkpostid värvilisest helkurmaterjalist tippudega: külapiirkonnas punased, põlluäärse teeraja ääres tumekollased (vt joonis 27).

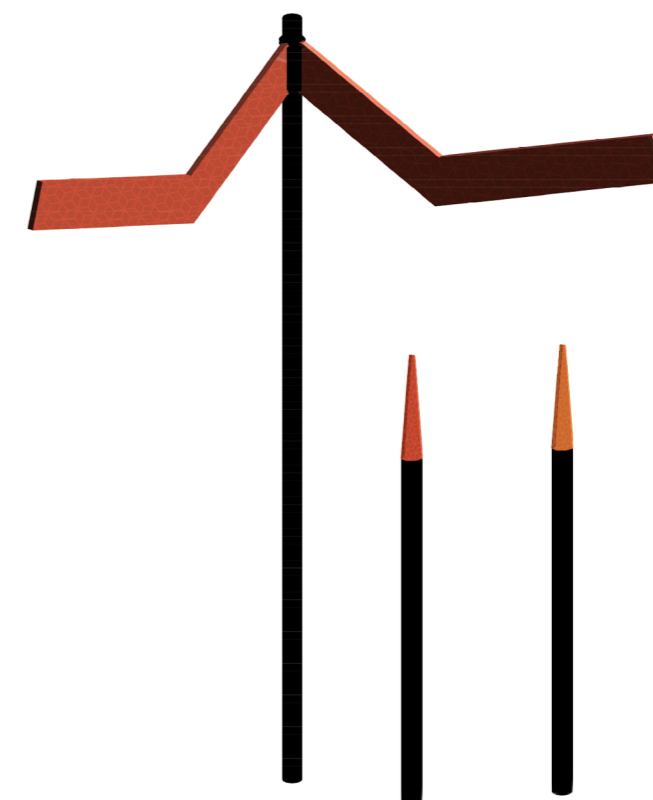
Alustades teekonna läbimist vastupäeva, möödub teekäija mänguväljakust ning ajaloolisest mõisapargist ja jõuab ristteele (asendiplaanil punkt 2), mis on rännaku esimene aktiivsem peatuspunkt. Keskseks elemendiks on 2.5 m kõrgune viidapost, mille ülemised viidad suunavad vaatlejat Põltsamaa jõe ja Ebavere poole, alumised viidad on aga tühjaks jäetud; neid on võimalik keerata ning nende kattmaterjaliks on portselanemail, mida kasutatakse kriiditahvlite puhul. Nii on igal teekäijal võimalus luua oma suunaviit, mis osutab millelegi, mida just tema oluliseks peab (vt joonis 28).

Liikudes edasi Ebavere poole, teekäija väljub külast ning siseneb teistsugusesse maastikku. Rännak kulgeb sõiduteega paralleelselt koorepuru multšist katendiga jalgrajal, teekäija ees avanevad Pandivere piirkonnale iseloomulikud põllumaastikud, mille taustaks on kultuurilise tähtsusega Ebavere mägi ja mets. Selle vaate jäädvustamiseks ja rõhutamiseks on projekteeritud vaateraam (põhijoonisel punkt 3) mis toob tavaliselt pigem eraldava elemendina toimiva Ebavere esile kui olulise osa Vao küla maastikukogemusest (vt joonis 29).

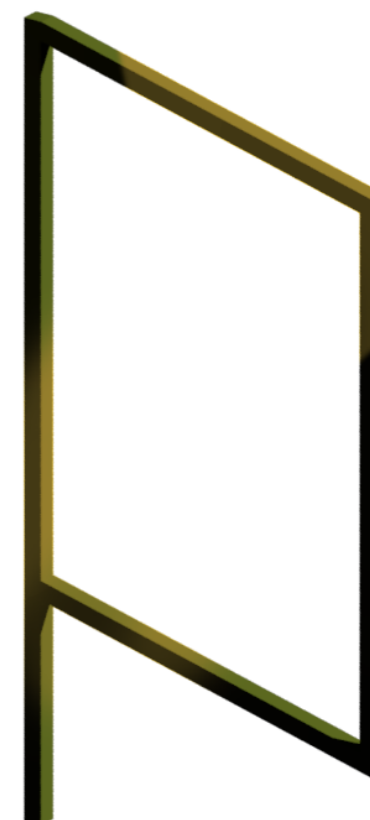
Jätkates liikumist kirde suunas jõuab teekäija Põltsamaa jõe äärde, ületab silla ning astub trepist või kaldteest alla jõe äärsele rajale. Tegemist on tõstetud teerajaga, mille materjaliks on täies ulatuses tumesiniselt toonitud terasrest terasvaiadel. Sama materjal ümbritseb ka betoonist trepiastmeid.

Joonis 28. Risttee viidapost

Joonis 27. marsruudi algust ja kulgemist tähistavad viidad

Joonis 29. vaateraam

Trepi ees avaneb puitplatvorm, mis ulatub jõekaldani, julgustades teekäijat vee juurde minema. Puidust katend on termotöödeldud ning pealispind on libisemise vältimiseks reljeefse töötlusega.

Jõeäärse teekonna lahendus lähtub kontseptsioonist, mis kannab endas nii Põltsamaa jõe kui kõigi jõgede elulugu. Rada algab „allikaga,” (punkt 4) kus teekäijal tuleb ise vesi voolama panna: veeäärse platvormi keskel on betoonposti otsa paigutatud metallkarp ja plekist anum, millega jõest vett tõsta. Karbi ülemises osas on auk, alumised servad aga on lahti, mistõttu karpi valatud vesi tasapisi välja niriseb ning platvormi alt tagasi jõkke jõuab (vt joonis 31).

Rada mööda edasi liikudes kogeb teekäija erinevaid maastikutüüpe ning jõe kulgemisele iseloomulikke omadusi. Raja algusosas on säilitatud paigale iseloomulik haljastus: valdavalt paju- kase ja lepavõsa ning suhteliselt ligipääsmatu alustaimestik. Alaga parema tutvumise võimaldamiseks on loodud multškatendiga kõrvalteede võrgustik, mis ümbritseb ka tee ääres paiknevaid tiike. Olenevalt aastaajast võivad rajad olla liigniisked, võrreldes põhirajaga, mille puhul on ennekõike ligipääsetavust silmas peetud, on tegemist seikluslikuma alternatiiviga.

Jõudes teeraja keskele, kõige niiskemale alale, maastik vaheldub. See piirkond tutvustab soise jõemaastiku iseloomulikku haljastust ja üldilmet, olles sealjuures ka vihjeks Endla looduskaitsealale Põltsamaa jõe keskjooksul. Sellest tulenevalt on haljastuses kasutatud sooladele iseloomulikke puhmas- ja mätastaimi nagu pruun sepsikas (*Schoenus ferrugineus* L.), raudtarn (*Carex davalliana* J.E.Sm.), sootarn (*Carex acutiformis* Ehrh.) ja soo-neiuvaip (*Epipactis palustris* (L.) Crantz). Soolale iseloomuliku meelelise kogemuse loomiseks istutakse väikeste puhmastena sookailu (*Ledum palustre* L.), alale lisab värvi pääsusilm (*Primula farinosa*).

Raja jätkudes maastik vaheldub ning soise ala asendab värvikirev lilleniit, mis kannab endas viidet Põltsamaa roosiaedadele ning seob seeläbi omavahel jõe ja selle nime. Lisaks tõmbab maastiku ilme järsk muutus tähelepanu kohaliku konteksti eripäradele: soise ala lõpetab kuivenduskraav, tänu millele on maapind vahetult teisel pool kraavi võrdlemisi kuivem ja stabiilsem. Lilleaasa seemnesegu moodustab 95-97% ulatuses punane aruhein (*Festuca rubra*) ja harilik kastehein (*Agrostis capillaris*) ning ülejäänud osas õistaimed nagu kollane karikakar (*Anthemis tinctoria* L.), harilik äiatar (*Knautia arvensis*), aas-kurereha (*Geranium pratense*), harilik nurmenukk (*Primula veris*), nurmelk (*Dianthus deltoides*) ja harilik nõiahammas (*Lotus corniculatus*). Ka selles piirkonnas on ette nähtud kõrvalrajad ja istumiskohad, kus teekäijal on võimalik hetkeks peatuda ning maastiku ja haljastusega lähemalt tutvuda. Sügisese ajaks lisab alale värvilise fooni hariliku vahtra (*Acer Platanoides*) istutus.

Teekonna jätkudes järgneb taaskord liigniiske ala, mille haljastuslikuks inspiratsiooniks saab jõeäärne luhahainamaa, kui traditsiooniline ja kaduv maastikutüüp nii Põltsamaa jõe kui ka paljude teiste Kesk-Eesti jõgede kallastel. Ala on võsast puhastatud, luhale iseloomuliku kõrreliste koosluse välja kujunemiseks ja säilimiseks on vaja seda regulaarselt niita.

Jõeäärse teekonna viimaseks suuremaks maastikutsooniks saab metsaala, kus võrreldes ümbritsevaga on kasutatud suuremakasvulisi suuremalehelisi puuliike, nagu harilik vaher (*Acer platanoides*) ja harilik saar (*Fraxinus excelsior*), mis lisavad alale ka sügisese värvide mängu. Jõeäärsele piirkonna

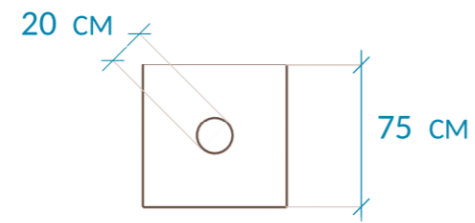
foonile vahelduse loomiseks talvisel perioodil on istutatud ka harilikku kuuske (*Picea abies*). Põõsarinde moodustab harilik sarapuu (*Corylus avellana*). Teeraja ääres avanevad jõe „kõrvalharud”, mis pakuvad võimalust pikal teelõigul peatuda ning vee äärde minna.

Jõeäärse teeraja lõpetab „suubumine” platsile, mis täidab järve funktsiooni, olles vaikne ja statsionaarne ning pakkudes võimalusi puhkamiseks ja tegutsemiseks, eeldamata edasiliikumist. Järvelikku iseloomu rõhutab liivane rannaala jõekaldal ning „saared” platsi keskel, kuhu on istutatud veeäärsetele alade iseloomulikud kõrrelised harilik kastehein (*Agrostis capillaris*) ja keskmine värihein (*Briza media*), millele lisab aktsenti juunist septembrini õitsev pikalehine mailane (*Veronica longifolia*). Haljastuses on säilitatud piirkonnale iseloomulikku liigilist kooslust: võttes arvesse raja, treppide ja platside rajamisega kaasnevad võimalikud kahjud on ette nähtud uued sookase (*Betula pubescens*) ja punapaju (*Salix purpurea*) istutused rajaga piirnevatele aladele.

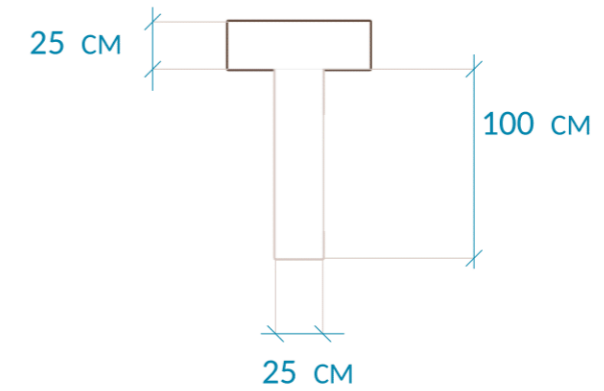
Lisaks liivarannale on ligipääs veele tagatud ka platvormi serva äärest jõkke viivate astmete kaudu. Samuti on loodud alternatiivne võimalus jõe ületamiseks üle vette paigutatud suurte kivide, mille kaudu on võimalik jõuda jõe lõunakaldal paiknevale platvormile, mis toimib vähem avatud ja privaatsema istumisalana küla lähedal. Kuna jõe veetase suurvee ajal võib ulatuda üle meetri (vt lõige A-A'), võib jõe ületamine sellisel ajal osutada raskendatuks.

Jõeäärsel alal kasutatavad pingid on esitatud joonisel 32.

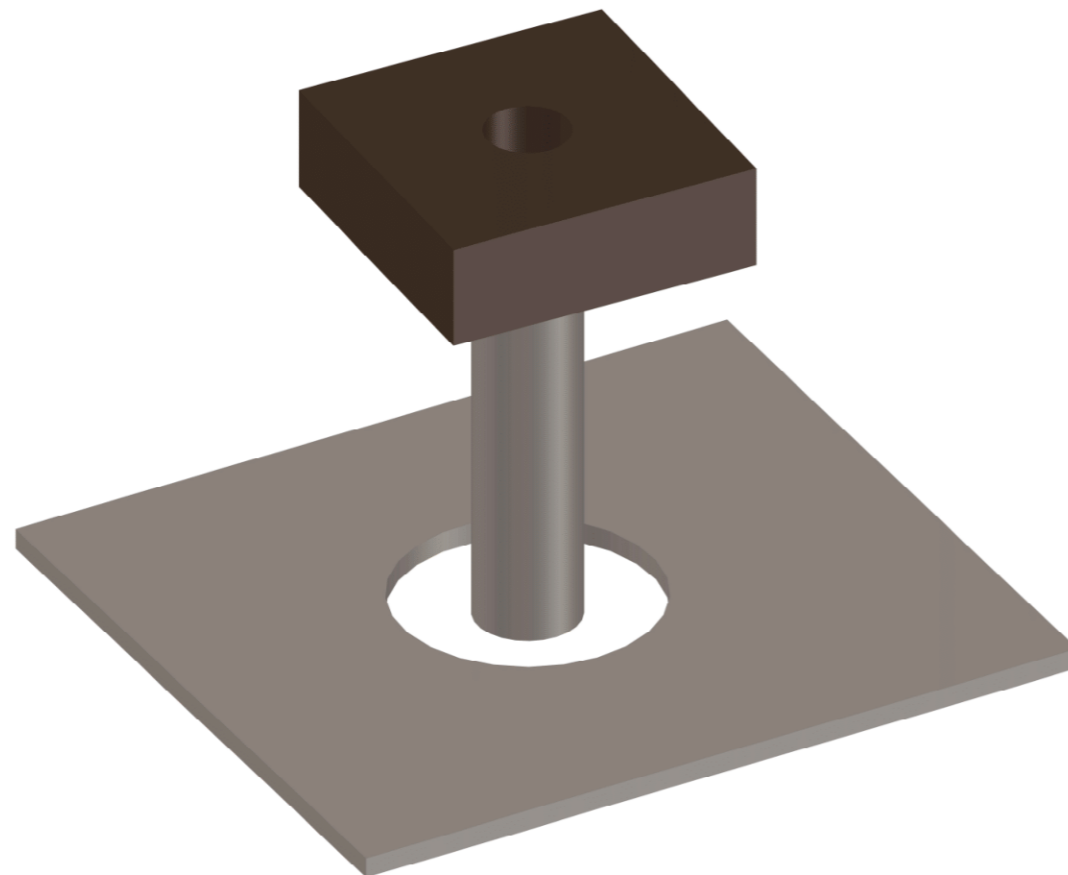
Joonis 31. Jõe ääres paiknev veeinstallatsioon "Allikas"

M 1:40

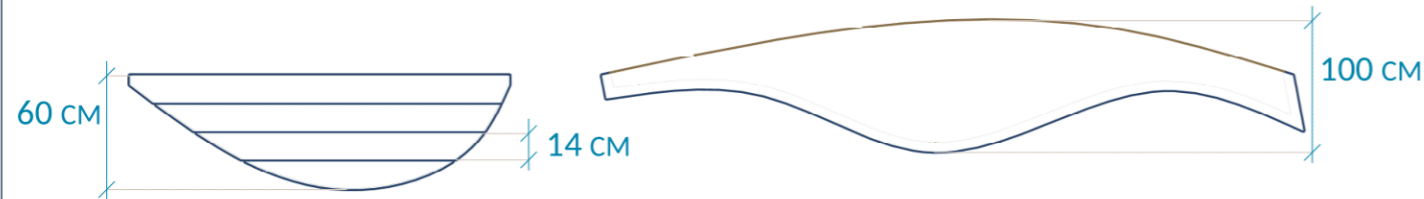

M 1:40

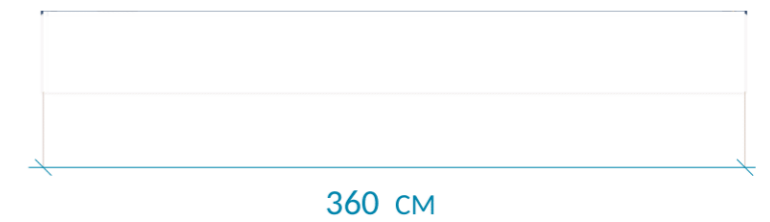
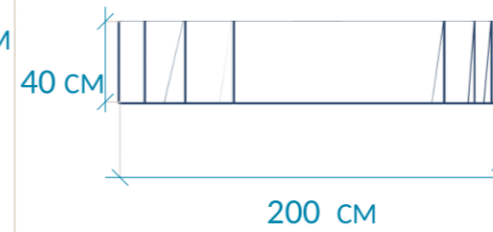

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Veeinstallatsioon "Allikas"	Möötkava:
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärimine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

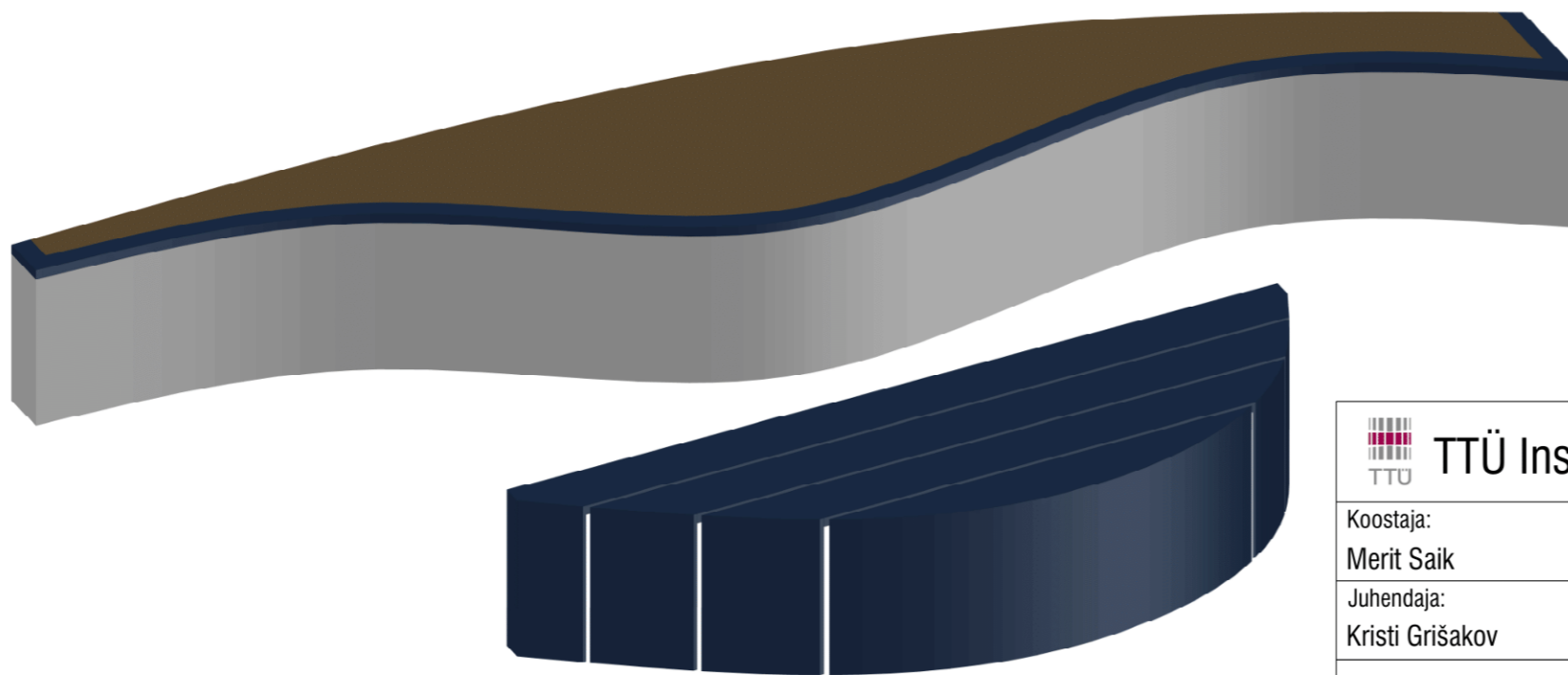
Joonis 32. Jõeäärsed istepingid

M 1:40

M 1:40

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Jõeäärsed istepingid	Möötkava:
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärimine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

Jõeäärast lõuna poole keerates jõuab teekäija tagasi külla, kogedes sealjuures kaunist vaadet ajaloolistele mõisahoonetele. Tornlinnus (joonisel punkt 5), mõisa meierei ja ait, mis paiknevad kõrgemal reljeefil ning mõisa viinavabrik teisel pool teed moodustavad enda keskele erakordse atmosfääriga ala, millele lisab väärtust seda läbiv oja ja tiigid. Platsi idapoolne osa on võsast puhastamata ning loob mitmekesise maastiku.

Kui jõeäärse ala puhul on tegemist teekonnaga selle sõna kõige otsemas tähenduses, siis külaplatsi puhul on suunitlus kogukonna ja koha keskne. Tegemist on kohaga kus korraldatakse vabaõhuüritusi, tantsitakse, istutakse niisama ja suheldakse naabritega. Ala kõige aktiivsem osa on tiigi ümbrus, kus paikneb betoonkatendiga plats lõkkekoha, isteplatvormide, pinkide, ja katusealusega. Plats paikneb tiigi suubuva kraavi mõlemal kaldal ja selle kohal: kraavi ületab kaks sillakest, neist ühe kohal paikneb katusealune. Lisaks paikneb tiigi ääres liivane rannaala ja tõstetud punaseks toonitud terasrestist platvorm, mis on aluseks tornlinnuse juurde suubuvale terasäärisega betoontrepile.

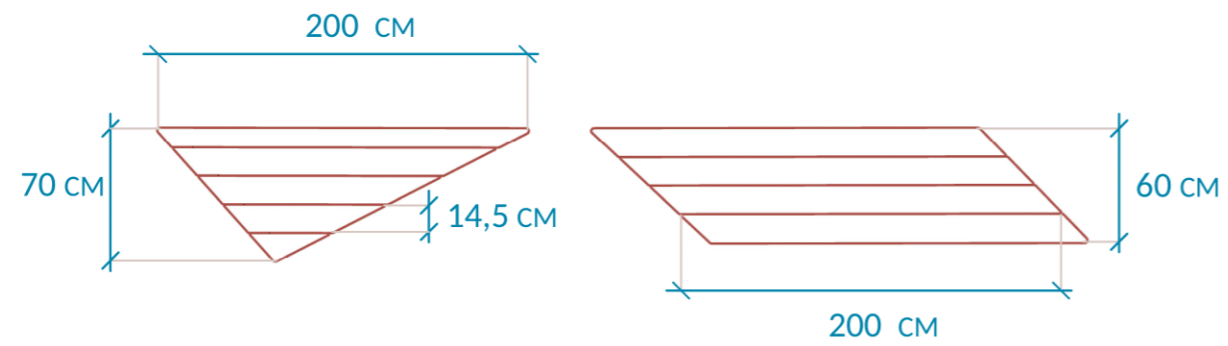
Platsi ajalooline õhkkond ning tornlinnus-muuseumi lähedus teeb sellest hea koha, kus tutvustada küla ajalugu nii kohalike elanike kui ka muuseumi külastajate jaoks. Selleks on ette nähtud omamoodi skulptuurlahendus – mõisakompleksi abstraktne makett, mida on võimalik igaühel käega katsuda ning lastel oma mängudes kasutada. Samuti on võimalik koostöös muuseumiga korraldada ajutisi välinäituseid või teemapäevi.

Platsi metsakasvanud piirkonna paremaks ärakasutamiseks on rajatud multškatendiga radade võrgustik, millel paiknevad väikesed sopid privaatsemate istumiskohtadega.

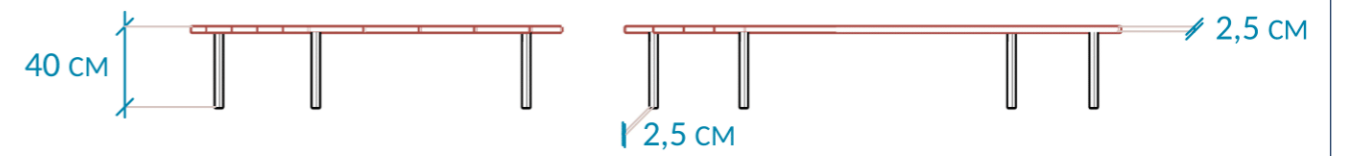
Jõeäärse alal kasutatavad pingid ning multifunktsionaalsed isteplatvormid on esitatud joonistel 34 ja 35.

Teekäigu viimaseks etapiks liigub rändaja treppi mööda nõlvast üles, ümber tornlinnuse ning möödub ajaloolisest mõisapargist. Jätkates liikumist kortermajade poole, jõuab rändaja mõnes mõttes ajaloost tänapäeva.

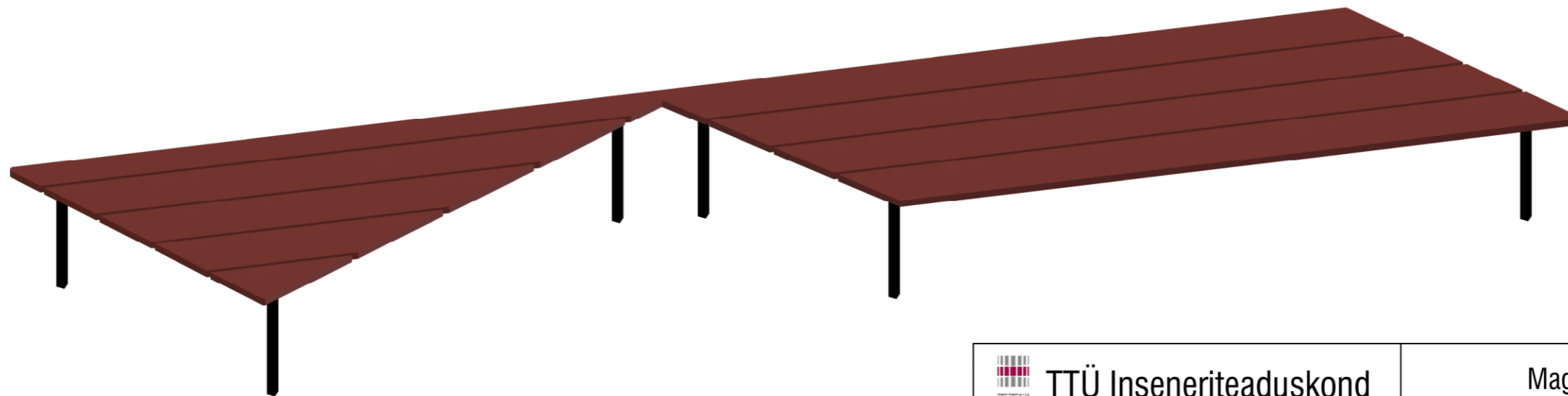
Joonis 31. Torniplatsi istepingid

M 1:40

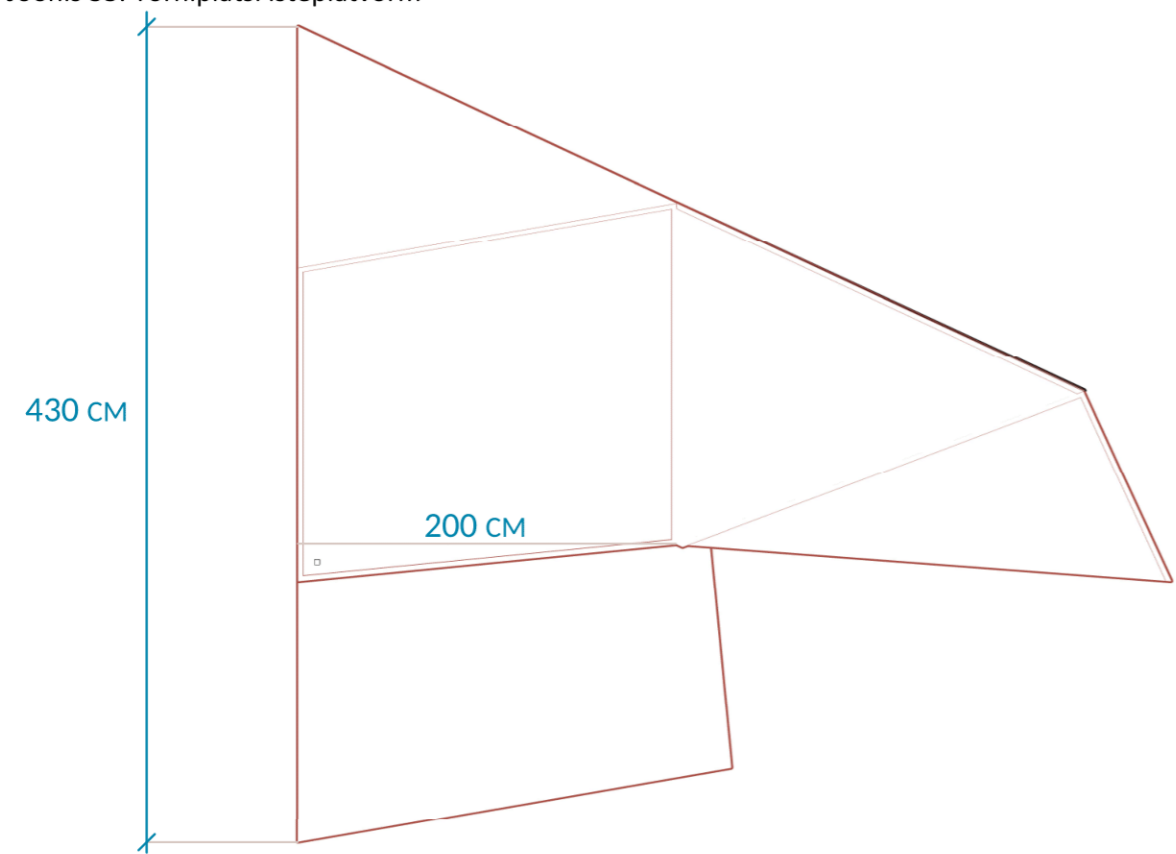

M 1:40

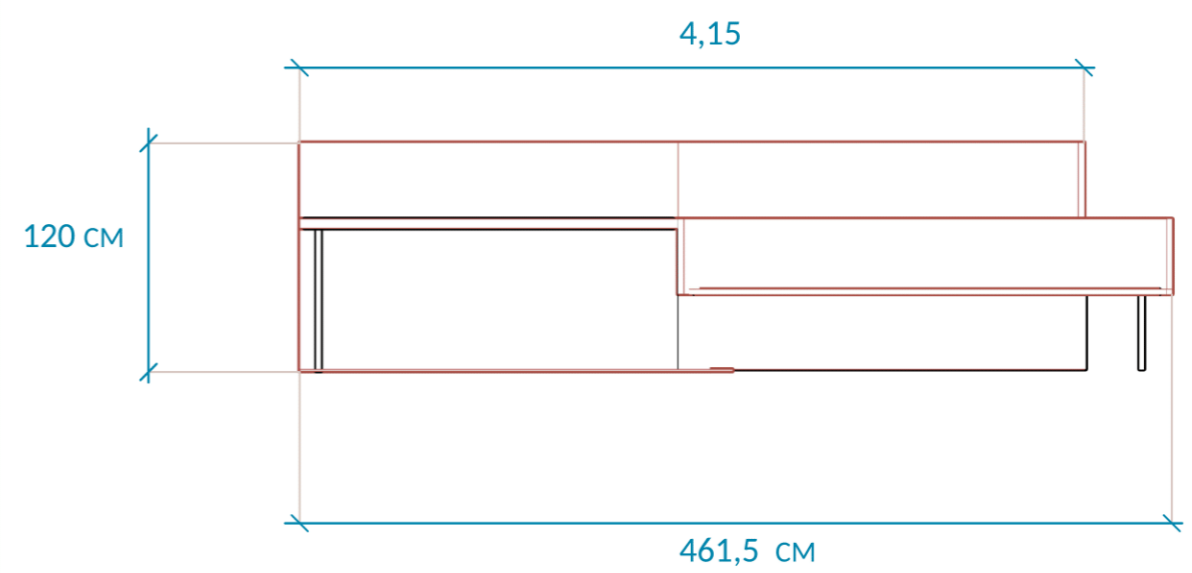

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Torniplatsi istepingid	Möötkava:
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärimine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

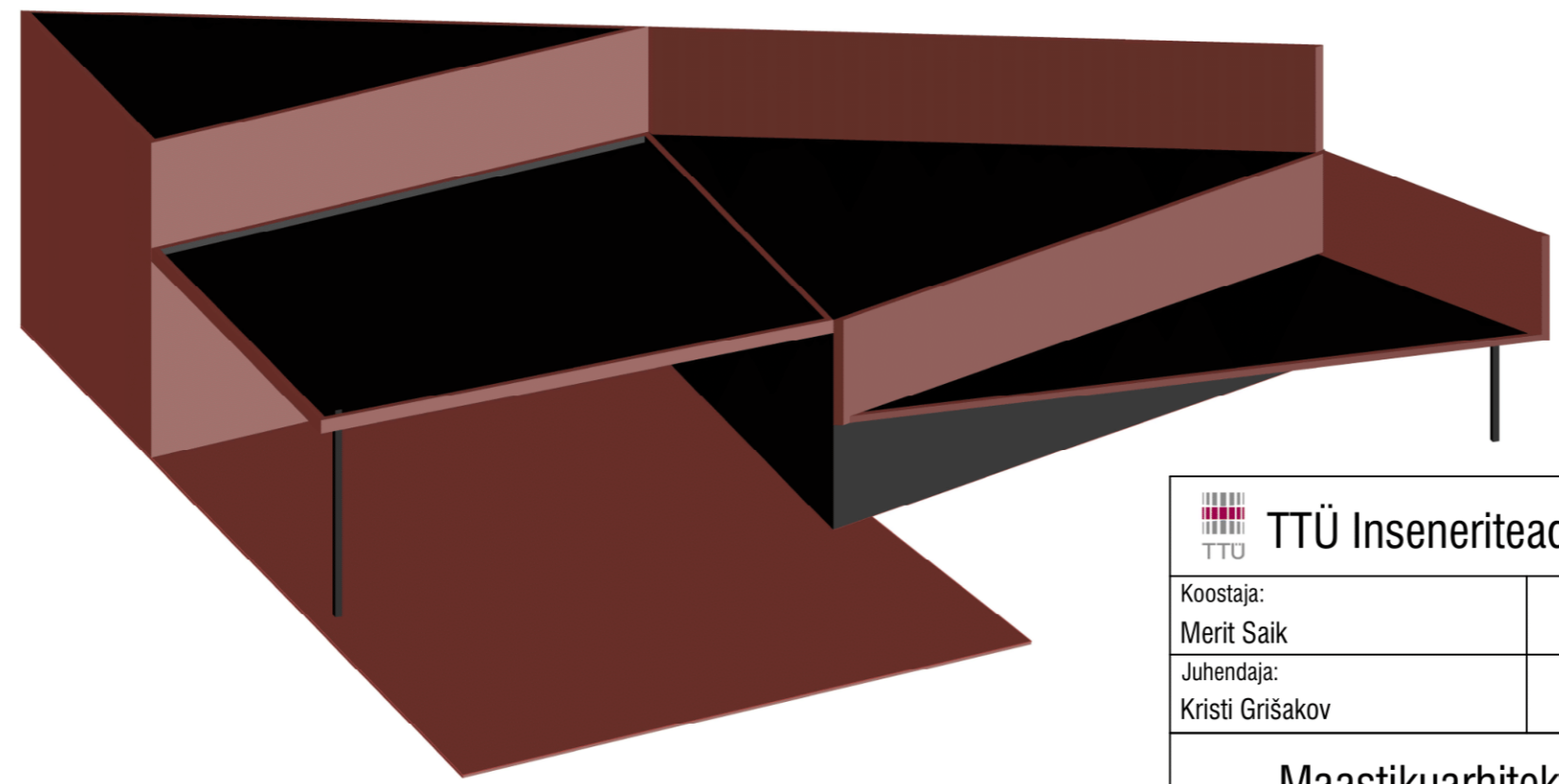
Joonis 35. Torniplatsi isteplatvorm

M 1:40

M 1:40

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Torniplatsi isteplatvorm	Möötkava:
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärimine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

Kokkuvõte

Käesolev töö käsitleb inimese ja maastiku vahelist suhet, seda mõjutavaid tegureid ning erinevaid viise, kuidas inimesed läbi oma maastikukogemuse sellele uusi tähendusi annavad.

Töö keskmes on Lääne-Virumaal Väike-Maarja vallas paiknev Vao küla ning seal tegutsev Varjupaigataotlejate Majutuskeskus. Keskuse elanike kohakogemused Vao külas ja Eesti kontekstis laiemalt ning sellest infost tehtavad järeldused on aluseks nii töö teoreetilise uurimuse kui ka projektlahenduse väljatöötamisel.

Töö esimene osa käsitleb teoreetilist konteksti, millesse uurimisteema paigutub. Selle eesmärgiga olen tutvunud keskkonnaesthetika teooriaga ning selgitanud välja eksisteerivad ideed ja mõttesuunad, mis töö eesmärkide saavutamist kõige paremini toetavad. Keskse tähtsusega on sealjuures 'kohataju' idee kui inimese ja paiga vaheliste sidemete kontseptualiseerimise vahend ning selle kujunemist mõjutavad kogemuslikud tegurid. Samuti olen lähemalt tutvunud varem läbiviidud uuringutega, mis käsitlevad varjupaigataotlejate ja migrantide kohakogemusi otseses või kaudses tähenduses, puudutades nii varjupaigataotlejate elu-olu laagrites ja majutuskeskustes kui ka 'kodu' mõistet ning selle tähenduse muutumist migrantide seisukohalt ning maastikulise kogemuse rolli kohakiindumuse ja kodutunde loomisel. Lisaks olen tutvunud varjupaigataotlejate olukorraga Eesti kontekstis, käsitledes nii vastavat seadusandlust, kontrollraportitest esile tulevaid murekohti kui ka Vao keskuse toimimise logistikat.

Töö teine osa tutvustab Vao küla maastikuanalüütilises kontekstis, põhinedes ajaloolistel allikatel, kaardimaterjalil, ametlikel dokumentidel ning piirkonda tutvustaval veebimaterjalil. Analüüsi käigus tulevad esile piirkonna olemasolevad väärtused – põnev ajalugu ja ajalooline arhitektuur, mitmekesine looduskeskkond, aktiivne kultuurielu – ning ka selle nõrkused, nagu piirkonna suhteline isoleeritus ja noore aktiivse kontingendi väljavool.

Need andmed loovad konteksti, millesse paigutub Vao Majutuskeskuse elanikega läbi viidud intervjuu. Intervjuu toimus grupivestluse vormis, keelebarjääride poolt takistatud kommunikatsiooni toetasid piirkonna aluskaardid ja positiivsete, oluliste või negatiivsete ruumikogemuste tähistamiseks mõeldud värvikoodid. Väga selgelt tuli esile intervjuueeritavate elav huvi mitte ainult Vao ja selle lähiümbruse, vaid ka erinevate Eesti piirkondade vastu: erinevate asulate ja paikade kogemist nähti olulise vahendina uue elukeskkonnaga kohanemisel. Vao küla puhul hinnati ennekõike selle turvalisust, rahulikkust ja ilu ning majutuskeskuses väljakujunenud kogukonda. Põhilise probleemina nähti eraldatust ning tegevusvõimaluste puudumist külas endas. Esile tuli ka aastaegade mõju kohakogemusele: märtsis toimunud intervjuu ajal olid intervjuueeritavad viibinud Eestis vaid talvisel ajal, mistõttu oli ka väliruumis toimuvate tegevuste kogemus mõnevõrra piiratud.

Läbiviidud uurimus ja selle analüüs on lähtepunktiks maastikuarhitektuursele lahendusele, mis toob esile küla olemasolevad maastikulised väärtused ning muudab need kättesaadavaks nii füüsilisel kui ka emotsionaalsel tasandil. Lahendus on formuleeritud teekonnana, mis algab ja lõppeb majutuskeskuse juures, läbides piirkonnale iseloomulikke maastikutüüpe nagu külakeskus, jõekallas ja põldude vahelised teed, käsitledes neid üheaegselt kui universaalseid elemente, mis on mingil kujul tuttavad igale inimesele, kui ka konkreetse koha eripärasid. Seeläbi saab maastikust kommunikatsioonivahend, läbi mille Vao küla kõnetab ülejäänud maailma ning kõiki inimesi, kes sinna satuvad. Lahenduse värvide valik ja struktuur

peegeldab arhetüüpeid maastikuvorme, mida rada sel hetkel läbib, julgustades külastajaid neid uue pilguga vaatama. Samuti leidub elemente, mille toimimine eeldab teekäija poolset panust, mistõttu saab iga inimene olla oma maastikukogemuse otsene mõjutaja. Põhjalikumalt on läbi lahendatud Põltsamaa jõe äärne rada, kus on rõhutatult esile toodud erinevad jõekallastele iseloomulikud maastikutüübid ning Vao tornlinnuse tagune külaheinamaa, kuhu on loodud vabaõhuürituste korraldamise koht ja maastikuelement, mis tutvustab mõisakompleksi ajaloolist paiknemist.

Uurimuse tulemusena võib järeldada, et maastikulisel kogemusel on oluline mõju inimeste elule ja heaolule ning see mõju võimendub veelgi, kui inimesed on paigutatud konteksti, mis on nende jaoks uus ja võõras. Inimese jaoks, kes on saabunud uude riiki, on kohanemine uue elukeskkonnaga oluline osa integratsiooniprotsessist. Maastikulahendus, mis kommunikeerub oma kasutajatega ning julgustab neid oma ümbritsevat keskkonda lähemalt avastama, on väärtuseks kõigile ruumi kasutajatele.

Summary

This paper explores the relationship between people and the landscape, the factors affecting this relationship and the various ways in which people give the landscape new meanings through their experiences.

In the focus of the work is Vao village in Väike-Maarja parish, Lääne-Viru county, and the Vao Accommodation Centre for Asylum Seekers located there. The place experiences of the centre's inhabitants within the village and further afield and the conclusions drawn from this information are used as a basis for research and creation of the landscape project.

The first part of the paper explores the theoretical context surrounding the research topic. For that purpose, I've studied the theories of environmental aesthetics and identified the existing ideas and concepts that best support the goals of this paper. Of particular importance is the concept of 'sense of place' as means of framing the connections between people and places and the experiential factors that affect its development. In addition, I've studied the existing works of research referencing the place experiences of immigrants and war refugees, in direct or indirect ways, touching on the everyday life of asylum seekers in camps and accommodation centres as well as the notion of 'home' and the way it's meaning changes for the immigrants and the role of the landscape experiences in creating a sense of place attachment or feeling at home. I've also studied the situation of asylum seekers in Estonian context, exploring the relevant legislation, the issues highlighted in control reports as well as the logistics of the Vao Centre.

The second part of the paper introduces Vao village in the context of landscape analysis, based on the historical sources, map data, official documents and the websites introducing the area. The analysis highlights the existing qualities of the region – colourful history and historical architecture, diverse natural environment, active cultural life – as well as it's weak spots, such as the relative isolation of the region and the decreasing population.

This information creates the context for the interview with the inhabitants of Vao Accommodation Centre. The interview took place in a form of a group conversation, the communication hindered by multiple language barriers was helped along by maps of the regions and colour codes for the purpose of marking positive, negative or important place experiences. The interviewees' active interest in not only Vao area but in different regions of Estonia became readily apparent: experiencing different towns and locations was considered important aspect of adjusting to the new living environment. The best aspects of Vao village were considered to be it's safety, peacefulness, beauty and the community developed in the accommodation center. The biggest issues were considered to be isolation and the lack of functions and activities within the village. The impact of changing seasons to the place experience also became apparent: at the time of the interview in March, the interviewees had only experienced Estonia at winter, which meant the variety of outdoor experiences had been somewhat limited.

The results of the research and landscape analysis of Vao area function as a starting point for the landscape project that highlights the existing qualities of the village landscape and makes them accessible on both physical and emotional level. The project is framed as a journey that starts and ends by the accommodation centre and passes through different types of landscape characteristic to the area, such as the village centre, riverside and the roads between the fields, exploring them simultaneously as universal elements that are familiar to everyone and as unique qualities of this specific place. In

this way, the landscape itself becomes the means of communication, through which Vao village interacts with the rest of the world and with all the people who pass through it. The selection of colours and structures mirror the archetypical landscape forms the path passes through, thus encouraging the visitors to notice them in a new way. The visitor participation is encouraged through the elements that require human input; in this way, every person can have a direct influence on their own landscape experience. More detailed plan has been offered to the walking path by the Põltsamaa river, which puts emphasis on the variety of landscapes typical to the riverside, and the field behind Vao tower, which offers a place for holding outdoor events and a landscape element introducing the historical manor complex.

As a result of the research, it can be concluded that the landscape experience has a significant impact on people's life and well-being, which is amplified in a situation where people are placed in a context that is new and a strange to them. For a person who has arrived in a new country, adjusting to a new living environment becomes an important part of the integration process. Landscape that communicates with its users and encourages them to explore their surrounding environment more closely is valuable for all users of the space.

Viidatud allikate loetelu

Armbrecht, A. (2009). *Thin Places: A Pilgrimage Home*. Columbia University Press.

Arold, I. (2005). Eesti maastikud. 212-217. Tartu Ülikooli kirjastus.

Asukoht. — Väike-Maarja vald. <http://v-maarja.kovtp.ee/asukoht> (18.02.2019)

Asylum statistics. — Eurostat Statistics Explained. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics (11.03.2019)

Bucharest Triennale. <http://bucharest-triennale.eu/critical-discourses-essay-contest-open-call/> (12.03.2019)

Carlson, A. Environmental Aesthetics. — *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/environmental-aesthetics/>. (13.03.2019)

Dieterlern, S. (2015). *Refugees and Landscapes*. — Routledge. <https://www.routledge.com/landscape/posts/8636> (20.02.2019)

Ebavere loodusala. — Keskkonnaregister. <http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main#HTTPIJGibT38miXAQ2BGmoHPFgzmezphGi> (06.03.2019)

Ebavere loodus-matkarada, Lääne-Viru maakond — Puhka Eestis. <https://www.puhkaeestis.ee/et/ebavere-loodus-matkarada> (26.02.2019)

Ebavere maastikukaitseala. — Keskkonnaregister. http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main?reg_kood=KLO1000465 (18.02.2019)

Ebavere mäe linn. — Eesti rahvaluule. <http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/vanad/eisen/jaan/20.html> (11.03.2019)

Ebavere mägi. — Eesti rahvaluule. <http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/vanad/eisen/kodujutt/38.html> (11.03.2019)

Eesti Statistika <https://www.stat.ee/> (17.02.2019)

Ehitusregister <https://www.ehr.ee/app/otsing?1> (10.03.2019)

Einmann, A. „Varjupaigataotlejate keskus alustas tegevust Vao külas.” *Postimees* 28.01.2014 <https://www.postimees.ee/2676938/varjupaigataotlejate-keskus-alustas-tegevust-vao-kulas> (16.02.2019)

Feeling at home. — A landscape lover's blog. <https://landscapelover.wordpress.com/2011/06/13/feeling-at-home/> (12.03.2019)

Integration of refugees in Estonia. Participation and Empowerment. (2016). https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/failid/unhcr-print_version_estonia-integration_mapping.pdf (20.02.2019)

Jacobs, J. (2004). Too Many Houses for a Home: Narrating the House in the Chinese Diaspora. — Online papers archived by the Institute of Geography, School of Geosciences, University of Edinburgh. <https://core.ac.uk/download/pdf/277347.pdf> (11.03.2019)

Kaasik, A. (2017). Eesti pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad. 228-232. Tallinna raamatutrükikoda.

Kiltsi mõis. — Eesti mõisaportaal. <http://www.mois.ee/viru/kiltsi.shtml> (07.03.2019)

Kontrollkäigu kokkuvõte. Varjupaigataotlejate Majutuskeskuse Vao Keskus. (2018).
https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Kontrollk%C3%A4ik%20Varjupaigataotlejate%20Majutuskeskusesse%20Vao%20Keskus.pdf (20.12.2019)

Kudryavtsev, A., Stedman, R.C. and Krasny, M.E. (2012). Sense of Place in Environmental Education. — Environmental Education Research. 18. 229-250.
https://www.researchgate.net/publication/233028456_Sense_of_Place_in_Environmental_Education (14.03.2019)

Kõivupuu, M. (2011). 101 Eesti pühapaika. 12-13. Varrak

Lang, J. (1988). Symbolic Aesthetic in Architecture. — Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Application, J. L. Nasar (ed.), 11-26
https://books.google.ee/books?id=sS8rLMA6C5AC&pg=PR3&hl=et&source=gb_s_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (24.03.2019)

Leppik, E. (1999) Kultuurilooline Väike-Maarja. 11. Kohtla-Järve.

Pagulased. — Eesti Inimõiguste Keskus. <https://humanrights.ee/teemad/pagulased/> (11.03.2019)

Pagulased Eestis. — Eesti Pagulasabi. <http://www.pagulasabi.ee/pagulased-eestis> (11.03.2019)

Pagulasele. — Johannes Mihkelsoni Keskus. <http://www.jmk.ee/pagulasele2/> (11.03.2019)

Pandivere ja Adavere-Põltsamaa nitraaditundliku ala kaitse-eeskiri. — Riigi Teataja I 2003, 10, 49. <https://www.riigiteataja.ee/akt/242635> (06.03.2019)

Pandivere Pansion <http://www.pandiverepansion.ee/> (08.03.2019)

Pärimus. — Ebavere mägi. <https://sites.google.com/site/ebavere/paerimus> (11.03.2019)

Schroeder, S. (2014). Architecture and Asylum. A Critical Analysis of the Segregation/Integration of Asylum Seekers in Denmark. <http://unit-21.com/wp-content/uploads/2014/06/Simona-Thesis.pdf> (18.02.2019)

Schuler, T. (2018). Far from Home. — Landscape Architecture Magazine, (9/18). <https://landscapearchitecturemagazine.org/2018/09/06/far-from-home/> (15.02.2019)

Tamm, J. Ebavere mägi. — Eesti värss. <http://www.ut.ee/verse/index.php?&m=authors&aid=14&obj=poems&apid=776> (11.04.2019)

Vao lehis. — Keskkonnaregister. http://register.keskkonnainfo.ee/envreg/main?reg_kood=KLO4000360&mount=view#HTTPwT45Vwy1LqqSXoZgpOBHXZsGoqA7u7 (06.03.2019)

Vao mõis. — Eesti mõisaportaali. <http://www.mois.ee/viru/vao.shtml> (04.03.2019)

Vao mõis. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=672> (05.03.2019)

Vao mõis. Ajalooline õiend. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0010512.pdf (04.03.2019)

Varjupaigataotlejate Majutuskeskus. <http://www.hoolekandeteenused.ee/vaokeskus/pages/est/avaleht.php> (02.03.2019)

Von Bonsdorff, P. (2005). Agriculture, Aesthetic Appreciation and the Worlds of Nature. — Contemporary Aesthetics 3. <https://contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=325> (14.03.2019)

Väike-Maarja valla arengukava 2019-2027. (2018) 34 lk http://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/20142522/VKm+30+Lisa+1_VM+valla+arengukava+2019-2027.pdf/8e4b86d9-5895-4689-aa51-9aa7d0d93d01 (08.03.2019)

Väike-Maarja Valla Infoleht 6 oktoober 2009 — DIGAR Eesti artiklid <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=vaikemaarjav20091006.2.17> (07.03.2019)

Väike-Maarja valla üldplaneering. (2008) /Koost. OÜ Tinter-Projekt. 118 lk <https://v-maarja.kovtp.ee/documents/19398149/19801103/Seletuskiri.pdf/1de6f207-e5b4-4a2a-9a93-244ff112b2dc> (07.03.2019)

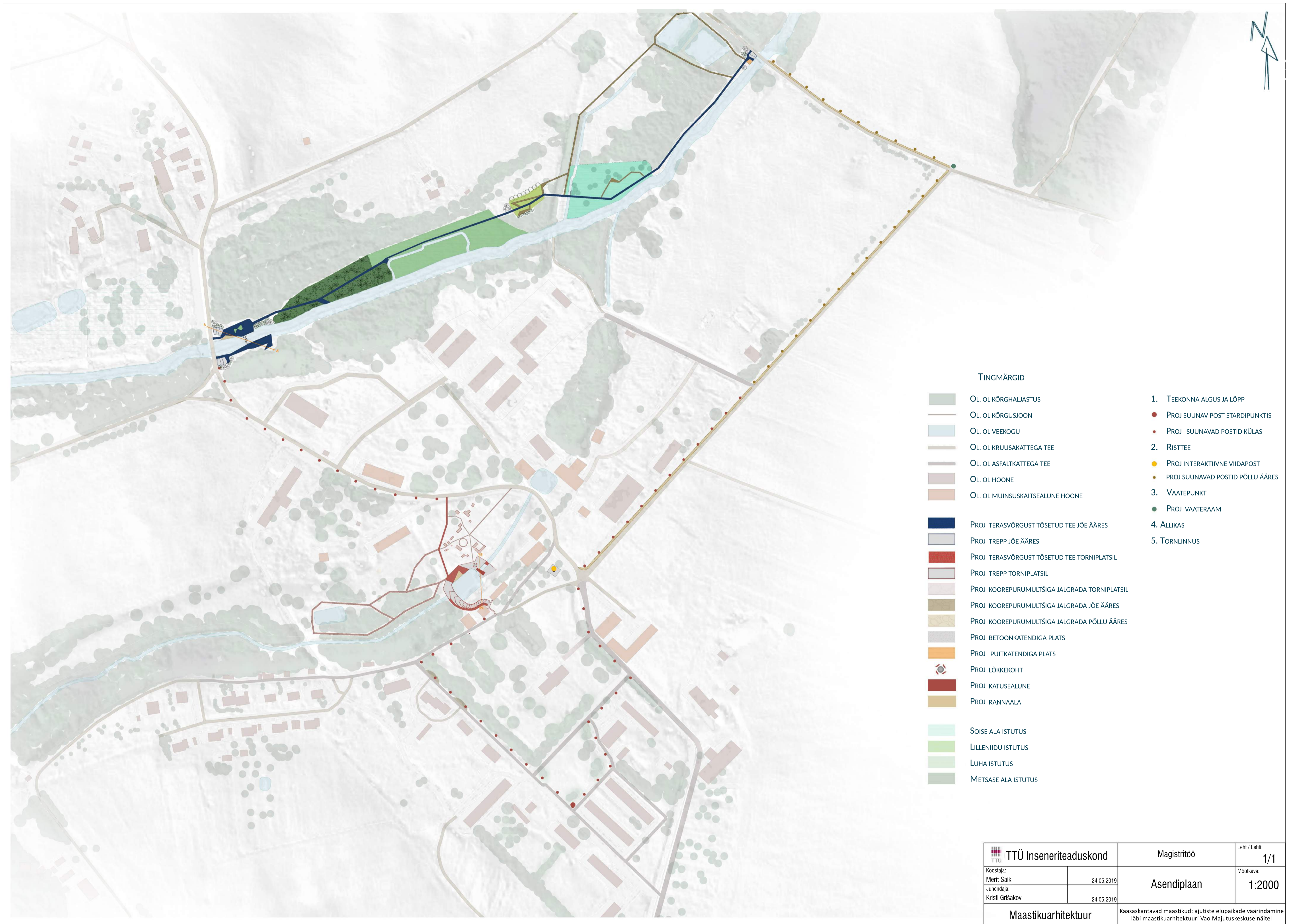
Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus. — Riigi Teataja I 2006, 2, 3. <https://www.riigiteataja.ee/akt/VRKS> (11.03.2019)

Üldplaneering — Väike-Maarja vald. <https://v-maarja.kovtp.ee/uldplaneering> (07.03.2019)

16092 Vao tornlinnus. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16092> (04.03.2019)

10942 Linnus „Äntu Punamägi”, „Agelinde”. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=10942> (09.03.2019)

16107 Väike-Maarja kirik. — Kultuurimälestiste Riiklik Register. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16107> (07.03.2019)

TINGMÄRGID

- OL. OL. KÕRGHALIASTUS
- OL. OL. KÕRGUSJOO
- OL. OL. VEKOGU
- OL. OL. KRUSAKATTEGA TEE
- OL. OL. ASFALKATTEGA TEE
- OL. OL. HOONE
- OL. OL. MUINSUSKAITSEALUNE HOONE
- PROJ. TERASVÕRGUST TÕSETUD TEE JÕE ÄÄRES
- PROJ. TREPP JÕE ÄÄRES
- PROJ. TERASVÕRGUST TÕSETUD TEE TORNIPLATSIL
- PROJ. TREPP TORNIPLATSIL
- PROJ. KOOREPURUMULTSIGA JALGRADA TORNIPLATSIL
- PROJ. KOOREPURUMULTSIGA JALGRADA JÕE ÄÄRES
- PROJ. KOOREPURUMULTSIGA JALGRADA PÖLLU ÄÄRES
- PROJ. BETOONKATENDIGA PLATS
- PROJ. PUITKATENDIGA PLATS
- PROJ. LÖKKEKOHT
- PROJ. KATUSEALUNE
- PROJ. RANNAALA
- SOISE ALA ISTUTUS
- LILLENIIDU ISTUTUS
- LUHA ISTUTUS
- METSASE ALA ISTUTUS

1. TEEKONNA ALGUS JA LÖPP
- PROJ. SUUNAV POST STARDIPUNKTIS
- PROJ. SUUNAVAD POSTID KÜLAS
2. RISTTEE
- PROJ. INTERAKTIIVNE VIIDAPOST
- PROJ. SUUNAVAD POSTID PÖLLU ÄÄRES
3. VAATEPUNKT
- PROJ. VAATERAAM
4. ALLIKAS
5. TORNLINNUS

TTÜ Inseneriteaduskond	Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik Juhendaja: Kristi Grīšakov	24.05.2019 24.05.2019	Mõõtkava: 1:2000
Maastikuarhitektuur	Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärindamine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

- TINGMÄRGID**
- OL. OL. KÕRGHALJASTUS
 - OL. OL. KÕRGUSJON
 - OL. OL. VEKOGU
 - OL. OL. KRUSAKATTEGA TEE
 - OL. OL. ASFALKATTEGA TEE
 - OL. OL. HOONE
 - OL. OL. MUINSUSKAITSEALUNE HOONE

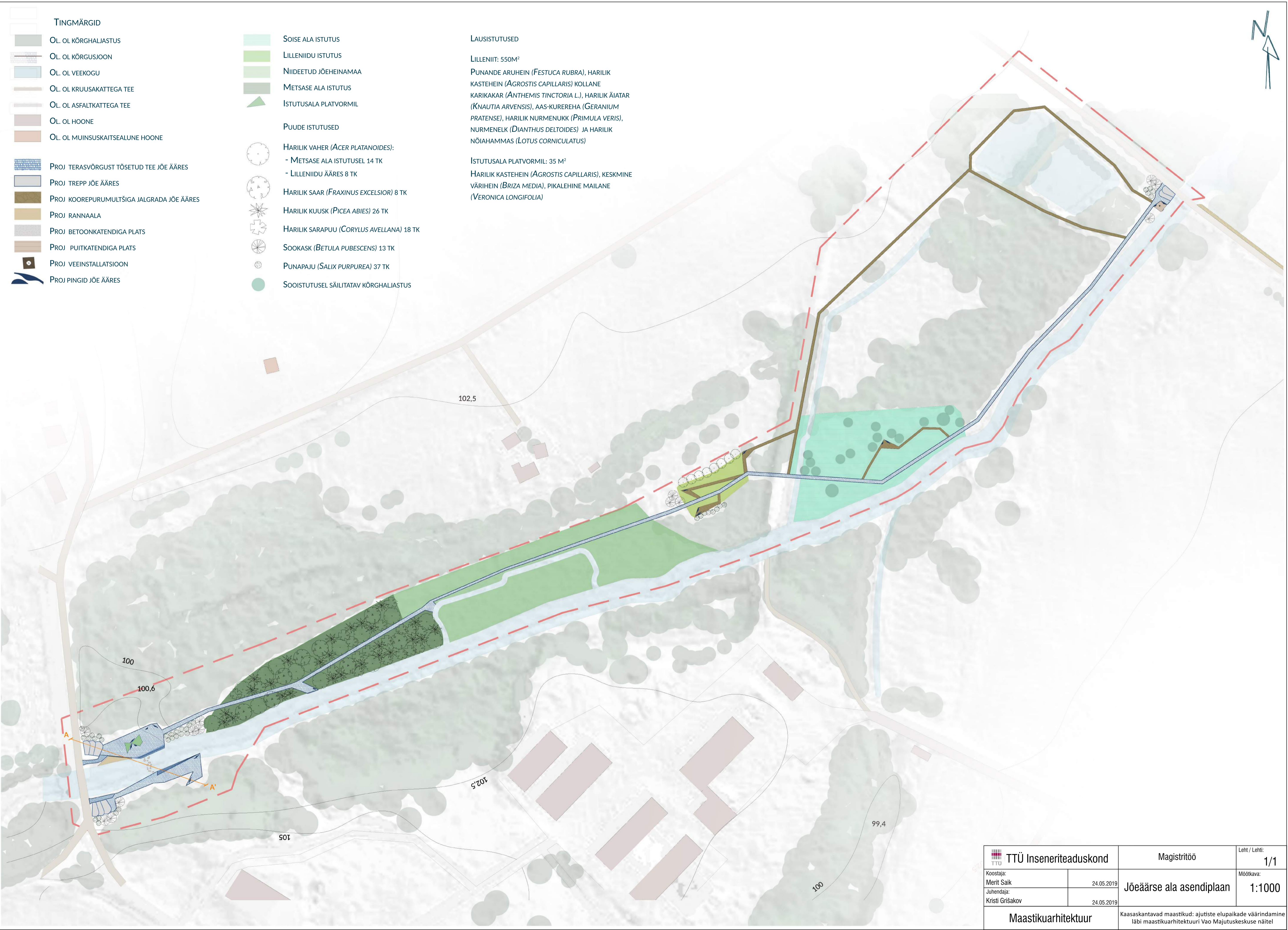
- PROJ. TERASVÖRGUST TÕSETUD TEE JÕE ÄÄRES
- PROJ. TREPP JÕE ÄÄRES
- PROJ. KOOREPURUMÜLTISIGA JALGRADA JÕE ÄÄRES
- PROJ. RANNAALA
- PROJ. BETOONKATENDIGA PLATS
- PROJ. PUITKATENDIGA PLATS
- PROJ. VEEINSTALLAASIOON
- PROJ. PINGID JÕE ÄÄRES

- SOISE ALA ISTUTUS
- LILLENIIDU ISTUTUS
- NIIDEETUD JÕEHEINAMAA
- METSASE ALA ISTUTUS
- ISTUTUSALA PLATVORMIL

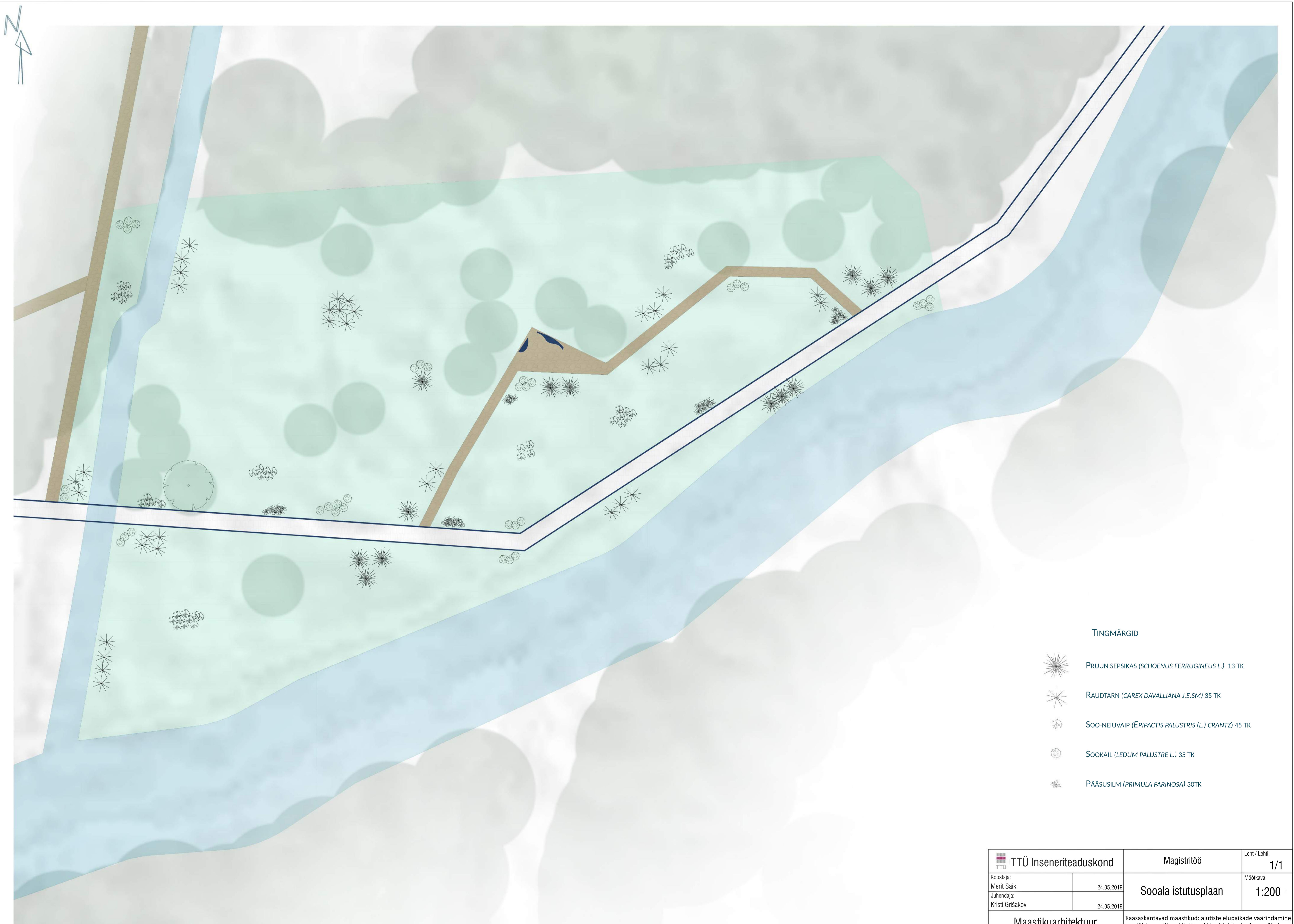
- PUUDE ISTUTUSED**
- HARILIK VAHER (*ACER PLATANOIDES*):
 - METSASE ALA ISTUTUSEL 14 TK
 - LILLENIIDU ÄÄRES 8 TK
 - HARILIK SAAR (*FRAXINUS EXCELSIOR*) 8 TK
 - HARILIK KUUSK (*PICEA ABIES*) 26 TK
 - HARILIK SARAPUU (*CORYLUS AVELLANA*) 18 TK
 - SOOKASK (*BETULA PUBESCENS*) 13 TK
 - PUNAPAJU (*SALIX PURPUREA*) 37 TK
 - SOOISTUTUSEL SÄILITATAV KÕRGHALJASTUS

- LAUSISTUTUSED**
- LILLENII: 550M²
- PUNANDE ARUHEIN (*FESTUCA RUBRA*), HARILIK KASTEHEIN (*AGROSTIS CAPILLARIS*) KOLLANE KARIKAKAR (*ANTHEMIS TINCTORIA L.*), HARILIK ÄIATAR (*KNAUTIA ARVENSIS*), AAS-KUREREHA (*GERANIUM PRATENSE*), HARILIK NURMENUKK (*PRIMULA VERIS*), NURMENELK (*DIANTHUS DELTOIDES*) JA HARILIK NÕIAHAMMAS (*LOTUS CORNICULATUS*)

- ISTUTUSALA PLATVORMIL: 35 M²
- HARILIK KASTEHEIN (*AGROSTIS CAPILLARIS*), KESKMIINE VÄRIHEIN (*BRIZA MEDIA*), PIKALEHINE MAILANE (*VERONICA LONGIFOLIA*)

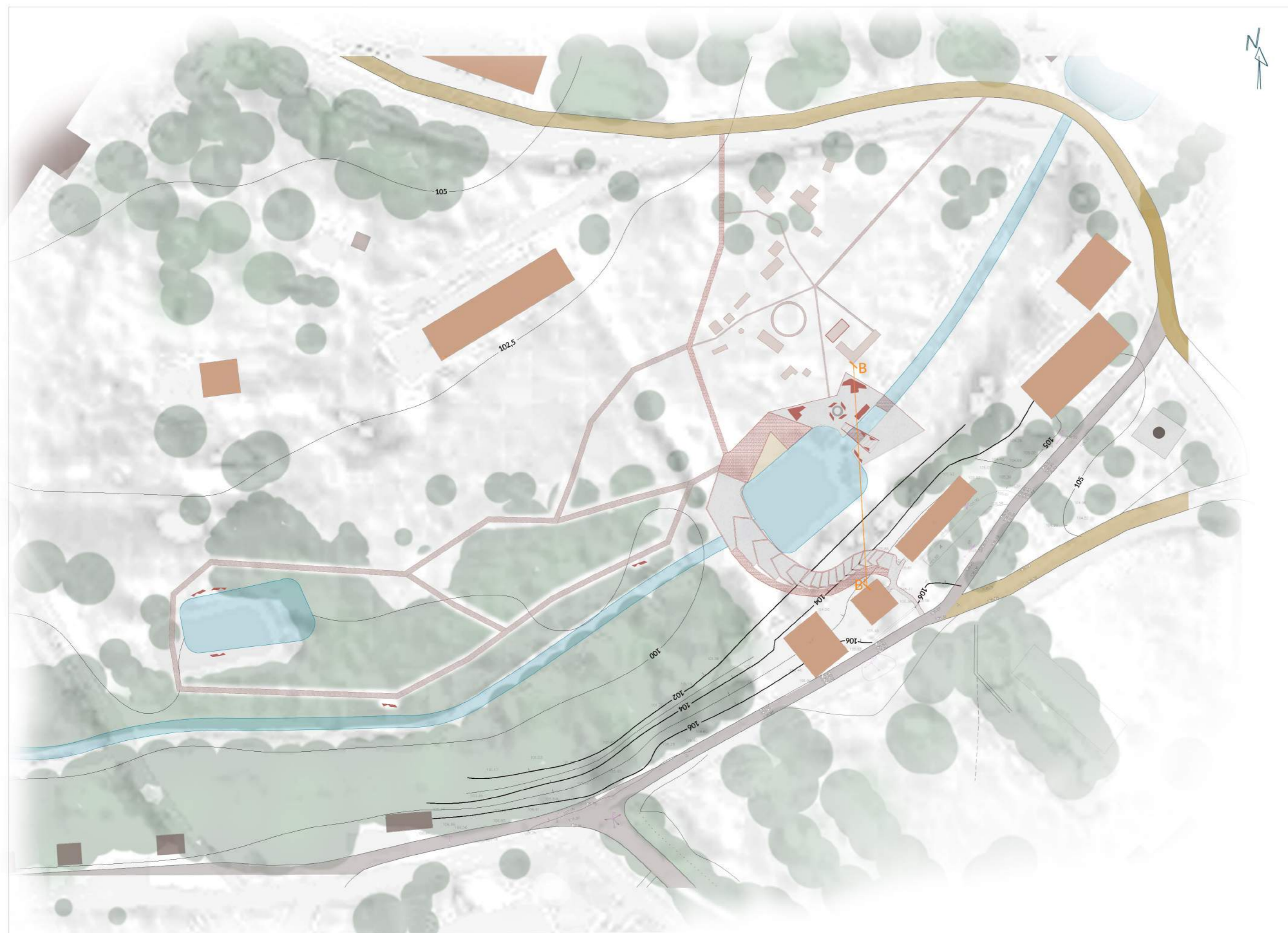
TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Jõeäärse ala asendiplaan	Mõõtkava: 1:1000
Juhendaja: Kristi Grīšakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärindamine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

TINGMÄRGID

- PRUUN SEPSIKAS (*SCHOENUS FERRUGINEUS L.*) 13 TK
- RAUDTARN (*CAREX DAVALLIANA J.E.SM*) 35 TK
- SOO-NEIUVAIP (*EPIPACTIS PALUSTRIS (L.) CRANTZ*) 45 TK
- SOOKAIL (*LEDUM PALUSTRE L.*) 35 TK
- PÄÄSUSILM (*PRIMULA FARINOSA*) 30TK

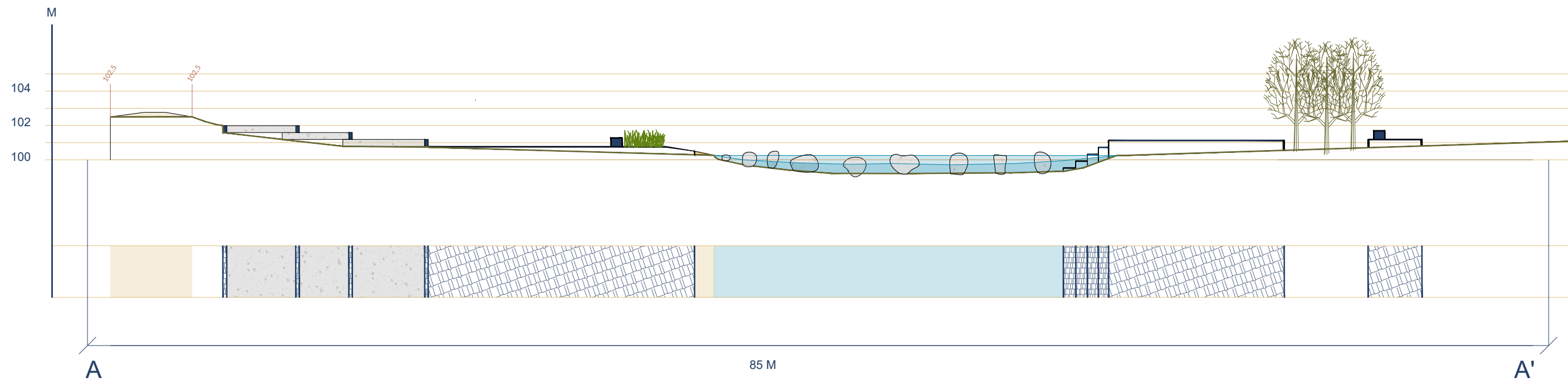
 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Sooala istutusplaan	Möötkava: 1:200
Juhendaja: Kristi Grisakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärdamine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

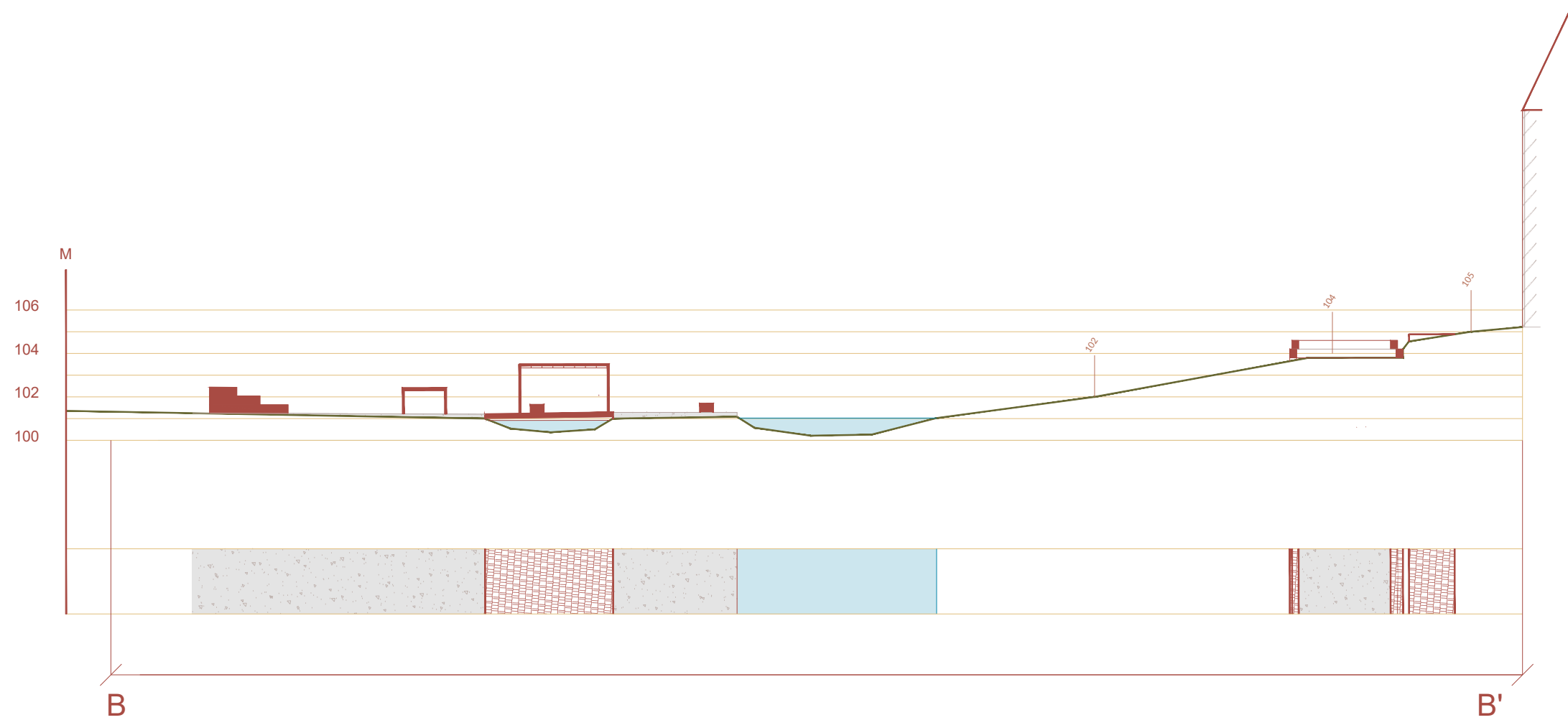
TINGMÄRGID

- OL. OL KÕRGHALJASTUS
- OL. OL KÕRGUSJOON
- OL. OL VEEKOGU
- OL. OL KRUUSAKATTEGA TEE
- OL. OL ASFALKATTEGA TEE
- OL. OL HOONE
- OL. OL MUINSUKAITSEALUNE HOONE
- PROJ TERASVÕRGUST TÕSETUD TEE TORNIPLATSIL
- PROJ TREPP TORNIPLATSIL
- PROJ KOOREPURUMULTŠIGA JALGRADA TORNIPLATSIL
- PROJ BETOONKATENDIGA PLATS
- PROJ RANNAALA
- PROJ LÖKKEKOHT
- PROJ KATUSEALUNE
- PROJ ISTEPLATVORM
- PROJ ISTEPINGID TORNIPLATSIL

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Torniplatsi asendiplaan	Möötkava: 1:1000
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärindamine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

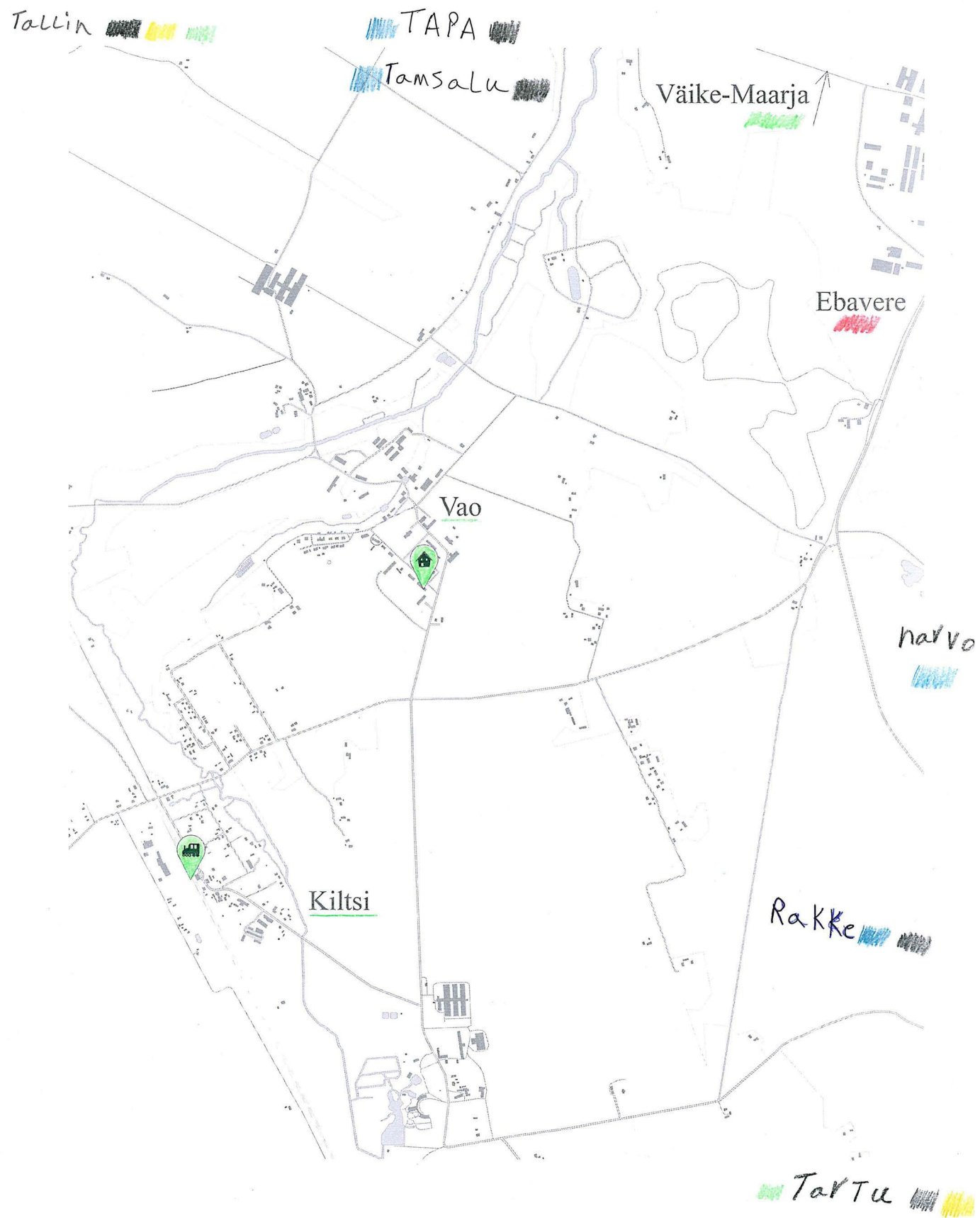

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Lõige A-A'	Möötkava: 1:250
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärimine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

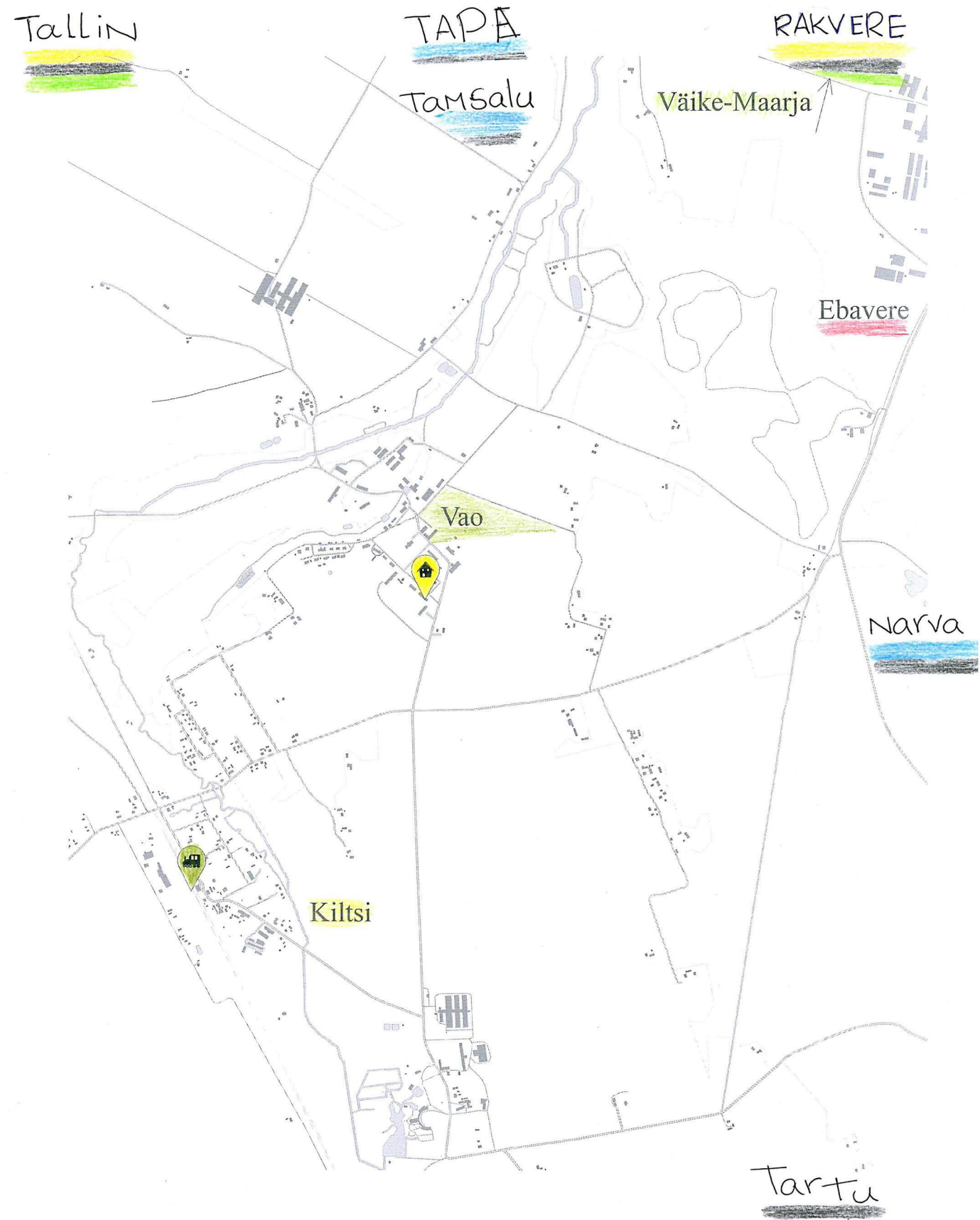

 TTÜ Inseneriteaduskond		Magistritöö	Leht / Lehti: 1/1
Koostaja: Merit Saik	24.05.2019	Lõige B-B'	Möötkava: 1:250
Juhendaja: Kristi Grišakov	24.05.2019		
Maastikuarhitektuur		Kaasaskantavad maastikud: ajutiste elupaikade väärimine läbi maastikuarhitektuuri Vao Majutuskeskuse näitel	

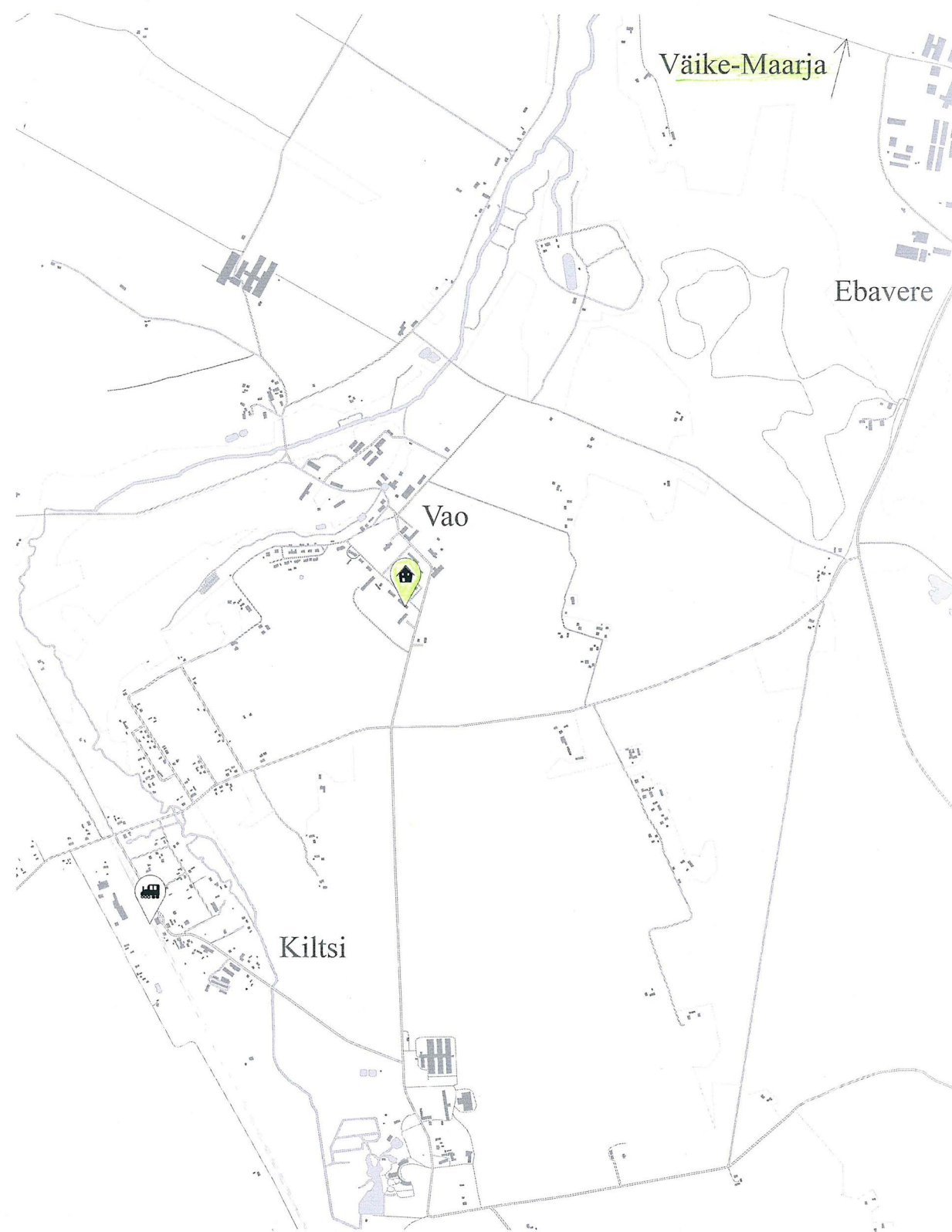
LISA 1. VÄLITÖÖDE JOONISED

Meeldiv koht
Pleasant place
Приятное место	Ebameeldiv koht
Unpleasant place
Неприятное место	Oluline koht
Important place
Важное место	Tahaks rohkem teada
Want to know more
Хочу узнать больше	Täiendage! :)
Add something! :)
Добавьте что-нибудь! :)

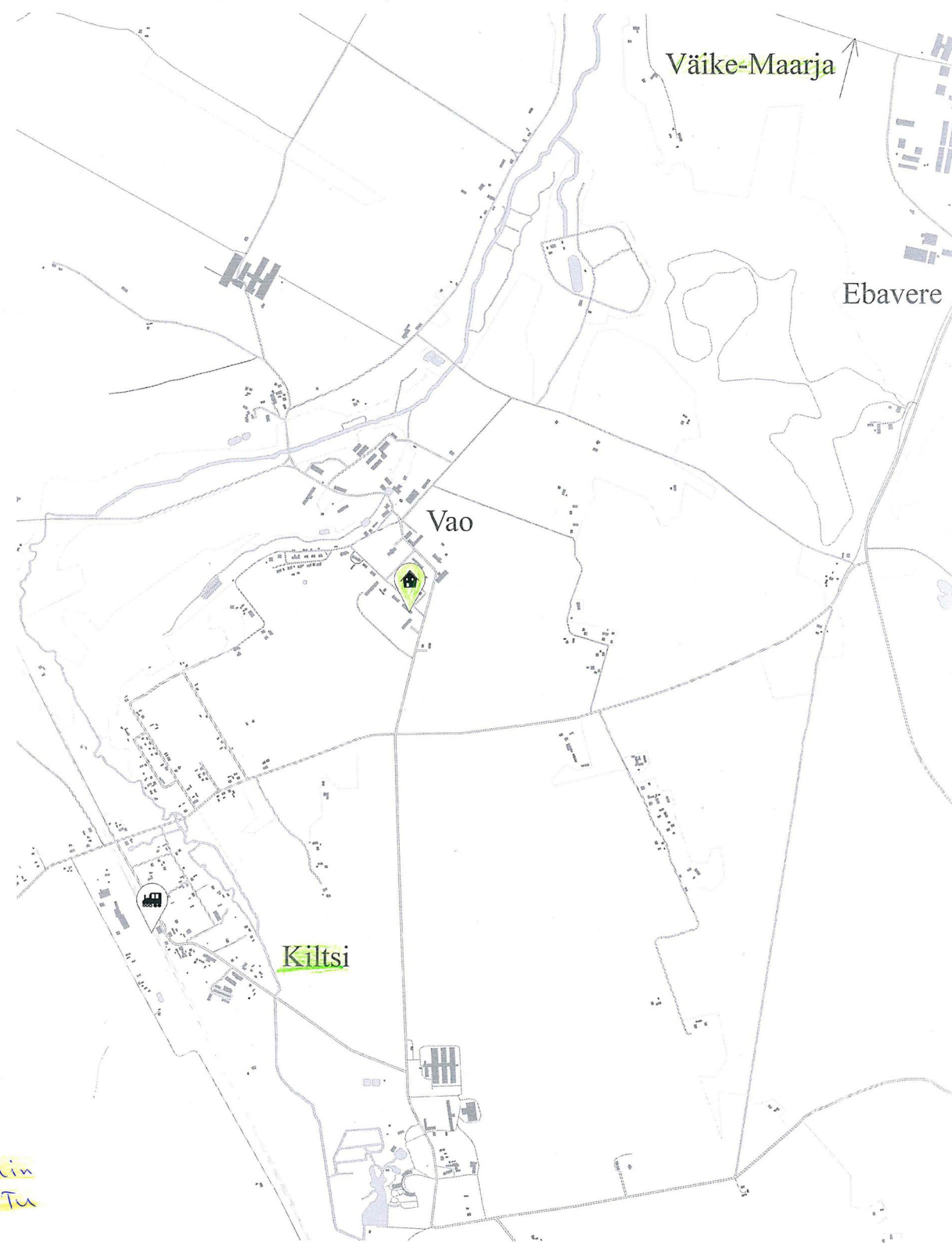
Meeldiv koht
Pleasant place
Приятное место	Ebameeldiv koht
Unpleasant place
Неприятное место	Oluline koht
Important place
Важное место	Tahaks rohkem teada
Want to know more
Хочу узнать больше	Täiendage! :)
Add something! :)
Добавьте что-нибудь! :)

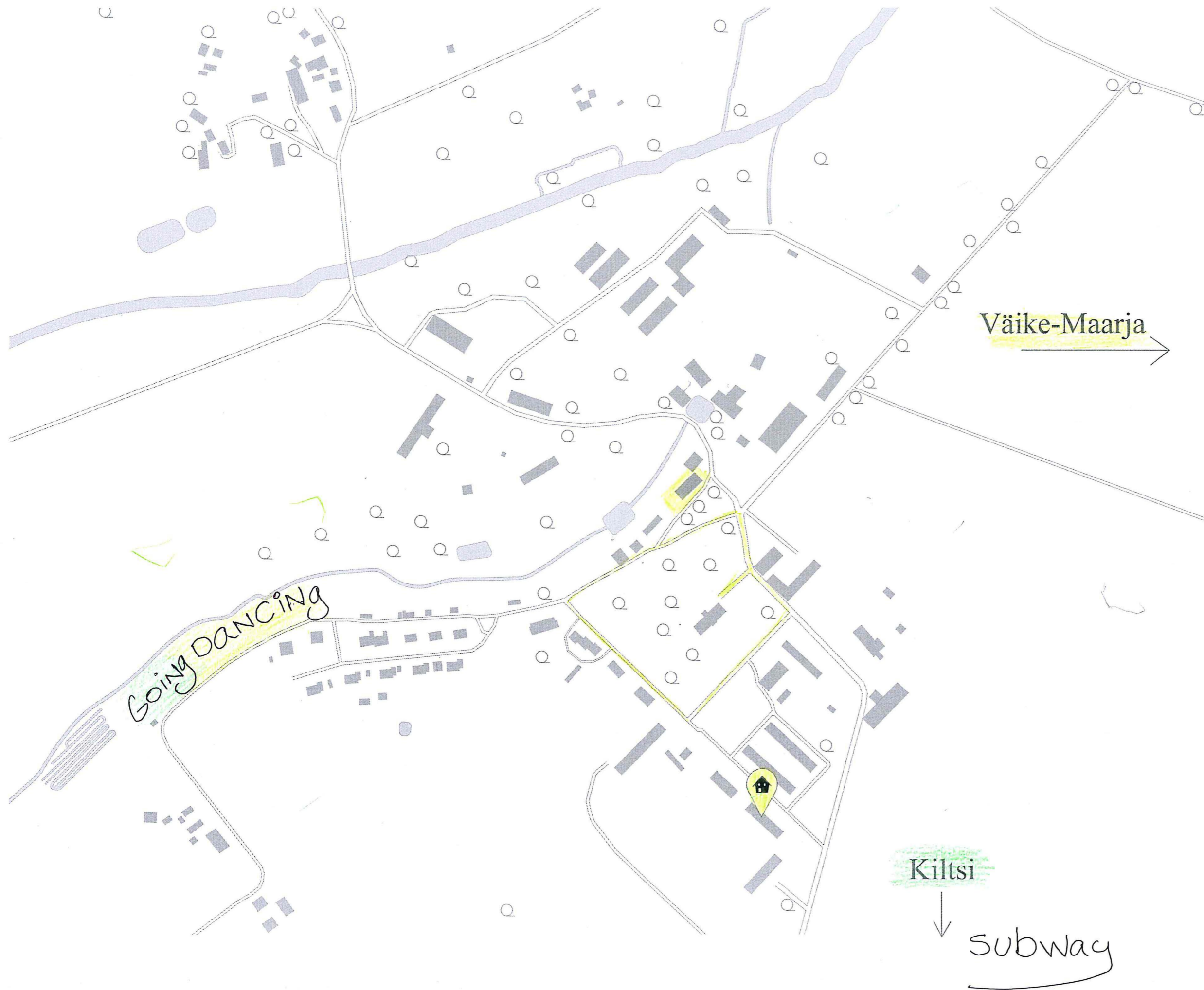
RAKVER

015.	110	ke	yes	ee
Meeldiv koht
Pleasant place
Приятное место	Ebameeldiv koht
Unpleasant place
Неприятное место	Oluline koht
Important place
Важное место	Tahaks rohkem teada
Want to know more
Хочу узнать больше	Täiendage! :)
Add something! :)
Добавьте что-нибудь! :)

Tallin
Tartu

Meeldiv koht
Pleasant place
Приятное место	Ebameeldiv koht
Unpleasant place
Неприятное место	Oluline koht
Important place
Важное место	Tahaks rohkem teada
Want to know more
Хочу узнать больше	Täiendage! :)
Add something! :)
Добавьте что-нибудь! :)

Meeldiv koht
Pleasant place
Приятное место

Ebameeldiv koht
Unpleasant place
Неприятное место

Oluline koht
Important place
Важное место

Tahaks rohkem teada
Want to know more
Хочу узнать больше

Täiendage! :)
Add something! :)
Добавьте что-нибудь!